

Erfgoedverenigingen en volkscultuur ontcijferd

Inzichten over historische en 'volkscultuur'-verenigingen
als onderdeel van het Vlaamse erfgoedlandschap

Gebaseerd op de resultaten van het onderzoek: *Een kwantitatief en kwalitatief onderzoek naar het actuele lokaal historisch, volks- en heemkundig landschap in Vlaanderen* (project Alpha)

dr. Jeroen Walterus

Met de steun van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap

© Vlaams Centrum voor Volkscultuur, Brussel, maart 2003

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de uitdrukkelijk bij wet bepaalde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder de uitdrukkelijke voorafgaande en schriftelijke toestemming van het Vlaams Centrum voor Volkscultuur.

Inhoud

1	Inleiding	5
1.1	<i>Project Alpha: volkscultuur onder de loep genomen</i>	6
1.1.1	Kwantitatieve studies	7
1.1.2	Kwalitatieve studies	7
1.2	<i>Wegwijs in het rapport</i>	8
2	Volkscultuur en erfgoedverenigingen in kaart (brengen)	10
2.1	<i>Naar een operationele definitie van het begrip 'volkscultuur'</i>	10
2.1.1	Wat is volkscultuur?	10
2.1.2	Volkscultuur als onderdeel van cultureel erfgoed	12
2.2	<i>De kernsector: de studie van volkscultuur (en lokale geschiedenis)</i>	13
2.3	<i>De randsectoren</i>	13
2.3.1	Studie van aspecten van volkscultuur en (lokale) geschiedenis	13
2.3.2	Het beoefenen en beleven van 'volkscultuur'	13
2.4	<i>Aanverwante sectoren</i>	14
2.5	<i>Volkscultuur en erfgoedverenigingen: de legende bij de kaart (maken)</i>	14
2.5.1	Een rijke cultuur aan benamingen	14
2.5.2	Sectorale categorieën: een noodzakelijk kwaad	15
2.5.3	Thematische karakterisering	19
2.6	<i>Volkscultuur op het web (lanceren)</i>	21
2.6.1	De webdatabank verenigingswijzer van het VCV	21
2.6.1.1	Omschrijving	22
2.6.1.2	Motivatie: waarom deze verenigingswijzer?	23
2.6.2	Portaalsite volkscultuur	23
2.7	<i>Tussentijds besluit</i>	24
3	Volkscultuur en erfgoedverenigingen in cijfers (vatten)	25
3.1	<i>Het 'organigram' van de sector volkscultuur</i>	25
3.2	<i>Hoeveel lokale en regionale verenigingen zijn er?</i>	27
3.2.1	Verenigingen in de kern- en randsectoren	27
3.2.2	Evenementen en tijdelijke organisatieverbanden volkscultuur	30
3.2.3	Verenigingen in aanverwante sectoren	31
3.2.4	Besluit	31
3.3	<i>Cijfers over de werking van de studieverenigingen: het survey-onderzoek</i>	32
3.3.1	Concept: het schriftelijk survey-onderzoek	32
3.3.1.1	Motivatie	32
3.3.2	Doelstellingen	33
3.3.2.1	Inventarisatie	33
3.3.2.2	Probleemstudie	34
3.3.2.3	Behoeftanalyse	34
3.3.3	Doelgroepen	34
3.3.4	Enquêteformulier	34
3.3.4.1	De identificatiefiche	35
3.3.4.2	Het enquêteformulier	35
3.3.4.3	Testenquête	36
3.3.5	Responsanalyse	36
3.3.5.1	Verloop van de enquêtering	36

3.3.5.2	Responsanalyse-----	36
3.3.5.2.1	De 'respondentenpopulatie'-----	36
3.3.5.2.2	Representativiteit-----	37
3.3.6	Rapportage survey-onderzoek-----	39
3.3.6.1	Inleiding-----	39
3.3.6.2	De verenigingen als onderdeel van het lokaal cultureel leven-----	40
3.3.6.2.1	Contacten tussen de verenigingen en het gemeentebestuur-----	42
3.3.6.2.2	Lokale netwerken-----	43
3.3.6.2.3	Samenwerking met andere verenigingen en instellingen in de gemeent en buiten de gemeente-----	46
3.3.6.3	Sectoraal en thematisch profiel van de verenigingen-----	47
3.3.6.3.1	Sectorale profilering-----	47
3.3.6.3.2	De organisatorische overlap in de sector volkscultuur-----	49
3.3.6.3.3	Thematisch profiel van de verenigingen-----	53
3.3.6.3.4	Conclusies-----	56
3.3.6.3.5	De beeldvormende functie van de verenigingswijzer-----	56
3.3.6.4	De leden van de vereniging-----	56
3.3.6.4.1	Hoeveel leden tellen de verenigingen?-----	56
3.3.6.4.2	Profiel van de gewone leden-----	59
3.3.6.4.3	Profiel van de bestuursleden-----	60
3.3.6.5	Profiel van de respondenten-bestuursleden-----	61
3.3.6.5.1	Personalia-----	61
3.3.6.5.2	Participatie van de respondenten aan het 'culturele leven'-----	62
3.3.6.6	Publicaties van de vereniging-----	66
3.3.6.6.1	Uitgave van periodieke publicaties-----	66
3.3.6.6.2	Financiering van periodieke publicaties-----	69
3.3.6.6.3	Uitgave van monografieën-----	70
3.3.6.6.4	Bibliografie over volkscultuur-----	70
3.3.6.7	Activiteiten van de vereniging-----	71
3.3.6.7.1	Aantal en aard van de publieksactiviteiten-----	71
3.3.6.7.2	Aantal en aard van de interne ledenactiviteiten-----	75
3.3.6.7.3	Participatie aan culturele evenementen: Erfgoedweekend en Open Monumentendag-----	76
3.3.6.7.4	Projectwerking-----	76
3.3.6.7.5	Internationale activiteiten en uitwisselingen-----	79
3.3.6.8	Beheer en beleid-----	79
3.3.6.8.1	Middelenbesteding van de verenigingen-----	79
3.3.6.8.2	Aanzetten tot een professionaliserende aanpak-----	84
3.3.6.9	Een globaal beeld van de werking van de verenigingen-----	85
3.3.6.9.1	Algemene activiteitsgraad-----	85
3.3.6.9.2	Algemene graad van professionalisering-----	86
3.3.6.9.3	Algemene graad van samenwerking-----	87
3.3.6.9.4	Verbanden tussen de algemene graden-----	88
3.3.6.10	Uitsmijter: enkele meningsvragen-----	88
3.3.7	Conclusies-----	90
4	De sector volkscultuur als documentair erfgoedbeheerder-----	93
4.1	<i>De documentatiecentra: het papieren erfgoedbeheer-----</i>	<i>93</i>
4.1.1	Inleiding-----	93
4.1.1.1	Probleemstelling-----	93
4.1.1.2	Doelstelling en definiëring-----	93
4.1.1.2.1	Wat is een documentatiecentrum?-----	94
4.1.2	Onderzoeksontwerp-----	95
4.1.2.1	Informatieronde, verzamelen van literatuur-----	95

4.1.2.2	Selectie cases-----	95
4.1.2.2.1	Lijst geselecteerde documentatiecentra -----	96
4.1.2.3	Opstellen van een vragenlijst (enquête)-----	99
4.1.2.4	Testen vragenlijst-----	99
4.1.2.5	Onderzoeksfase: interviews en inventarisatie -----	99
4.1.3	Kwantitatieve (statistische) analyse, behoeften- en probleemanalyse -----	100
4.1.4	Valorisatie: deliverables -----	100
4.1.5	Basisinventaris documentatiecentra sector volkscultuur-----	100
4.1.5.1	Het aantal documentatiecentra en musea in de sector VC-----	100
4.1.5.1.1	Andere documentaire erfgoedbeheerders -----	101
4.1.5.2	De omvang van de collecties van de documentatiecentra in de sector VC	102
4.1.5.3	Enkele faciliteiten van de documentatiecentra-----	104
4.1.6	Syntheseverslag enquête documentatiecentra -----	105
4.1.6.1	Inleiding-----	105
4.1.6.2	Het documentatiecentrum: huisvesting en accommodatie -----	105
4.1.6.3	De functies van het documentatiecentrum-----	107
4.1.6.4	Collecties en aanwinstenbeleid-----	107
4.1.6.4.1	Het collectief bezit-----	108
4.1.6.4.2	Aanwinstenbeleid-----	109
4.1.6.5	De bewaarproblematiek -----	111
4.1.6.6	Ontsluiting van de collecties-----	111
4.1.6.7	Publiekswerking -----	112
4.1.6.8	Personeel-----	113
4.1.6.9	Professionalisering-----	114
4.1.7	Conclusies -----	114
4.1.7.1	Toekomstvisie-----	115
4.1.7.1.1	Nieuwe actoren in het erfgoedveld-----	115
4.1.7.1.2	Samenwerking op lokaal vlak -----	116
4.1.8	Bibliografie -----	118
4.1.9	Websites-----	118
4.2	<i>De (lokale) musea: het museaal erfgoedbeheer -----</i>	<i>119</i>
5	Lijst van de tabellen en figuren -----	120
5.1	<i>Tabellen-----</i>	<i>120</i>
5.2	<i>Figuren -----</i>	<i>120</i>
6	Bijlagen -----	121
6.1	<i>Overzicht van de opdrachten-----</i>	<i>122</i>
6.2	<i>Tabellenboek studie documentatiecentra -----</i>	<i>123</i>
6.3	<i>Vragenformulier survey-onderzoek -----</i>	<i>147</i>
6.4	<i>Identificatiefiche-----</i>	<i>164</i>
6.5	<i>Samenvatting Delphi-onderzoek -----</i>	<i>168</i>

1 Inleiding

Het Vlaams Centrum voor Volkscultuur (VCV, zie voor meer informatie: www.vcv.be), steunpunt voor (de sector) volkscultuur, heeft als een van haar opdrachten een grondig inzicht te verwerven in de omvang van de sector volkscultuur, de aard van de verenigingen en de initiatieven en de organisatievormen binnen deze sector en aan de grensgebieden ervan (randsectoren). Dankzij project Alpha, 'Een kwantitatief en kwalitatief onderzoek naar het actuele lokaal historisch, volks- en heemkundig landschap in Vlaanderen', konden we onze inspanningen op dit vlak vergroten. Er werd een poging ondernomen om 'de sector volkscultuur', opgevat in de breedste betekenis, op systematische wijze in kaart te brengen en kwantitatieve data te verzamelen over de werking van de sector door middel van o.a. een grootschalig survey-onderzoek bij lokale verenigingen in de sector volkscultuur en bij lokale historische verenigingen.

We hebben veel gegevens kunnen verzamelen, maar de klus is niet af: het bijstellen en aanvullen van de gegevens blijft voor het VCV een continu proces. Daartoe zullen we een instrumentarium moeten ontwikkelen waardoor we - bij voorkeur in nauwe samenwerking met de (koepelorganisaties van de) sector volkscultuur - de sector permanent kunnen gaan 'monitoren'. De in het kader van project Alpha ontwikkelde databank 'verenigingswijzer' zou hierbij zijn nut kunnen bewijzen (zie 2.6.1). Wij zijn er immers van overtuigd dat de sector een groot 'potentieel' heeft – en dit niet enkel vanuit louter kwantitatief oogpunt – en een volwaardige plaats verdient in het cultuurlandschap. Dit rapport heeft de bedoeling deze these alvast met cijfergegevens te staven.

In project Alpha wordt dus een bepaald cultureel veld of landschap doorgelicht en beschreven. De lezer moet beseffen dat het hier evenwel een momentopname betreft – anno 2001-2002 – van een sector, waarvan belangrijke onderdelen en structuren beschreven en geregeld zijn in het decreet volkscultuur van 1998 (zie www.vcv.be). In het eindrapport van project Alpha wordt de opdracht als volgt omschreven en geduid: *“Tot op zekere hoogte was project Alpha een nadere verkenning van de contouren en onderliggende structuren van een beleidsveld op Vlaams niveau zoals dat door een nieuw decreet omschreven werd en een aftoetsing van niet alleen de directe effecten maar ook van de reikwijdte en mogelijke impact van de door het decreet volkscultuur geïntroduceerde structuren, (sub)velden en instrumenten zoals een steunpunt. Het is tegelijkertijd ook een momentopname van de ontwikkelingen in een veld dat onder andere maar niet alleen door het decreet beïnvloed werd en in snelle ontwikkeling is de voorbije jaren.(...) Door de nieuwe ontwikkelingen rond*

*erfgoed – met name door het plots meespelen van een reeks actoren met de vlag volkscultuur in een breder cultureel veld in Vlaanderen en daarbuiten - kwamen de regelingen met een decreet van een randsector plots onder hoogspanning te staan: die structuren weerstaan totnogtoe en blijken tot op zekere hoogte rekbaar te zijn.*¹

Om tegemoet te komen aan de nood van een ruimere visie waarin de resultaten van dit onderzoek kunnen worden geïnterpreteerd, zal in de zomer van 2003 een boek verschijnen bij Lannoo waarin zal worden getracht een breed attenderend kader te creëren waardoor de resultaten van project Alpha een bredere reikwijdte krijgen, zowel voor beleidsmakers, voor allerlei actoren in het veld als voor een breder publiek. Hierbij is het de bedoeling “een momentopname” maximaal te valoriseren als doorlichting op een sleutelmoment in een bredere ontwikkeling, in het bijzonder van het erfgoedbeleid. Om dit mogelijk te maken zijn een comparatieve, een historische en een theoretische reflectie noodzakelijk. (Zie voor meer informatie het eindrapport van project Alpha dat kan worden gedownload van de website van het VCV.) We verwijzen in deze context ook naar de studie van dr. Kees Ribbens, *Een eigentijds verleden. Alledaagse historische cultuur in Nederland, 1945-2000*², een studie waarin de perceptie en de ‘beleving’ van het verleden bij de Nederlandse bevolking centraal staat en de wijze waarop deze vorm geeft aan dat verleden. Het concept ‘alledaagse historische cultuur’ zou wel eens het gezochte paraplubegrip kunnen zijn dat alle visies, gegevens en debatten kan ‘afdekken’.

Een ander relevant document dat dienstig kan zijn om onderstaande rapportages in een ruimer kader terug te plaatsen is het eindrapport over het Delphi-beleidsonderzoek *Een toekomst maken voor volkscultuur*³ dat in opdracht van het VCV binnen project Alpha werd uitgevoerd door prof. Eric Corijn (VUB-Cosmopolis) en dr. Dirk Kenis (iForum). In dit rapport, dat bij het VCV kan worden aangevraagd, werd op basis van een bevraging van een expertenpanel een doorlichting en probleemanalyse van de sector volkscultuur gepresenteerd, met een actieplan om hieraan te remediëren. Een samenvatting van dit rapport staat in bijlage.

1.1 Project Alpha: volkscultuur onder de loep genomen

Het onderzoek verliep binnen project Alpha, *Een kwantitatief en kwalitatief onderzoek naar het actuele lokaal historisch, volks- en heemkundig landschap in Vlaanderen*, uitgevoerd in

¹ Marc Jacobs, Jeroen Walterus, *Eindrapport project Alpha*, Brussel, VCV, oktober 2002, p. 6 (zie www.vcv.be)

² Kees Ribbens, *Een eigentijds verleden. Alledaagse historische cultuur in Nederland, 1945-2000*, Hilversum, Uitgeverij Verloren, 2002, ISBN 90-6550-658-6

³ Eric Corijn, Dirk Kenis, *Een toekomst maken voor volkscultuur*, Brussel, VCV, september 2002

opdracht van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Het project liep van 1 december 2000 tot 30 september 2002 (20 maanden) en omvatte verschillende onderzoeksluiken.

1.1.1 Kwantitatieve studies

- Het kwantitatief deel bestond ten eerste uit een grootschalig survey-onderzoek bij lokale verenigingen, uitgevoerd door het marktonderzoeksbureau Significant;
- ten tweede bouwde het VCV allerlei bestanden op met (adres)coördinaten van instellingen, verenigingen, groepen en initiatieven in de brede sector volkscultuur, inclusief een basisoverzicht van 'volkscultuurevenementen';
- ten slotte ging ook bijzondere aandacht naar de rol van de sector als erfgoedbewaarder en erfgoed(ver)zorger. Bij ca. twintig grotere documentatiecentra in de sector is een grondige analyse van het informatie- en documentatiebeheer gemaakt en werden de collecties meer in detail bestudeerd. Deze studie zou kunnen resulteren in een plan om op middellange termijn concrete initiatieven te ontwikkelen om de informatie- en documentatiefunctie van de gehele sector beter te ondersteunen.

Het kwantitatieve onderzoeksluik wordt in dit document exhaustief gerapporteerd.

1.1.2 Kwalitatieve studies

- Een belangrijk onderdeel van het project bestond uit een grondig Delphi-beleidsonderzoek over de toekomst van de sector volkscultuur in het erfgoedlandschap, uitgevoerd door de Vrije Universiteit Brussel (prof. dr. Eric Corijn) en iForum (dr. Dirk Kenis). *'Een toekomst maken voor 'Volkscultuur'* is een beleidsgericht Delphi-onderzoek, waarbij een 20- tot 40-tal direct en indirect betrokken deskundigen (ook uit de sector volkscultuur) herhaaldelijk bevraagd werden via een gestructureerd discussieforum op het internet. Gedurende meer dan een half jaar hebben zij virtueel gediscussieerd over een toekomst voor volkscultuur. Eerst kwamen 'kansen en bedreigingen' aan bod, om vervolgens hierop de nodige 'maatregelen en acties' te formuleren, wat resulteerde in een strategisch langetermijnplan. Een synthese van de conclusies van dit rapport is opgenomen in bijlage bij dit document;

een andere belangrijke deelstudie rond studie en praktijk van mondelinge geschiedenis in Vlaanderen werd uitgevoerd door de Universiteit Gent (prof. dr. Bruno De Wever en drs. Pieter François) in functie van een publicatie en een vormingsprogramma in 2003 en in de volgende jaren. In 2003 worden hun bevindingen in boekvorm door het VCV gepubliceerd: *Gestemd verleden. Mondelinge geschiedenis als praktijk*⁴;

- verder werden diverse experimenten opgezet rond 'volkscultuur' in de breedste betekenis van het woord. Zo werd een project rond landschappen en erfgoedbeheer en -toerisme in de Zoutleeuwse context uitgevoerd door Joris Capenberghs. Onder de titel *"Please don't discover me"* werden tijdens een masterclass onder begeleiding van Barbara Kirshenblatt-Gimblett (N.Y. University, V.S.) nieuwe wetenschappelijke en museale benaderingen van volkscultuur verkend. Ten slotte werd het erfgoedbeleid in Nederland onder de loep genomen tijdens het door het VCV in het kader van dit project georganiseerde erfgoedcongres van 19 mei 2002 (congresverslag beschikbaar via onze website).

⁴ Bruno De Wever en Pieter François, *'Gestemd verleden. Mondelinge geschiedenis als praktijk'*, Brussel, VCV, 2003, ISBN 90-77094-10-5 (Te bestellen bij het VCV, of on line via www.vcv.be)

Het project werd begeleid door een stuurgroep. De leden van de stuurgroep waren: L. Vanderstraeten (voorzitter), L. Goossens, A. Brumagne, M. Jacobs, A. Adriaenssens, M. Laureys, S. Top, S. Dhaene, H. Cuyt, B. De Wever, E. Van der Elst, K. Velle, M. Pruyt, A. Thijs, T. Vandensande, J. Walterus (promotor)

Project Alpha had dus veel onderzoekslijnen en resulteerde in diverse rapporten, verslagen, initiatieven, ideeën, reflecties, goede voornemens en (grootse) plannen, die we in de volgende jaren verder willen uitwerken. Meer details over het project: zie www.vcv.be.

(Een overzicht van de opdrachten van het project staat in bijlage.)

1.2 Wegwijs in het rapport

Het corpus van dit rapport wordt gevormd door een kwantitatief onderbouwde, interpretatieve analyse over de omvang en de aard van 'de sector volkscultuur in Vlaanderen' (operationele definitie, zie 2.1), met een eerste aanzet tot het in kaart brengen van de sector en het maken van een 'legende' op deze kaart. Het rapport baseert zich op de resultaten van een aantal deelonderzoeken of opdrachten uitgevoerd binnen project Alpha:

- de inventarisatieopdracht, uitgevoerd door het VCV. De opdracht bestond er in hoofdzak uit allerlei bronnen te consulteren en bestanden samen te stellen met (adres)coördinaten van instellingen, verenigingen, groepen en initiatieven⁵;
- het 'survey-onderzoek' bij de lokale verenigingen in de sector, technisch uitgevoerd en verwerkt door het marktonderzoeksbureau Significant⁶, op basis van een ontwerp van enquêteformulier toegeleverd door dr. J. Walterus (stafmedewerker VCV), die ook de inhoudelijke en wetenschappelijke begeleiding op zich nam;
- casestudies over documentatiecentra in de sector volkscultuur, uitgevoerd door het VCV zelf.

In de volgende hoofdstukken worden diverse onderzoeksdelen die tijdens het onderzoek werden onderzocht, gerapporteerd:

- in onderdeel 2 wordt de sector 'in kaart' gebracht;
- in onderdeel 3 wordt toelichting gegeven bij cijfermateriaal dat tijdens het onderzoek werd verzameld, meer bepaald:
 - de resultaten van de inventarisatie van de sector: het aantal verenigingen in de kernsectoren en in de rand- en aanverwante sectoren;

⁵ Een taak van de toenmalige projectmedewerker, Carlo Jengember

⁶ Significant Marketing Research, Ambachtenlaan 21/12, 3001 Heverlee, E-mail: info@significant.be
Het onderzoek werd uitgevoerd door Johan Schockaert, Danny Maes en Tamara Alen.

- de resultaten van het survey-onderzoek dat bij de lokale verenigingen is uitgevoerd, wat het zwaartepunt vormt van dit rapport;
- in onderdeel 4 wordt verslag uitgebracht van een aantal casestudies binnen het onderzoek naar de rol van de sector op het terrein van documentaire erfgoedzorg.

2 Volkscultuur en erfgoedverenigingen in kaart (brengen)

Het kwantitatief onderzoek heeft in essentie tot doel de sector of 'het landschap' volkscultuur⁷ in kaart te brengen, en er een 'legende' bij te maken om de kaart te kunnen lezen, en hierbij ook een aanduiding te geven van de omvang van de sector(en) binnen volkscultuur.

2.1 Naar een operationele definitie van het begrip 'volkscultuur'

2.1.1 Wat is volkscultuur?

Het leek ons nuttig voorafgaand aan te geven wat de visie van het VCV is op 'volkscultuur' als cultureel fenomeen of als studiedomein. We citeren een tekst van Marc Jacobs, directeur VCV:

"Wat is volkscultuur? Daarover kan worden gediscussieerd. (...) De betekenissen blijken te variëren doorheen de tijd, naargelang de context van en de deelnemers aan de dialoog.

Bokrijk. Het Huis van Alijn. Laïs en volksmuziek. Carnaval. Jeroen Bosch en Pieter Breughel. Halloween en Sinterklaas. Limburgse vlaaien en Brugse kant. Stambomen en dorpsgeschiedenissen. Sprookjes, (tuin)kabouters, monsters en cyborgs. Hiphop(pe)feesten. Huwelijksrituelen en volkssporten. Circussen en kermissen. De werelden die in beeld gebracht worden in De Witte van Zichem, de Vlasschaerd maar ook in Le fabuleux destin d'Amélie Poulain of Afrit 9. Sommige commentatoren en "verclaerders" koppelen er ook positieve of negatieve beschouwingen over "eigenheid", authenticiteit en etnische identiteiten aan vast. Kortom: het begrip "volkscultuur" is een vlag die vele ladingen kan dekken.

Vandaag hebben onderzoekers van volkscultuur het over de studie van (de cultuur van) het dagelijks leven, van groepsculturen, van roerend en immaterieel cultureel erfgoed, van tradities en rituelen en van constructie van identiteiten. Geleerd geformuleerd: de bestudering van breed gedragen cultuurverschijnselen in hun historische, sociale en geografische dimensies, waarbij deze dimensies worden opvat als dynamische, groepsgebonden processen van betekenisgeving en toe-eigening. Deze omschrijving wordt gepresenteerd in het belangrijke basiswerk van T. Dekker, H. Roodenburg en G. Rooijackers, Volkscultuur: een inleiding in de Nederlandse etnologie, Nijmegen, SUN, 2000. Zoals de combinatie tussen het woord volkscultuur en een wetenschappelijke discipline in deze titel suggereert, blijkt de wetenschappelijke blik in bepaalde contexten cruciaal om aspecten van de samenleving als volkscultuur te benoemen, te herkennen of zelfs te construeren. Dit was in de 19e en 20e eeuw belangrijk en dit is vandaag niet anders, al proberen hedendaagse onderzoekers zich daarvan bewust te zijn.

⁷ Zie voor meer info: Marc Jacobs, Volkscultuur, een sector in beweging tussen sociaal-cultureel werk en erfgoed, in: *Gids Sociaal-Cultureel en Educatief Werk*, Afl. 32, december 2001, p. 383-394

In de loop van de 20e eeuw refereerden volkskundigen en heemkundigen in hun vertogen vaak aan "het volksleven" of "de Vlaamse volkscultuur". In het begin van de 21e eeuw wordt steeds meer de hoger aangehaalde open en flexibele omschrijving gehanteerd om aspecten van het dagelijks leven en culturele fenomenen van diverse groepen in een bepaald gebied - "volkscultuur" in Vlaanderen - te benaderen. Hierbij worden traditionele benaderingen gecombineerd met inzichten en resultaten van het vooral in de jaren 1970 en 1980 bloeiende cultuurhistorisch, antropologisch en sociologisch onderzoek naar de door de eeuwen heen evoluerende verhoudingen tussen "volkscultuur", "elitecultuur", "massacultuur" en/of "populaire cultuur".

In 1998 heeft de Vlaamse overheid in een bijzonder decreet "volkscultuur" omschreven als "alle collectieve, al of niet traditionele uitingen van het volksleven, zoals die door organisaties, hetzij als studieterrein, hetzij als toepassingsgebied, in hun doelstellingen en programma zijn ingeschreven." In het decreet fungeert "volkscultuur" in de praktijk als container- of paraplubegrip waarmee een aantal disciplines én koepelorganisaties worden aangeduid die elk met een bepaalde blik culturele fenomenen in verleden en heden benaderen: familiekunde, heemkunde, industriële archeologie en volkskunde. Door de vrijwilligersorganisaties en disciplines samen te benaderen wordt - zij het met relatief erg bescheiden middelen - gestreefd naar het laten uitkristalliseren en ondersteunen van een sector van tienduizenden culturele bemiddelaars. De meest recente beleidslijnen benaderen de net genoemde sector vanuit het begrip "cultureel erfgoed" maar nodigen ook uit om andere actuele en maatschappelijk relevante thema's (globalisering en glocale cultuur, cybercultuur, buurtgeschiedenis, ...) aan te snijden. De nieuwe kracht van het concept "volkscultuur" schuilt in de mogelijkheid om over de betekenissen en functies te onderhandelen, na te denken en te discussiëren."

(Marc Jacobs, 2001)

In deze studie wordt uitgegaan van een werkbare, operationele definitie van 'volkscultuur' of van de 'sector volkscultuur'. We baseren ons hiervoor op een omschrijving van M. Jacobs: *"Volkscultuur" fungeert in het decreet als container- of paraplubegrip waarmee een aantal disciplines én koepelorganisaties (familiekunde, heemkunde, industriële archeologie en volkskunde) en een open variacategorie (gethematiseerde volkskunde) worden aangeduid. Door interdisciplinaire contacten, door synergieën, projecten en campagnes, en door de werking van een steunpunt (VCV) kan zo een platform of één veld uitkristalliseren: "volkscultuur".*⁸

Om 'het veld' te beheersen hebben we binnen deze operationele definitie de sector(en) opgesplitst in verschillende 'zones':

- in eerste instantie 'de kernsector' volkscultuur: in essentie de sector zoals omschreven in het decreet volkscultuur (1998);

⁸ M. Jacobs, zie www.vcv.be : onderdeel 'vcv.be': 'wegwijzer volkscultuur': 'de sector volkscultuur'

- in tweede instantie 'het randdomein of de randsectoren' volkscultuur, half binnen en half buiten de (decretaal omschreven) sector volkscultuur gelegen;
- in derde instantie 'de aanverwante sectoren' die grenzen aan de sector volkscultuur, maar die niet tot de sector behoren.

2.1.2 Volkscultuur als onderdeel van cultureel erfgoed

Het werd tijdens het project al snel duidelijk dat de beleidsoptie om de sector volkscultuur op termijn deel te laten uitmaken van het beleidsdomein 'cultureel erfgoed'⁹ vaste vorm kreeg. Dit feit had een bepalende invloed op het verdere verloop van het onderzoek. Het belang, de diversiteit en de samenhang van wat er allemaal onder "volkscultuur" bleek schuil te gaan kwam volop in beeld. "Volkscultuur" slaat onder meer (maar niet alleen) op in de 21^e eeuw erg belangrijk geworden immaterieel en oraal cultureel erfgoed. "Volkscultuur" is in Vlaanderen ook een andere benaming voor het grootste deel van de sector van vrijwilligers en verenigingen die activiteiten ontwikkelen als erfgoed(ver)zorgers, als bemiddelaars, als bewaarders en onderzoekers van immaterieel en materieel erfgoed. Bovendien is de voorbije jaren ook duidelijk geworden hoe belangrijk hun activiteiten zijn die traditioneel worden gepercipieerd als typische socio-culturele of 'gemeenschapsvormende' activiteiten (cursussen, ledenactiviteiten, enz.) die o.a. de bedoeling hebben de 'sociale participatie' te bevorderen. De verenigingen vervullen een belangrijke rol in onze democratische maatschappij, als één van de talloze schakels in het middenveld dat als oefengrond dienst doet voor het aanleren van sociale vaardigheden en democratische overlegcultuur. Het aanscherpen van (historisch-)kritische vaardigheden kan hier speciaal worden vermeld. Het VCV als steunpunt wenst dan ook (zie beleidsplan 2002-2006) de brugfunctie tussen deze verschillende aspecten of gezichten van de sector te cultiveren, omdat het ons niet zinvol lijkt de sector op te sluiten in exclusieve of elkaar uitsluitende definities of beleidsparadigma's. Cultuur- of erfgoedbeleid zou open (integraal), reflexief en transparant moeten zijn, aldus Rudi Laermans in zijn *Cultureel regiem*¹⁰

In dit rapport beperken we ons tot het in beeld brengen van de kernsector volkscultuur en het randdomein van deze sector (de randsectoren). Maar wat betekenen de begrippen kernsector, randsectoren en aanverwante sectoren?

⁹ Zie: Beleidsbrief cultureel erfgoed. In: *Informatiebrochure cultureel erfgoed*. Brussel, Afdeling BKM, 2002. Zie ook: www.wvc.vlaanderen.be/erfgoed

¹⁰ Rudi Laermans, *Het cultureel regiem. Cultuur en beleid in Vlaanderen*. Tielt, Lannoo, 2002

2.2 De kernsector: de studie van volkscultuur (en lokale geschiedenis)

Dit is de sector volkscultuur zoals omschreven in het decreet volkscultuur dat op 14 oktober 1998 door het Vlaams parlement en op 27 oktober 1998 door de Vlaamse regering werd goedgekeurd (*Staatsblad* 22/12/1998) (zie www.vcv.be).

Met de kernsector bedoelen we in concreto:

- de (momenteel) elf Vlaamse en regionale (erkende) federaties en koepelorganisaties van de sector volkscultuur (heemkunde, familiekunde, volkskunde, industriële archeologie, en gethematiseerde volkskunde). In het eindrapport van project Alpha wordt hiernaar ook verwezen als zijnde ‘de kern van de kern(sector)’;
- de lokale ‘studieverenigingen volkscultuur’ (heemkunde, familiekunde, volkskunde, industriële archeologie, en gethematiseerde volkskunde), die in hoofdzaak volkscultuur bestuderen;
- de instellingen in de sector: de grote volkskundemusea in Vlaanderen, maar ook de honderden heemkundemusea, bibliotheken of documentatiecentra en archieven verbonden aan organisaties en verenigingen in de sector volkscultuur.

In de kernsector staat de studie van volkscultuur centraal, zoals beoefend door professionele onderzoekers (historici, archeologen,...) en door ‘amateuronderzoekers’ en vrijwilligers verbonden aan deze verenigingen.

2.3 De randsectoren

2.3.1 Studie van aspecten van volkscultuur en (lokale) geschiedenis

Alhoewel ook hier ‘de studie’ centraal staat, behoren de volgende groepen als zodanig decretaal niet tot de sector volkscultuur in strikte zin:

- de lokale (kunst)historische en archeologische verenigingen (o.a. ook numismatische en heraldische verenigingen);
- de verenigingen (historische) taalkunde en dialectkunde.

2.3.2 Het beoefenen en beleven van ‘volkscultuur’

Hiermee wordt bedoeld de verzameling van verenigingen, groepen, individuen, initiatieven en tijdelijke organisatieverbanden die zich toelagen op de beleving of het beoefenen van ‘volkscultuur’: er wordt hierbij uitgegaan van een operationele definitie van volkscultuur als de verzameling van activiteiten en fenomenen die onder deze noemer kunnen worden gevat. Het is dus niet de studie van volkscultuur die bij deze groepen centraal staat, maar het ‘omgaan met’, het ‘doen’ (stoeten, evocaties,...) of de ‘creatie’ (volkskunsten) die de essentie uitmaken van hun werking.

Bijvoorbeeld: volkssporten, oude ambachten, historische stoeten, carnavaloptochten, volksdansen en allerlei evenementen of producten die elementen aan volkscultuur ontlelen.

2.4 Aanverwante sectoren

Het handelt hier over organisaties, instellingen en verenigingen die (ook decretaal) tot een andere cultuursector behoren (erfgoedsector, sector amateurkunsten, toerisme, sociaal-cultureel werk, professionele kunstensector, welzijnssector of het buurt- en opbouwwerk, de jeugdsector,...) maar wel occasionele activiteiten ontplooiën omtrent volkscultuur of de 'cultuur van het alledaagse'.

Bijvoorbeeld: een historisch buurtproject door een buurthuis, een tijdelijk tentoonstellingsproject rond stadssagen door een stadsmuseum of -archief, een theaterstuk rond volkse verhalen en mondelinge geschiedenis door een theater, een 'legendewandeling' georganiseerd door het plaatselijk VVV-kantoor, enz.

2.5 Volkscultuur en erfgoedverenigingen: de legende bij de kaart (maken)

2.5.1 Een rijke cultuur aan benamingen

Wat de aard betreft van de organisatievormen van al deze verenigingen, kunnen we stellen dat heel wat verenigingen juridisch gezien vzw's zijn, zeker in de kernsector (de studieverenigingen), terwijl de verenigingen en groepen in de randsectoren (de beleving en beoefening) eerder feitelijke verenigingen blijken te zijn. Er bestaat een rijke diversiteit aan 'verschijningsvormen' of benamingen om de aard van de organisatie te karakteriseren:

- academie (dialecten)
- afdeling (familiekunde)
- atelier (archeologie, restauratie)
- bond, verbond
- broederschap, confrerie
- cel, centrum
- club (modelclub)
- comité (stoeten, processies, optochten, erfgoedzorg,...)
- commissie
- federatie, confederatie
- fonds
- genootschap
- gidsenkring
- gilde

- 'groep' (volkskunstgroep)
- instituut
- kamer (Rederijkers)
- kring (heemkring, heemkundige kring, heemkundekring, gidsenkring)
- 'maatschappij'
- overleg, platform
- project
- school (kantschool, circusschool)
- vereniging
- 'vrienden van...'
- werkgroep

Deze benamingen reflecteren het rijke en diverse karakter van de sector, die soms een voorliefde voor plechtstatigheid ('Koninklijk') en vormelijkheid cultiveert, maar vooral diverse oude en jonge ontstaansgeschiedenissen reflecteren of symboliseren.

2.5.2 Sectorale categorieën: een noodzakelijk kwaad

Om de kaart van het 'landschap' van de sector volkscultuur beter te kunnen lezen heeft het VCV een proeve van 'legende' of een typologie gemaakt van de diverse segmenten in de sector. Deze typologieën hebben als bedoeling alle verenigingen te 'typeren', d.w.z. inhoudelijk te duiden en sectoraal te categoriseren of classificeren, met de bedoeling tot brede categorieën of 'types' van verenigingen te komen. Deze categorieën vormen samen een soort afdekkend 'kijkraster' op het landschap. Dit raster heeft de bedoeling om het veld onder te verdelen in betekenisvolle onderdelen die onderlinge samenhang vertonen. We blijven het onderscheid tussen de 'kernsector', de 'randsectoren' en de 'aanverwante sectoren', en tussen 'studie' en 'beleving' handhaven (tabel: zie volgende pagina).

Uiteraard is dit kijkraster evenzeer een resultante van het inventariseren als een middel ertoe. Dit raster is immers dynamisch tot stand gekomen naargelang we onze kijk op de sector scherper konden stellen. Het is dus zeker geen statisch kader, maar een momentopname, noodzakelijkerwijze onaf. We hopen via de databank 'verenigingswijzer' dit beeld op regelmatige basis te kunnen bijstellen. Elke classificatie is een noodzakelijk kwaad, want elke indeling doet zowel onrecht aan de specifieke 'identiteit' of uniciteit van een initiatief, als aan het grotere geheel waarin het zich beweegt. Het landschap van erfgoedverenigingen is in onze ogen een 'smeltkroes', een cluster van elkaar overlappende en verrijkende initiatieven, groepen, ideeën, enz. die zich allemaal op een of andere wijze bezighouden met (het omgaan met of reflecteren over) 'het verleden', het 'historische heden'.

Tabel 1: sectorale categorieën

sectorale hoofdcategorie	sectorale subcategorieën
verenigingen die in hoofdzaak volkscultuur bestuderen (kernsector)	
1. studieverenigingen volkscultuur	1.1 familiekundige studievereniging
	1.2 heemkundige studievereniging
	1.3 industrieel-archeologische studievereniging
	1.4 volkskundige studievereniging
	1.5 vereniging thematische volkscultuurstudie: 1.5.1 studievereniging historische schutterij 1.5.2 studievereniging kant 1.5.3 studievereniging poppenspel 1.5.4 studievereniging streekgastronomie 1.5.5 studievereniging volkskunst 1.5.6 studievereniging volksmuziek 1.5.7 studievereniging volkssporten
verenigingen die aspecten van volkscultuur bestuderen (randsectoren)	
2. (kunst)historische studieverenigingen	2.1 studievereniging archeologie en oudheidkunde 2.2 studievereniging kunstgeschiedenis 2.3 studievereniging lokale/regionale geschiedenis 2.4 studievereniging numismatiek
3. verenigingen (historische) taal- en dialectkunde	3.1 vereniging historische taalkunde 3.2 vereniging dialectologie 3.3 vereniging (plaats)naamkunde
verenigingen die in hoofdzaak "volkscultuur beleven" (randsectoren)	
4. verenigingen die 'volkscultuur' beoefenen (beleving)	4.1 carnavalsvereniging 4.2 circusatelier 4.3 comité/vereniging historische stoeten, processies 4.4 kalenderfeestenvereniging (o.a. Sinterklaas) 4.5 'living history' groep (o.a. historische evocaties) 4.6 'reuzen'vereniging 4.7 schuttersgilde 4.8 straatfeestenvereniging (o.a. kermissen) 4.9 streekgastronomische vereniging 4.10 volkssportclub
4.bis volkskunsten- en ambachten verenigingen (creatie)	4.11.1 (kunst)ambachtelijke vereniging 4.11.2 (oude)ambachtenvereniging 4.12.1 volksdansgroep 4.12.2 volksmuziekgroep 4.12.3 andere volkskunstenverenigingen

verenigingen in aanverwante sectoren: cultureel erfgoed	
5. verenigingen erfgoedzorg	5.1 vereniging of groep lokaal erfgoedoverleg 5.2 vereniging van verzamelaars, collectioneurs 5.3 'vrienden van' een erfgoedinstelling: archieven 5.4 'vrienden van' een erfgoedinstelling: bibliotheken 5.5 'vrienden van' een erfgoedinstelling: monumenten 5.6 'vrienden van' een erfgoedinstelling: musea
6. verenigingen toeristische erfgoedontsluiting	6.1 gidsenkring 6.2 vereniging alternatief erfgoedtoerisme
7. andere verenigingen in aanverwante sectoren	(niet bepaald) amateurkunsten, toerisme, professionele kunsten (podiumkunsten), buurt- en opbouwwerk, sociaal-cultureel werk, jeugdwerk, enz.

Een andere, meer visuele manier van voorstelling van de subvelden binnen de sector volkscultuur en de aanverwante domeinen, staat in onderstaande figuur. Er staan ook al indicatieve (afgeronde) cijfers bij over het aantal verenigingen dat werd geïnventariseerd (detail zie 3.2). We wijzen er opnieuw op dat het hier een momentopname betreft, de cijfers zijn indicatief, de categorieën zijn geen statisch gegeven.

Volkscultuur: de kernsector, de randsectoren en de aanverwante sectoren

Randsector: historische verenigingen (ca. 100)

- archeologie en oudheidkunde (33)
- kunstgeschiedenis, numismatiek en lokale of regionale geschiedenis (49)
- dialectologie en historische taalkunde (23)

ca. 1.600

Kernsector: studie (ca. 650)

- familiekunde (42)
- heemkunde (458)
- industriële archeologie (122)
- volkskunde (10)
- andere (15)
- thematische volkscultuurstudie (7): kant, poppenspel, historische schutterij, streekgastronomie, volkskunst (folklore), volksmuziek, volkssporten

Randsector: beleving (ca. 850)

- (kunst) ambachten
- carnaval en straatfeesten (70)
- circusateliers en -opleiding (18)
- historische stoeten (reuzen) (50)
- living-history groepen
- historische schutterij (102)
- streekgastronomie
- volkssporten (550)
- volkskunsten (40)

Aanverwant: erfgoedverenigingen (ca. 250)

- erfgoedzorg (183):
 - verzamelaars en collectioneurs
 - 'vrienden van' erfgoedinstellingen
- erfgoedtoerisme (73):
 - gidsenkringen
 - alternatief erfgoedtoerisme

- amateurkunsten
- sociaal cultureel werk
- buurt- en opbouwwerk
- toerisme, ...

2.5.3 Thematische karakterisering

Volkscultuur is een containerbegrip: het omvat een rijke verzameling thema's waarrond wordt gewerkt of waarover studie wordt verricht. Een analyse van de werking en (studie)activiteiten 'ontdekt' tijdens de inventarisatie (en ook via het survey-onderzoek opgevraagd, zie 3.3.6.3) levert het volgende, niet-exhaustieve lijstje op van thema's, studiedomeinen of vakgebieden die aan bod komen in de studieuze activiteiten van de talloze vrijwilligers (amateuronderzoekers en professionele onderzoekers) in de brede sector (kern- en randsectoren).

Tabel 2: lijst thema's, studiedomeinen, vakgebieden

ambachten (traditioneel)
ambachten, (traditioneel) handwerk (kantklossen,...)
archeologie / oudheidkunde / paleontologie
archeologie, industriële archeologie
archivistiek / documentbeheer / archieven
bibliofilie / paleografie (schriftkunde) / bibliotheekkunde
buurtwerk / opbouwwerk
carnaval / carnavalsstoeten
circussen / circustheater / circusopleiding
culturele antropologie / etnografie / volkenkunde
culturele biografie
culturele diversiteit / multiculturaliteit / etnisch-culturele minderheden
culturele studies
dialectologie (dialectkunde)
ecologie / natuurbescherming
educatie / erfgoededucatie
erfgoedtoerisme / cultuurtoerisme
erfgoedzorg, agrarisch, landelijk erfgoed
erfgoedzorg, immaterieel erfgoed
erfgoedzorg, industrieel en wetenschappelijk erfgoed
erfgoedzorg, maritiem erfgoed, varend erfgoed
erfgoedzorg, monumenten, onroerend erfgoed
etnologie (Europese etnologie)
familiekunde / genealogie (stamboomkunde)
folklore / traditionele klederdracht
geografie / historische cartografie
geografie / biografie van het landschap (landschapsstudie)
geschiedenis van techniek en wetenschap

geschiedenis
geschiedenis, buurtgeschiedenis
geschiedenis, familiegeschiedenis
geschiedenis, kunstgeschiedenis
geschiedenis, lokale en regionale geschiedenis
geschiedenis, mentaliteits-, sociale geschiedenis
geschiedenis, migratiegeschiedenis
geschiedenis, militaire geschiedenis (W.O. I, II)
geschiedenis, mondelinge geschiedenis
geschiedenis, oudheid en prehistorie
geschiedenis, voedingsgeschiedenis
Heemkunde
heraldiek (wapenkunde)
historische (stads)wandelingen / gidsen
historische stoeten / processies
historische taalkunde
kalenderfeesten, oogstfeesten, seizoensfeesten
last- en werkdieren (trekpaarden, trekhonden)
living history / historische evocatie
molinologie / molenzorg
mondelinge overlevering (verhalen, sagen,...)
museologie, musea
naamkunde / plaatsnaamkunde
numismatiek (munt- en penningkunde)
poppentheater / poppenspel
reminiscentie
reuzen / reuzenstoeten
Sinterklaas / Sint-Maarten
sociaal-artistieke expressie
spoorwegen en locomotieven / auto's / verkeer
stadsgeschiedenis / 'stadsbiografie' / stadskronieken
straat-, buurtfeesten / kermissen / jaarmarkten
streekgastronomie
volksdans
volkskunde
volkskunde, religieuze volkskunde / volksdevotie
volkskunsten
volksmuziek, volksliederen
volkssport

volkssport, spel en spelen
volkstheater
enzovoort...

Ook deze lijst is een dynamische categorisering, onvolledig, steeds uitbreidbaar.

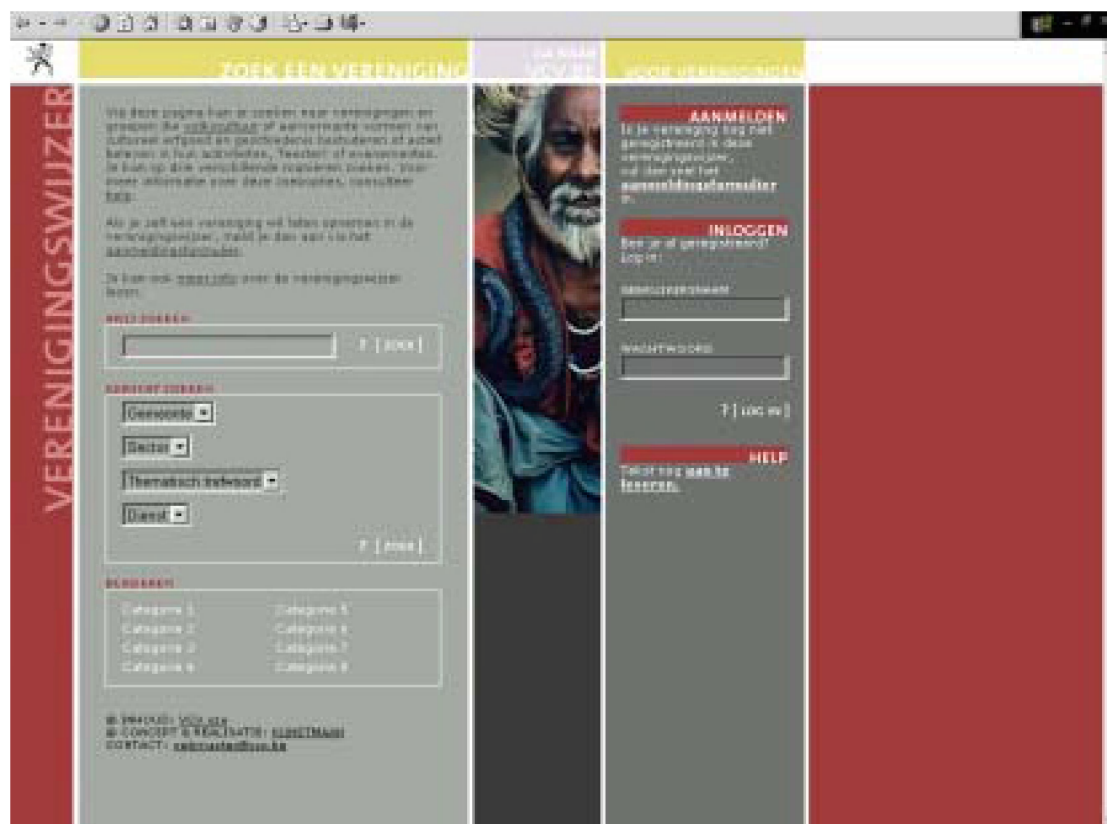
2.6 Volkscultuur op het web (lanceren)

Het VCV is momenteel op het internet met www.vcv.be. In 2003 zal evenwel een nieuwe site worden gelanceerd op www.volkscultuur.be. Deze site zal als portaalsite fungeren en o.a. de webdatabank 'verenigingswijzer' aanbieden. Ook de meeste erkende koepelorganisaties in de sector beschikken over een website. (Voor een geactualiseerd overzicht van links naar websites in de sector, surf naar de website van het VCV). De strategische keuze voor het ontwikkelen van een stevige aanwezigheid op het internet is niet zonder reden. Uit de resultaten van het survey-onderzoek bij de bestuursleden van lokale verenigingen (zie 3.3), dat in 2002 door het VCV werd afgenomen, blijkt dat 64% van de respondenten-bestuursleden over een internetaansluiting beschikt, en 16% van hen een aansluiting plant. Er bestaat dus een voldoende brede basis voor dit initiatief, zeker als we deze cijfers vergelijken met het Vlaamse gemiddelde van 31% penetratiegraad van internet in Vlaamse huishoudens (cijfers volkstelling NIS van 2001).

2.6.1 De webdatabank verenigingswijzer van het VCV

In de loop van de eerste helft van 2003 zal op de URL www.volkscultuur.be een (permanent bijgehouden en opgevolgde) on line doorzoekbare databank, 'de verenigingswijzer', worden aangeboden met verwijzingen naar organisaties en verenigingen in de sector "volkscultuur" in Vlaanderen. Beoogd wordt de sector, van koepelorganisaties tot lokale initiatieven, dekkend in kaart te brengen en elektronisch te ontsluiten. Dit is een werk van lange adem.

Figuur 1: homepage verenigingswijzer (grafisch ontwerp)

2.6.1.1 Omschrijving

Deze databank wordt het werkinstrument bij uitstek waarmee het VCV hoopt de ganse sector op permanente basis in beeld te brengen, op basis van voortdurend geactualiseerde gegevens. De verenigingen zullen immers zelf hun gegevens kunnen beheren (intranet module), terwijl het VCV ook zelf acties zal ondernemen om de gegevens up to date te houden. De databank omvat diverse gegevens over het lokaal historisch, volks- en heemkundig landschap in Vlaanderen en andere aspecten van de sector volkscultuur (verenigingen en instellingen) onder de vorm van een adressen- en informatiedatabank met de volgende inhoud:

- adrescoördinaten (beheerders, vestigingsadres);
- verenigingsinformatie (statuut, rekeningnummer, logo, enz.);
- gegevens over producten en diensten: publicaties, werkgroepen, enz.;
- gegevens over 'erfgoedzorg' en museale en documentaire collecties;
- publiekswerking: (vormings)activiteiten, bezoekerscentrum, enz.

2.6.1.2 Motivatie: waarom deze verenigingswijzer?

De sector volkscultuur heeft er alle belang bij aansluiting te vinden bij de huidige ontwikkelingen op het vlak van elektronisch informatiebeheer en -uitwisseling met het internet als onderliggende technologie en medium. Het internet wordt al door heel wat instellingen en verenigingen in de sector gebruikt. Zo beschikken heel wat onder hen over een eigen, meestal statische, website, bij wijze van elektronisch visitekaartje. In enkele pagina's wordt de vereniging gepresenteerd, producten en diensten worden toegelicht, activiteiten aangekondigd, enz. Er bestaat evenwel geen eenvormige en centrale toegang tot deze gegevens, geen 'portal', en lang niet alle instellingen en verenigingen beschikken over een eigen site. De kwaliteit en omvang van de aangeboden informatie is wisselend en afhankelijk van de lokale 'webmaster'.

Het is onze hypothese dat, om meer effecten te genereren van al de verspreide, lokale inspanningen, en om een sectorale inhaalbeweging te maken op IT-vlak, de volgende elementaire stappen gezet zouden kunnen worden:

- zoveel mogelijk actoren uit de sector de mogelijkheid bieden content aan te bieden op het web, ook zij die nu (nog) geen eigen site hebben (via content hosting);
- een centrale toegang bieden (gateway) naar bestaande verenigingssites;
- op termijn samenwerking stimuleren om gezamenlijk informatiebestanden op te bouwen die nuttig zijn voor de sector.

De lokale verenigingen, maar ook de koepelorganisaties, beschikken ons inziens niet over voldoende middelen en expertise om dit voor hun eigen deelsectoren snel en effectief te realiseren. Toch betreft het hier een noodzakelijk werkinstrument om volkscultuur en de sector meer zichtbaar te maken voor het grote publiek, via een centrale toegang. Iedereen heeft dus belang bij samenwerking. Het VCV kan het platform aanbieden om dit te realiseren, aansluitend bij haar functie als steunpunt om (publieksgerichte) communicatie te bevorderen.

2.6.2 Portalsite volkscultuur

De verenigingswijzer zal worden aangeboden in een nieuw te lanceren portalsite 'volkscultuur.be', waar de databank zal fungeren naast een projectenbank en een expertennet. Deze applicaties worden ontwikkeld in het kader van een vervolgproject: 'Een kennisweb voor de sector volkscultuur', dat loopt van juli 2002 tot juni 2003. De portalsite wordt wellicht in de zomer van 2003 gelanceerd.

2.7 Tussentijds besluit

Het mag duidelijk zijn dat de noodzaak (of het noodzakelijk kwaad) aan een duidelijke legende om zich in het rijkelijk gediversifieerde landschap van de sector volkscultuur te oriënteren geen overbodige luxe is. De hierboven vermelde sectorale categorieën (zie tabel 1) en trefwoorden (zie tabel 2) zullen ook (in wat aangepaste vorm) worden gehanteerd in de webdatabank 'verenigingswijzer', waarbij het de bedoeling is dat de lokale verenigingen zelf kunnen aangeven tot welke sector ze behoren en welk type van activiteiten of thema's hun belangstelling wegdragen. We wensen geen hokjes te maken of in stand te houden.

De inventarisatie is een continu proces, waarbij het VCV werkinstrumenten tracht te ontwikkelen om dit proces te ondersteunen. Het spreekt vanzelf dat een goed inzicht in de sector 'helpt' om het maatschappelijk belang of het potentieel aan 'sociaal kapitaal' van dit segment van het verenigingsleven in Vlaanderen aan te tonen en aldus een draagvlak te creëren voor een toekomstgericht beleid voor deze sector in volle ontwikkeling. We komen daar verder op terug. In de volgende hoofdstukken trachten we een beter inzicht te verwerven in de omvang van de sector en in de werking en de organisatievorm van de verenigingen volkscultuur en (lokale) geschiedenis en proberen we een profiel te maken van hun leden en bestuurders.

3 Volkscultuur en erfgoedverenigingen in cijfers (vatten)

In de volgende onderdelen worden een aantal cijfergegevens gepresenteerd die de 'omvang' beschrijven van de sector volkscultuur (aantal verenigingen), aantal en aard van de activiteiten, producten en diensten:

- in de eerste plaats geven we toelichting bij het huidige decretale model van de sector;
- vervolgens gaan we dieper in op de omvang van de sector, waarbij we uitgaan van de kaart met legende die we al van dit landschap hebben gemaakt (zie 2.5);
- ten slotte komen we tot het eigenlijke corpus van dit rapport, de rapportage van de resultaten van het survey-onderzoek (de enquête) bij de lokale verenigingen in de sector volkscultuur en bij andere historische verenigingen, over hun werking en organisatie, inclusief een profiel van de betrokken respondenten. Voor iedereen die geïnteresseerd is in dit – tot nu toe weinig onderzochte – culturele veld, aanbevolen literatuur.

3.1 Het 'organigram' van de sector volkscultuur

Het landschap van de sector volkscultuur, zoals omschreven in het decreet van 1998, omvat een aantal deelsectoren, die elk rond een Vlaamse (decretaal erkende) koepelorganisatie zijn georganiseerd, inclusief - in een aantal gevallen toch - regionale of provinciale afdelingen. (Zie www.vcv.be voor de lijst van erkende organisaties en hun coördinaten.) De meeste koepels 'vertegenwoordigen' in zekere zin hun sector, en lokale verenigingen kunnen lid worden van een koepelorganisatie. De sector heeft een lange voorgeschiedenis, die o.a. wordt beschreven door Marc Jacobs, in zijn artikel *Volkscultuur, een sector in beweging tussen sociaal-cultureel werk en erfgoed*¹¹. Momenteel zijn de volgende elf koepelorganisaties erkend. Het betreft hier wat we zouden kunnen noemen 'de kern van de kernsector', de decretaal verankerde bovenbouw van de sector.

Ten eerste de vier koepelorganisaties voor de vier erkende sectorale deelgebieden:

- *Heemkunde Vlaanderen*: koepel voor de sector 'heemkunde'. In 1998 werd het toenmalige *Verbond voor Heemkunde* erkend als (koepel)organisatie in het decreet volkscultuur. De koepelorganisatie geeft onder meer *Ons Heem* uit. Sinds begin 2002 wordt de koepelorganisatie voor de heemkundige sector *Heemkunde Vlaanderen* genoemd. Deze koepel telt vijf provinciale afdelingen. De mate waarin de koepelstructuur voor heemkunde het geheel van de heemkundige en geschiedkundige organisaties en initiatieven in Vlaanderen kon overkoepelen of dekken varieert doorheen de tijd;

¹¹ Marc Jacobs, *Volkscultuur, een sector in beweging tussen sociaal-cultureel werk en erfgoed*, in: *Gids Sociaal-Cultureel en Educatief Werk*, Afl. 32, december 2001, p. 383-394

- *Federatie voor Volkskunde in Vlaanderen*: koepel voor de sector 'volkskunde' (erkend in 1998). De *Federatie voor Volkskunde* overkoepelt per Vlaamse provincie een vereniging die zich met volkskundig onderzoek bezighoudt: de Bond van West-Vlaamse Volkskundigen vzw, de Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen vzw, de Leuvense Vereniging voor Volkskunde vzw, het Limburgs Volkskundig Genootschap vzw en de Hoge Gildenraad der Kempen vzw. De eerste vier organisaties telden anno 1999 zo'n 1300 leden en de federatie 72 gilden met een 4000-tal leden. Naast het aanbieden van lezingen, cursussen en tentoonstellingen, geven deze vrijwilligersorganisaties enkele wetenschappelijke tijdschriften uit;
- *Samenwerkingsverband Vlaamse Verenigingen voor Familiekunde* (erkend in 1998): koepel voor de sector 'familiekunde'. – Deze koepel omvat twee deelorganisaties. Enerzijds de *Vlaamse Vereniging voor Familiekunde* (VVF) opgericht in 1964. De organisatie kende een snelle groei: enkele duizenden (in 2000: 4.450) leden groepeerden zich in de VVF. Onder de VVF ressorteren zes provinciale afdelingen (5 in Vlaamse provincies en 1 in het Brussels hoofdstedelijk gewest) en 25 regionale afdelingen. Anderzijds het *Vlaams Centrum voor Genealogie & Heraldiek* (VCGH) dat zich speciaal op wapen(schild)kunde toelegt. De landelijke koepel gaf het maandblad *Vlaamse Stam* uit, en recent startte het met een nieuw tijdschrift *Genealogie en heraldiek in Vlaanderen. Tijdschrift voor familiegeschiedenis*;
- *Stichting Industrieel en Wetenschappelijk Erfgoed* (SIWE, erkend in 2000): koepel voor de sector 'industriële archeologie' of industrieel erfgoed. – Deze koepel heeft zowel individuele leden als instellingsleden, en geeft het blad *SIWE Magazine* uit.

Ten tweede zijn er een aantal instellingen en verenigingen erkend op het terrein van de 'gethematiseerde volkskunde':

- Academie voor Streekgebonden Gastronomie;
- Confederatie van Vlaamse Historische Schutterskringen;
- Hoge Raad voor de Kant in Vlaanderen;
- Instituut voor Vlaamse Volkskunst;
- School voor Poppenspel;
- Vlaamse Volkssport Centrale;
- Volksmuziekgilde.

Onder de noemer 'gethematiseerde volkskunde' (thematische volkscultuurstudie) werden een aantal instellingen samengebracht die al eerder bestonden, zoals de *Academie voor Streekgebonden Gastronomie*, de *Volksmuziekgilde*, het *Instituut voor Vlaamse volkskunst*, en de *Vlaamse Volkssport Centrale*. Recent kwamen daar organisaties bij zoals de *Centrale (of school) voor Poppenspel* en de *Hoge Raad van de Kant*. Onder de categorie 'gethematiseerde volkskunde' kunnen nieuwe organisaties die stellen dat ze met de studie en documentatie van volkscultuur bezig zijn, nog erkend worden. Sinds 1 januari 2002 is de

in het jaar 2000 opgerichte *Federatie van Vlaamse Historische Schuttersgilden* gesubsidieerd.

Voor meer informatie over deze organisaties verwijzen we naar de gespecialiseerde vakliteratuur en naar de websites van deze organisaties (b.v. via de weblinkpagina van de site van het VCV).

3.2 Hoeveel lokale en regionale verenigingen zijn er?

3.2.1 Verenigingen in de kern- en randsectoren

In tegenstelling tot wat men zou kunnen veronderstellen vertegenwoordigen de koepels over het algemeen genomen niet alle lokale verenigingen in hun 'deelsector': een aantal verenigingen is geen lid van de nationale koepel (maar soms wel van de provinciale of regionale koepel). Dit is bijvoorbeeld vrij uitgesproken het geval met de sector heemkunde, waar de koepelstructuur de voorbije jaren afbrokkelde. In 2002 werd evenwel de nieuwe koepel Heemkunde Vlaanderen opgericht, en werd een nieuwe elan gevonden. Dit betekent dat het onderzoek zich niet kon beperken tot het louter opvragen van gegevens bij de koepels, gesteld dat zij over deze gegevens zouden beschikken, en dat ze betrouwbaar zouden zijn en of ze zouden worden vrijgeven. Het was dus hoe dan ook noodzakelijk gegevens over de sector rechtstreeks op het terrein zelf te detecteren. Daarin zijn we in onze inventarisatieopdracht ons inziens grotendeels geslaagd. Op termijn evenwel is het de bedoeling dat deze gegevens on line via de webdatabank 'verenigingswijzer' worden verzameld (zie 2.6.1).

Tabel 3: aantal lokale verenigingen in de kern- en randsectoren

sectorale hoofdcategorie	sectorale subcategorieën	aantal verenigingen
verenigingen die in hoofdzaak volkscultuur bestuderen (kernsector)		totaal: ca. 650
1. studieverenigingen volkscultuur	1.1 familiekundige studieverenigingen	42
	1.2 heemkundige studieverenigingen	458
	1.3 industrieel-archeologische studieverenigingen	122
	1.4 volkskundige studieverenigingen	10
	1.5 verenigingen thematische volkscultuurstudie:	
	1.5.1 studievereniging historische schutterij	1
	1.5.2 studievereniging kant	1
	1.5.3 studievereniging poppenspel	1
	1.5.4 studievereniging streekgastronomie	1
	1.5.5 studievereniging volkskunst	1
	1.5.6 studievereniging volksmuziek	1
	1.5.7 studievereniging volkssporten	1
	1.6 studieverenigingen volkscultuur, andere	15
verenigingen die aspecten van volkscultuur bestuderen (randsector)		totaal: ca. 100
2. (kunst)historische studieverenigingen	2.1 studieverenigingen archeologie en oudheidkunde	33
	2.2 studieverenigingen kunstgeschiedenis	
	2.3 studieverenigingen lokale/regionale geschiedenis	
	2.4 studieverenigingen numismatiek	2.2-2.4: 49
3. verenigingen (historische) taal- en dialectkunde	3.1 verenigingen historische taalkunde	
	3.2 verenigingen dialectologie	
	3.3 verenigingen (plaats)naamkunde	
	3.4 verenigingen taal- en dialectkunde, andere	3.1-3.4: 23
verenigingen die in hoofdzaak 'volkscultuur beleven' (randsector)		totaal: ca. 850
4. verenigingen die volkscultuur beoefenen (beleving)	4.1 carnavalsverenigingen	70
	4.2 circusateliers, circussen, circusopleidingen	18
	4.3 comités/verenigingen historische stoeten	niet opgenomen
	4.4 kalenderfeestenverenigingen (o.a. Sinterklaas)	niet opgenomen
	4.5 'living history' groepen	niet opgenomen
	4.6 'reuzen'verenigingen	50
	4.7 historische schuttersgilden	102
	4.8 straatfeestenvereniging (o.a. kermissen)	niet opgenomen
	4.9 streekgastronomische verenigingen	niet opgenomen

	4.10 volkssportclubs	550
4.bis volkskunsten- en ambachtenverenigingen (creatie)	4.11.1 (kunst)ambachtelijke verenigingen	niet opgenomen
	4.11.2 (oude)ambachtenverenigingen	(zie industriële archeologie)
	4.12.1 volksdansgroepen	niet opgenomen
	4.12.2 volksmuziekgroepen	niet opgenomen
	4.12.3 volkskunstverenigingen, andere	40
	4.13 verenigingen volkscultuurbeoefening, andere	niet opgenomen
Totaal: ca. 1.600		

Opmerkingen bij deze gegevens:

- onderdeel 1.5, thematische volkscultuurstudie: het handelt hier enkel over de decretaal erkende organisaties. Samen met 1.1-1.4 vormen zij de in totaal elf decretaal erkende koepelorganisaties (dd. 2002);
- voor de onderdelen 4.3-4.5 en 4.8-4.9 werden geen cijfers opgenomen: het betreft hier hoofdzakelijk een minder georganiseerde groep van tijdelijke verenigingsverbanden die tijdsgebonden (kalenderfeesten) activiteiten organiseren. De groepen en organisatiecomités zijn als dusdanig moeilijk op te sporen en bleven grotendeels buiten beeld. Het VCV heeft wel een overzicht gemaakt van evenementen, (straat)feesten, stoeten, enz. in Vlaanderen (zie 3.2.2);
- het onderdeel 4bis, 4.11.1/2: de '(kunst)ambachten' verenigingen werden grotendeels niet opgenomen in de telling: behalve voor de groepen die zich bezighouden met kantwerk (erkenning van de koepel 'Hoge Raad voor de Kant'), beschikken we over geen lijsten. De 'oude ambachten' werden gevoegd bij de studieverenigingen industriële archeologie. Het onderscheid is soms moeilijk te maken;
- het onderdeel 4bis 4.12.1-2: het betreft hier in essentie diverse vormen van amateuristische kunstbeleving en creatie. Zo zijn er in Vlaanderen ca. 140 volksmuziekgroepen (info Volksmuziekfederatie) en wellicht evenveel of meer volksdansgroepen. Zij vallen evenwel sectorieel gezien buiten de sector volkscultuur, behalve dan de onder 'gethematiseerde volkskunde' decretaal erkende instellingen, die zich vooral toeleggen op de studie van deze aspecten van volkscultuur. De werking van de lokale groepen vertoont inhoudelijk natuurlijk wel zeer veel raakvlakken met het fenomeen 'volkscultuur'.

3.2.2 Evenementen en tijdelijke organisatieverbanden volkscultuur

Het VCV heeft tijdens de inventarisatie-opdracht een lijst opgesteld van ca. 700 kalenderfeesten in Vlaanderen: dit zijn dus terugkerende evenementen (jaarlijks, meerjaarlijks,...). Het betreft qua inhoud grofweg de volgende types van evenementen:

- erfgoeddevoties of re-enactment (b.v. het naspelen van steekspelen, veldslagen,...);
- historische stoeten, optochten;
- carnavalsvieringen en –stoeten;
- religieuze volksfeesten: processies, 'ommegangen', heiligenfeesten, wijdingen, bedevaarten en andere religieuze kalenderfeesten;
- semi-religieuze volksfeesten: Sinterklaas, Sint-Maarten, Driekoningen,...
- vieringen rond herdenkingen;
- meiboomplantingen;
- beurzen en markten (b.v. oude kunstambachten);
- volksmuziek en –zangfestivals, volksdanshappenings;
- gastronomische feesten;
- jaarlijkse vaste 'volkssportevenementen' (b.v. historische schutterijfeesten);
- land- en tuinbouwfeesten (rond bloemen, groenten,...);
- feesten in het teken van een dier (hanenfeesten, ganzenfeesten,...);
- feesten in het teken van een product (bier, 'koekfeesten');
- hoeve- en kasteelfeesten, molenfeesten, andere feesten rond een gebouw;
- dorps- en wijkfeesten;
- beiaardfeesten;
- natuurfesten, 'heidense' feesten;
- zogenaamde 'nieuwe feesten': Halloween, 'new age' feesten;
- feesten en gebruiken van andere culturen in Vlaanderen, multiculturele feesten.

Deze opsomming is zeker onvolledig. Een grondige analyse van 'volkscultuurevenementen' dringt zich op. De enige bestaande Vlaamse databank m.b.t. dit soort evenementen is dan ook die van Toerisme Vlaanderen (www.toerismevlaanderen.be). Achter elk evenement schuilt een organisatiecomité of een vereniging. Ook de studieverenigingen in de kernsector volkscultuur werken uiteraard mee aan dit soort evenementen (zie 3.3.6.7).

Deze fenomenen zijn expressievormen van 'populair volksvermaak' of 'populaire cultuur', meer bepaald publieke vormen van feestcultuur die een plaats hebben verworven in de culturele ervaringswereld van heel wat mensen. Deze fenomenen zijn evenwel sterk onderhevig aan commercialisering en 'vermarkting', onder invloed van het toerisme op deze feestcultuur die steeds nadrukkelijker wordt. Het lijkt ons in dit verband van belang op te merken dat over deze en andere traditionele en niet-traditionele vormen van publieke feestcultuur in Vlaanderen weinig holistisch onderzoek is gebeurd en geen actuele overzichten bestaan. Het handelt hier in essentie over immaterieel erfgoed dat zou moeten

worden geïnventariseerd en bestudeerd. Een opdracht die ook de UNESCO wenst toe te kennen aan elke lidstaat, en waarrond een nieuwe conventie wordt voorbereid tegen 2005.

3.2.3 Verenigingen in aanverwante sectoren

Deze sectoren werden niet ten gronde geëxploreerd, met uitzondering van de verenigingen toeristische erfgoedontsluiting (o.a. de gidsenkringen), de cijfers zijn dan ook indicatief. De verenigingen erfgoedzorg (een zeer diverse groep) vertonen in hun werking thematische raakvlakken met de al decretaal geregelde sector, en doen dan ook wel eens een beroep op het VCV voor informatie en expertise. Bovendien heeft het VCV een bijzondere opdracht t.a.v. de ondersteuning van de verenigingen alternatief erfgoedtoerisme: er worden samen projecten opgezet.

Tabel 4: de verenigingen erfgoedzorg en toeristische erfgoedontsluiting

Secorale hoofdcategorie	Sectorale subcategorieën	Aantal verenigingen
5. verenigingen erfgoedzorg	5.1 vereniging of groep lokaal erfgoedoverleg 5.2 vereniging van verzamelaars, collectioneurs 5.3 'vrienden van' een erfgoedinstelling: archieven 5.4 'vrienden van' een erfgoedinstelling: bibliotheken 5.5 'vrienden van' een erfgoedinstelling: monumenten 5.6 'vrienden van' een erfgoedinstelling: musea	5.1-5.6: 180
6. verenigingen toeristische erfgoedontsluiting	6.1 gidsenkringen 6.2 verenigingen alternatief erfgoedtoerisme	6.1-6.2: 70
TOTAAL: ca. 250		

3.2.4 Besluit

We stellen dat de sector van de studie van volkscultuur (de kernsector) en van de 'beleving van volkscultuur' (de randsectoren) samen een totaal aantal van minstens ca. 1.600 tot 2.000 actieve verenigingen (d.w.z. geen papieren verenigingen) omvatten. Deze verenigingen hebben een min of meer permanent organisatiekarakter (meestal vzw 's). Daarnaast bestaan er nog heel wat organisatieverbanden met een minder permanent karakter (organisatiecomités van evenementen, projectgroepen,...). Ter vergelijking, voor de sector amateurkunsten in Vlaanderen gaat men uit van ca. 7.000 lokale 'groepen' of clubs. Maar ook in deze sector beschikt men niet over systematisch bijgehouden cijfers¹². In zijn studie citeert Kees Ribbens cijfers voor Nederland, die gaan van 800 tot 1.500 historische

¹² Cijfers: cf. jaarverslag 2000, afdeling V.O.B., p. 29. Ondertussen is deze sector uitgebreid tot 9 landelijke organisaties, met ca. 7.000 groepen.

verenigingen¹³. Volgens een studie van Jos de Haan, *Het gedeelde erfgoed* uitgegeven bij het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) uit 1997, telde het Nederlands Centrum voor Volkscultuur in 1995 ca. 1.500 organisaties die zich met het verleden van hun streek bezighouden en ca. 4.500 die actief zijn op het terrein van volkscultuur, folklore en volkskunsten. 3% van de Nederlandse bevolking zou volgens het SCP lid zijn van een vereniging voor lokale en regionale geschiedenis of van een oudheidkundig genootschap.¹⁴

Het cijfer van ca. 1.600 verenigingen in de kern- en randsectoren volkscultuur en geschiedenis in Vlaanderen is een realistisch en wellicht zelfs onderschat cijfer. Het is enerzijds gebaseerd op lijsten van koepelorganisaties in de sectoren, waarbij evenwel niet noodzakelijkerwijs alle verenigingen zijn aangesloten, en anderzijds op de intensieve exploratie-opdracht van het VCV in het kader van het lopend project Alpha. Er is wellicht geen sluitende methode om alle bestaande verenigingen, groepen en initiatieven met zekerheid te detecteren. Zoals gesteld is deze opdracht een permanent proces, waarbij we hopen dat we op termijn de website en databank 'verenigingswijzer' (zie 2.6.1) als betrouwbaar 'kompas' en als 'wegwijzer' verder kunnen ontwikkelen tot een volwaardige 'erfgoedverenigingswijzer'.

3.3 Cijfers over de werking van de studieverenigingen: het survey-onderzoek

In dit onderdeel wordt een rapportage gegeven van de enquêteresultaten van het survey-onderzoek dat bij lokale verenigingen is uitgevoerd in de loop van eind 2001 - begin 2002.

3.3.1 Concept: het schriftelijk survey-onderzoek

Het gaat hier om een breed survey-onderzoek¹⁵ bij verschillende doelgroepen in de sector, aan de hand van een schriftelijke enquête. De respondenten blijven anoniem.

3.3.1.1 Motivatie

De keuze voor een schriftelijke enquête verklaarde zich o.a. vanuit de volgende opties:

- maximale data-aggregatie (efficiëntie): dit type enquête leent zich uitstekend tot het verzamelen en verwerken van een grote hoeveelheid feitelijke gegevens bij een brede doelgroep, wat in de optiek van de inventarisatie een belangrijk element vormt. De

¹³ K. Ribbens, *Een eigentijds verleden*, p. 112-113

¹⁴ J. de Haan, *Het gedeelde erfgoed*, Rijswijk, SCP, maart 1997, p. 78

¹⁵ We baseerden ons in dit onderzoek op de methodes en theorieën van o.a.:

- J. Billiet, *Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*, Leuven, ACCO, 1996

- J. Billiet, [et al], *Het survey-interview onderzoek*, Leuven, SOI, 1984

- D.A. Dillman, *Mail and telephone surveys: the total design method*, N.Y., Wiley, 1978

- *Kwaliteitsrichtlijnen bij het uitvoeren van survey-onderzoek*, Brussel, Min. VLG, APS, 2001

opgevraagde gegevens lenen zich tot kwantitatieve analyses aan de hand van beschrijvende en verklarende statistische technieken;

- objectiviteit: de systematiek van de bevraging maakt het mogelijk de resultaten onderling te vergelijken en te generaliseren, dus te objectiveren;
- beheersbaarheid: een schriftelijke postenquête was in de gegeven omstandigheden beheersbaar, zeker als er voor de verwerking een beroep gedaan wordt op externe ondersteuning via uitbesteding. Een postenquête is ook de goedkoopste methode;
- toegankelijkheid bij de doelgroep(en): een enquête is een gekende/vertrouwde werkwijze, waaraan de meeste respondenten met een minimum aan instructie kunnen participeren, ongeacht hun kennis- of competentieniveau, en mits de vraagstelling voldoende aangepast is aan de beoogde doelgroepen.

Anders gesteld, een schriftelijke enquête is in de gegeven omstandigheid, vanuit de gewenste doelstellingen (zie hierna) en met het oog op de doelgroepen een geschikte onderzoekstechniek.

3.3.2 Doelstellingen

3.3.2.1 Inventarisatie

Inventarisatie is het eerste doel. Dit betekent dat er zoveel mogelijk feitelijke en al dan niet kwantificeerbare gegevens worden verzameld. Deze gegevensverzameling heeft tot doel een actuele, objectieve 'kaart' te maken van de sector VC. De data zullen o.a. dienen voor de opbouw van een gegevensbank van de sector, die als werkinstrument en referentiepunt kan fungeren voor de sector en voor het beleid. Dit werkinstrument bevat een aantal kwantitatieve indicatoren aan de hand waarvan de werking van de sector zou kunnen worden opgevolgd, maar dit is momenteel expliciet niet de bedoeling: in essentie is dit de rol van de overheid. Door een regelmatige (jaarlijkse) updating van de gegevens door het VCV, i.s.m. de koepelorganisaties in de sector, ontstaat op termijn een monitoringsysteem voor de sector, af te stemmen op bestaande of nog te ontwikkelen systemen. In dit verband zal in een latere fase worden gezocht naar geldende normen en standaarden om de meetfuncties te ondersteunen. Allerlei meetinstrumenten of methoden in de sfeer van integrale kwaliteitszorg (IKZ) kunnen in deze context worden toegepast. Hun effectiviteit moet worden onderzocht. We mogen hierbij natuurlijk niet uit het oog verliezen dat niet alles 'meetbaar' of kwantificeerbaar is. Naast het meten van de concrete 'output' van de sector, moet er ook exploratief en descriptief tewerk worden gegaan om de maatschappelijke relevantie van de activiteiten van de sector in beeld te brengen.

3.3.2.2 Probleemstudie

Het is ook van het grootste belang dat een aantal pijnpunten in de werking van de verenigingen en instellingen in de sector volkscultuur worden blootgelegd. Doelstelling is hier om een objectief onderbouwde probleemanalyse te realiseren.

3.3.2.3 Behoeftanalyse

Ten slotte moet deze enquête ook een duidelijk zicht geven op de behoeften van de sector volkscultuur. Daartoe moet poolshoogte worden genomen van de meningen en visies die er momenteel aan de basis bestaan over een aantal knelpunten. Doelstelling is in dit geval een soort round-up te kunnen maken van wat er leeft aan visies en meningen, met een aanduiding van hun belang, in functie van het bepalen van de prioritaire behoeften van de sector. De enquête is in die zin aanvullend bij het Delphi-onderzoek (zie bijlage 6.5): terwijl de enquête enerzijds eerder de basis of de ruime sector bevraagt, bevroeg het Delphi-onderzoek anderzijds eerder de sleutelfiguren, de experts en de beleidsmensen. Idealiter zullen de twee visies elkaar aanvullen.

3.3.3 Doelgroepen

Het betreft hier in essentie een enquête bij lokale verenigingen. Instellingen en ‘koepelorganisaties’ worden niet via deze enquête bevraagd. Het gaat over alle lokale verenigingen die decretaal¹⁶ ressorteren onder de erkende deelsectoren van de sector volkscultuur (heemkunde, familiekunde, volkskunde, industriële archeologie, ‘gethematiseerde volkskunde’) en daarnaast ook over lokale historische en archeologische verenigingen. Er wordt geen steekproef genomen uit de doelgroep. Alle mogelijke adressen van lokale verenigingen uit de beoogde doelgroep worden aangeschreven.

3.3.4 Enquêteformulier

De vragenlijst (zie bijlage 6.3) werd opgesteld door het VCV en werd vervolgens bij andere actoren afgetoetst, meer bepaald bij:

- de stuurgroep van het project;
- de administratie en het kabinet;
- het onderzoeksbureau;
- de sector VC, via de raad van beheer van het VCV en via de erkende koepelorganisaties;
- experts.

¹⁶ Zie het decreet op de volkscultuur dat op 14 oktober 1998 door het Vlaams parlement en op 27 oktober 1998 door de Vlaamse regering werd goedgekeurd (*Staatsblad* 22/12/1998) (zie www.vcv.be)

Er wordt zoveel mogelijk met gesloten of halfopen vragen gewerkt. (Bevordert de objectiviteit en de respons, verwerkt gemakkelijker, is ook goedkoper.) Dit kunnen zowel dichotome (ja/nee-vragen), meerkeuzevragen of rangschikkingsvragen zijn. De vraagvormen beantwoorden aan de geldende wetenschappelijke objectiviteitsnormen en criteria zodat vertekening in het antwoordgedrag zoveel mogelijk kan worden vermeden. Open vragen worden slechts beperkt aangeboden. Ook menings- en opinievragen zullen in de mate van het mogelijke worden geprestructureerd.

Het enquêteformulier omvat twee delen: de zgn. identificatiefiche (4 p.) en de eigenlijke vragenlijst (20 p.).

3.3.4.1 De identificatiefiche

Aangezien de enquête zelf anoniem is, kan de respondent op een apart formulier (de zgn. 'identificatiefiche') gegevens invullen over de vereniging, en deze fiche apart terugsturen (zie bijlage 6.4). De fiche omvat adrescoördinaten, referentie-informatie over publicatie(s), vaste activiteiten en collecties, administratieve gegevens (oprichtingsdatum, statuut of beheersvorm, enz.).

De gegevens die via de fiche werden aangeleverd, werden verwerkt in een elektronisch bestand (databank), in de toekomst te consulteren via het web, nl. via de 'verenigingswijzer' (zie 2.6.1).

3.3.4.2 Het enquêteformulier

In het formulier worden diverse aspecten van de werking van de vereniging bevraagd:

- managementsgegevens betreffende de organisatie: subsidiëeringskanalen, werkingsgegevens, samenstelling/grootte raad van bestuur, aantal leden, mate van professionalisering (tewerkstelling), vrijwilligersmanagement;
- samenwerking (sectoraal, gemeentelijk, regionaal, institutioneel, ...);
- activiteiten en projecten van de vereniging: de (publieks)werking, eventuele (innovatieve) projectwerking, werkgroepen, thema- en onderzoeksgebieden;
- publicaties: gegevens over tijdschrift, jaarboek, monografieën;
- meningsvragen (opinie over een aantal issues m.b.t. volkscultuur en erfgoed);
- Sociaal-wetenschappelijke indicatoren van de respondent: de zgn. personalia van de respondent (het stond vooraf niet vast wie dat zou zijn, maar in de instructies werd gestipuleerd dat het wel een actief, leidinggevend lid moest zijn, zoals b.v. de voorzitter of een ander lid van de raad van bestuur van de vzw.);

(Formulier: zie bijlage 6.3, dit is een versie in Word van de vragenlijst, de lay-out stemt niet overeen met de werkelijk gebruikte versie.)

3.3.4.3 Testenquête

De enquête werd vooraf uitgetest bij een vijftal proefpersonen uit de sector. Op basis van hun opmerkingen werd het formulier bijgestuurd.

3.3.5 Responsanalyse

3.3.5.1 Verloop van de enquêtering

De postale enquête omvatte:

- een begeleidende brief;
- instructies;
- een vragenformulier met een aangename, duidelijke lay-out;
- de identificatiefiche;
- twee omslagen 'port betaald door bestemming' om de twee formulieren apart en kosteloos terug te sturen.

Dit pakket werd eind november 2001 opgestuurd naar 698 verenigingen. De enquêteringsperiode liep van 26 november 2001 tot 5 februari 2002. Om de respons te maximaliseren werd een incentive voorzien onder de vorm van een cadeaucheque, die werd opgestuurd naar alle verenigingen die de identificatiefiche invulden.

De respondenten kregen een beperkte tijd om te antwoorden. Zij konden een beroep doen op een helpdesk van het onderzoeksbureau of op het VCV. Na vier weken werd een herinneringsbrief verzonden.

3.3.5.2 Responsanalyse

3.3.5.2.1 De 'respondentenpopulatie'

Het survey-onderzoek werd afgenomen bij verantwoordelijken van lokale verenigingen uit enerzijds de kernsector volkscultuur, nl. de lokale studieverenigingen (heemkunde, familiekunde, volkskunde, industriële archeologie, en 'gethematiseerde volkskunde') en anderzijds bij de lokale historische en archeologische verenigingen. Koepelorganisaties (federaties en verbonden), evenals instellingen werden niet in het onderzoek betrokken. In het totaal werden door het VCV 698 adressen verzameld, waarvan er 677 bruikbaar bleken (rest: verhuisd, overleden,...). Dit aantal van 677 respondenten (van verenigingen) vormt in

deze context de 'totale populatie', in die zin dat het hier de totale gekende populatie betreft. Dit betekent dat er dus geen steekproef werd genomen: alle ons bekende verenigingen werden aangeschreven, op het bij ons gekende adres van de verantwoordelijke van de vereniging, meestal de voorzitter. De adressen werden toegeleverd door enerzijds de gemeentebesturen, die allemaal door ons werden aangeschreven, en anderzijds de koepelorganisaties in de sector. Deze bestanden werden aangevuld en geverifieerd door het VCV op basis van secundaire bronnen (gidsen, internet, publicaties van verenigingen, enz.).

Het onderzoek doet dus geen uitspraak over de brede randsector van de 'beleving' van volkscultuur, noch over de zgn. aanverwante sectoren (zie 2.3), en evenmin over die onderdelen of verenigingen binnen de kernsector, waarvan het VCV het bestaan niet zou kennen, of geen adresgegevens heeft gevonden. We kunnen er evenwel met voldoende zekerheid van uitgaan dat het hier over een kleine restgroep handelt, omdat de kernsector als zodanig vrij goed gestructureerd is, en bijgevolg redelijk goed te repertoriëren valt. De medewerking van de vermelde partners (koepelorganisaties en gemeenten) garandeert ons inziens ook een vrij hoge dekkingsgraad.

3.3.5.2.2 Representativiteit

De globale responsgraad van 56% is voldoende om een hoge graad van representativiteit te garanderen. Gezien ook de vooropgestelde hoge dekkingsgraad kunnen we ons inziens spreken van een vrij grote representativiteit. Dit was een onverhoopt succes, gezien de omvang van het enquêteformulier (20 p.), de veronderstelde relatieve onbekendheid van het toen pas opgerichte steunpunt VCV bij de lokale sectorverenigingen, en gezien ten slotte ook het feit dat de lokale verenigingen ogenschijnlijk geen direct belang hadden bij dit onderzoek.

Tabel 5: globale respons survey-onderzoek

	Nominaal aantal	Percentage (op N = 677)
Identificatiefiche	365	54%
survey-onderzoek	380	56%

Per subcategorie of deelsector gelden de hierna volgende responscijfers (op basis van de identificatiefiche, want de enquête was anoniem). De oververtegenwoordiging van volkskunde is te wijten aan het kleine nominale aantal. Dat sectoren zoals industriële archeologie en 'andere' lager scoren, is wellicht deels te verklaren vanuit het zeer diverse karakter van de groepen in de populatie, waarbij we er vanuit kunnen gaan dat deze groepen zich minder konden identificeren met de noemer 'volkscultuur'. Het globale responscijfer

wordt om evidente reden vooral bepaald door de respons vanuit de sector heemkunde, die instaat voor ca. 60% van de adressen.

Tabel 6: respons identificatiefiche per deelsector

Deelsector	Aantal respondenten	Respons
Familiekunde	41	23 (56%)
Heemkunde	434	243 (56%)
Industriële archeologie	82	36 (44%)
Volkskunde	6	5 (83%)
Andere (1)	135	58 (41%)
TOTALEN	698	
	(enkel bruikbare adressen) 677	365 (54%)

(1) lokale (kunst)historische en archeologische verenigingen, gethematiseerde volkscultuurstudie.

De responscijfers laten toe om representatieve uitspraken te doen voor het totaal van de populatie, aangezien we beschikken over de gegevens van een 'fractie' uit de populatie van ca. 56% (nominaal 380 cases), min of meer gelijkmatig verspreid over de gekende deelsectoren. De grootte van deze 'steekproeffractie' wordt evenwel ook bepaald als er uitspraken moeten worden gedaan over subgroepen in het geheel (b.v. over alle familiekundige verenigingen uit Brabant in de fractie). Alhoewel er binnen de steekproeftheorie methoden zijn ontwikkeld om met een bepaald betrouwbaarheidsinterval en rekening houdend met een gewenste nauwkeurigheid de steekproefomvang te berekenen, volstaat het niet om zich hierbij te beperken tot de totale fractie. Daarom moet bij uitspraken over verbanden tussen specifieke variabelen (b.v. bij 'crossings' tussen gegevens) telkens opnieuw worden bepaald (door het softwareprogramma) of het verband 'significant' is: d.w.z. dat het geopperde verband niet op toeval berust, maar dat er wel degelijk een afhankelijkheid bestaat tussen de variabelen in kwestie. In dit onderzoek wordt voor de berekening van de significantie een betrouwbaarheidsinterval aangehouden van 95% ($z = 1,96$), d.w.z. dat er dus 5% kans ($p = 0,05$) bestaat dat het vastgestelde verband buiten het betrouwbaarheidsinterval valt, maar dat we aannemen dat het er binnen valt. Dit interval is een algemeen aanvaarde en toegepaste norm in de sociale wetenschappen, en bewaart het evenwicht tussen waarschijnlijkheid en nauwkeurigheid bij de interpretatie van de gegevens. Voor meer details verwijzen we naar de betreffende literatuur¹⁷.

¹⁷ Zie o.a.: J. Billiet, *Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*, Leuven, ACCO, 1996
E.K. Foreman, *Survey sampling principles*, N.Y., Dekker, 1991

Zoals gesteld voert het statistisch softwareprogramma alle berekeningen uit, waarbij het steeds rekening houdt met de vastgestelde parameters. Er worden evenwel in dit rapport niet veel 'crossings' gerapporteerd, omdat het de bedoeling was van dit survey-onderzoek om een globaal inzicht te geven in een bepaalde populatie, en de bevraging in die zin eerder breed opgezet was, en dus minder gelegenheid biedt tot diepte-analyses.

De gegevens werden door Significant ingevoerd en verwerkt met SPSS. Het VCV beschikt over de datafile in het softwareprogramma Statistica. Significant produceerde een verslag. Op basis van deze gegevens, aangevuld met secundaire literatuur, werd dit interpretatief rapport opgemaakt.

3.3.6 Rapportage survey-onderzoek

3.3.6.1 Inleiding

In de hierna volgende hoofdstukken vatten we de belangrijkste onderzoeksresultaten samen. Hierbij verwijzen we steeds naar de specifieke vraag die in het enquêteformulier (zie bijlage 6.3) werd gesteld. We verwijzen telkens naar het nummer van de vraag, voorafgegaan door 'Q', terug te vinden in het enquêteformulier. Waar nodig worden ook tabellen of grafieken getoond in het tekstcorpus. De bedoeling is dus een interpretatief verslag aan te bieden dat en een snel inzicht geeft in de resultaten van het onderzoek. Alle belangrijke resultaten worden vermeld.

Er werd ook waar mogelijk teruggerepen naar vergelijkend materiaal om de resultaten in een bredere context te plaatsen: hierbij doen we vooral een beroep op de onderzoeksresultaten van:

- de TOR-groep (vakgroep sociologie, VUB, "Tempus Omnia Revelat", Onderzoeksgroep voor de studie van tijd, cultuur en samenleving, www.vub.ac.be/TOR), o.a. de studie *Participatie in Vlaanderen: een beschrijving van de deelname aan het verenigingsleven en het vrijwilligerswerk in Vlaanderen* (1999) en de studie *Tussen burger en overheid, een onderzoeksproject naar het functioneren van het maatschappelijk middenveld in Vlaanderen. Deel 1: oorzaken en gevolgen van middenveldparticipatie* (TOR rapport nr. 2000/5, 2000, in opdracht van het DWTC, en i.s.m. K.U.Leuven, Instituut Recht en Samenleving)¹⁸;

¹⁸ Zie verder: M. Elchardus, M. Hooghe en L. Huysse (red.), *Het maatschappelijk middenveld in Vlaanderen. Een onderzoek naar de sociale constructie van democratisch burgerschap*, Brussel, VUBPRESS, 2000

- de resultaten van de volkstellingen uitgevoerd door het Nationaal Instituut voor de Statistiek (NIS) van de federale overheid (zie www.statbel.fgov.be);
- de surveys van de administratie Planning en Statistiek (APS) die jaarlijks door de Vlaamse overheid worden uitgevoerd (zie www.vlaanderen.be/aps);
- de eerste resultaten van diverse onderzoeken die in het kader van het steunpunt Re-Creatief Vlaanderen lopen, evenals de richtlijnen en theorieën m.b.t. cultuuronderzoek (zie www.re-creatiefvlaanderen.be). We verwijzen ook naar het eerste jaarboek van dit steunpunt, *Cultuurkijker: aanzetten voor cultuuronderzoek in Vlaanderen*¹⁹.

De sector volkscultuur kan als een onderdeel van het socio-culturele verenigingsleven worden beschouwd, alhoewel zij als dusdanig niet in een aantal studies wordt erkend of 'gekend', ook niet in de hoger vermelde studies of surveys. De sector volkscultuur heeft als dusdanig geen 'zichtbaarheid' verworven, en wordt opgeslokt in het grotere geheel van de socio-culturele sector. Via deze studie hopen we een bijdrage te leveren aan de maatschappelijke erkenning van deze sector als specifiek onderdeel van het verenigingsleven, op de grens tussen socio-cultureel werk en erfgoed.

Het survey-onderzoek heeft tot doel het verenigingsleven rond volkscultuur in beeld te brengen, maar hierbij moesten we wel een beroep doen op de inzichten van één vooraf geselecteerde respondent, die een verantwoordelijke functie draagt in het bestuur van een vereniging. Het was wel expliciet de bedoeling dat deze respondent op zijn beurt de vragenlijst op een bestuursvergadering zou bespreken, zodat de verstrekte informatie de reflectie zou zijn van de visie van het hele bestuur. De meeste formulieren werden ingevuld door de voorzitter (63%) of door de secretaris (31%) (Q 59).

3.3.6.2 De verenigingen als onderdeel van het lokaal cultureel leven

De sterkte van de sector volkscultuur schuilt in hoofdzaak in haar lokale verankering: in zo goed als elke gemeente in Vlaanderen is één of meerdere verenigingen actief in één van de domeinen of deelsectoren binnen 'volkscultuur': het gaat hierbij vooral over heemkundige kringen, maar ook over een familiekundige vereniging, een volkskundig genootschap, een vereniging die zich inzet voor het behoud van het industrieel erfgoed in de gemeente of een groep die zich inzet voor het voortbestaan van bepaalde tradities, zoals een stoet, processie of een andere vorm van 'volksfeesten' (zie 3.2.2).

¹⁹ J. Lievens, H. Waeye (red.), *Cultuurkijker: aanzetten voor cultuuronderzoek in Vlaanderen*, Antwerpen, De Boeck, 2003

De meeste van deze verenigingen (59%) dragen het juridische statuut van een vzw, maar toch nog 39% zijn feitelijke verenigingen (Q 3). Heel wat verenigingen dragen een respectabele leeftijd: de oudste dateert van 1839, zes verenigingen werden opgericht in de 19^e eeuw. Globaal is 17% van de verenigingen opgericht voor 1966. Gemiddeld bestaat een vereniging 27 jaar (Q 1). Maar het is opvallend dat 13% van de verenigingen er sinds 1995 bijkwam, wat wijst op een zekere mate van vernieuwing in het veld, of een herwonnen dynamisme in de sector. De meeste verenigingen (30%) werden opgericht in het decennium 1975-1984, jaren van economische crisis. Er zijn opvallende verschillen per deelsector: de oudste verenigingen (tot en met 1945) vinden we in hoofdzaak terug bij de historische verenigingen en in mindere mate bij de heem- en volkskundige verenigingen, maar helemaal niet bij familiekundige of industrieel-archeologische verenigingen, die globaal veel 'jonger' zijn. (De oudste familiekundige kring in de onderzochte groep dateert van 1964, de oudste industrieel-archeologische vereniging van 1977.)

Tabel 7: ouderdom van de verenigingen per sector

deelsector (N = 367) 100%	< 1945 (N = 19) 5,2%	1946-1974 (N = 100) 27,2%	1975-1994 (N = 199) 54,2%	1995-2001 (N = 49) 13,4%
familiekunde (N = 34)	0 (0%)	7 (20%)	24 (71%)	3 (9%)
heemkunde (N = 214)	5 (3%)	73 (34%)	111 (52%)	23 (11%)
industriële archeologie (N = 25)	0 (0%)	0 (0%)	18 (72%)	7 (28%)
volkskunde (N = 21)	1 (4%)	5 (24%)	13 (63%)	2 (9%)
andere historische verenigingen (N = 73)	12 (16%)	15 (21%)	33 (44%)	14 (19%)

Bij oudere verenigingen zijn wat meer vzw's te vinden, wat gezien de continuïteitsvereisten niet hoeft te verbazen. Opvallend evenwel is dat er relatief meer verenigingen met een vzw-statuuut zijn in vooral de provincie Antwerpen, en ook in Vlaams-Brabant en Oost-Vlaanderen, terwijl in de andere provincies er ongeveer evenveel vzw's als feitelijke verenigingen zijn. De meeste verenigingen zijn te situeren in de provincie Antwerpen (24%), gevolgd door Oost- en West-Vlaanderen (respectievelijk 22% en 21%), Limburg (16%), Vlaams-Brabant (14%) en het Brusselse Gewest (3%, waarvan 1% tweetalige verenigingen) (Q 2). Dat de verenigingen in hoofdzaak lokaal georiënteerd zijn, blijkt o.a. uit de omschrijving van hun geografisch werkingsgebied (Q 6): 57% beschrijft het werkingsgebied als zijnde de gemeente waarin men gevestigd is (fusie- of deelgemeente), 3% ziet de werking zelfs beperkt tot een buurt of een stadsdeel. 11% van de verenigingen ziet ook de aangrenzende gemeenten als haar werkterrein, maar dan toch vanuit de eigen gemeente als uitvalsbasis. Van de verenigingen die een eerder regionale uitstraling nastreven, ziet 11% een 'historisch' bepaald gebied (b.v. het 'Brugse Vrije') en 5% een specifieke geografische streek (b.v. het Hageland) als

werkingsgebied. 6% ziet de provincie als werkingsgebied; het betreft hier wellicht een aantal regionale koepelverenigingen of provinciale afdelingen. En dan is er nog 11% die Vlaanderen als werkingsgebied ziet: een in bepaalde opzichten verrassend hoog cijfer, gezien het feit dat de landelijke, Vlaamse koepelorganisaties niet in dit onderzoek waren opgenomen. Dus ondanks het feit dat de 'populatie' waar dit onderzoek is uitgevoerd (zie 3.3.5.2.1) hoofdzakelijk lokale verenigingen omhelst, ambiëren sommige onder hen een regionale of landelijke uitstraling. De omschrijving rond een historisch gebied vinden we vooral terug bij de oudere verenigingen en overwegend meer in Oost- en West-Vlaanderen, geografische streekomschrijvingen komen opvallend veel meer voor in Oost-Vlaanderen. Gemiddeld meer verenigingen in Limburg kiezen voor de deelgemeente, zijnde de vroegere autonome gemeente, in Oost-Vlaanderen daarentegen wordt gemiddeld meer voor een intergemeentelijk werkingsgebied gekozen.

3.3.6.2.1 *Contacten tussen de verenigingen en het gemeentebestuur*

Er bestaan goede contacten tussen de gemeente en de verenigingen, dit blijkt althans uit een aantal indicaties die naar aanleiding van dit onderzoek werden verzameld. Zo stelt 41% van de verenigingen dat er het voorbije jaar regelmatig directe contacten geweest zijn tussen het eigen bestuur en het gemeentebestuur, b.v. met de schepen voor Cultuur of de cultuurfunctionaris; voor 43% van de verenigingen waren deze contacten meer sporadisch, en slechts 16% zegt nooit contact te hebben gehad met de gemeente (Q 23). Omgekeerd zou het gemeentebestuur bij 70% van de verenigingen al één of meerdere keren aangeklopt hebben voor een (historisch) advies, b.v. bij het toekennen van straatnamen of de aankoop van historisch waardevol vastgoed (Q 24). De gemeente ondersteunt op diverse manieren de lokale verenigingen volkscultuur: meer bepaald blijkt uit de bevraging dat 49% van de verenigingen gratis gehuisvest is in een pand dat meestal eigendom is van de gemeente (Q 4). Slechts een minderheid huurt een pand (12%), heeft het in erfpacht (3%) of is eigenaar of vruchtgebruiker (6%). De gemeente ondersteunt ook via het gratis of goedkoop aanbieden van materialen (49%), nutsvoorzieningen (b.v. gratis water of electriciteit) (38%), administratieve ondersteuning (b.v. goedkoop kopiëren of drukken) (29%) of vormen van indirecte financiële ondersteuning (b.v. vrijstelling van taksen, dragen van verzekeringen) (12%) (Q 25). Een andere opvallende indicator van de verbanden tussen de verenigingen en de gemeentebesturen is het feit dat bij 21% van de verenigingen leden van de raad van bestuur een politiek mandaat bekleden (Q 31): binnen deze groep is in 56% van de gevallen een bestuurslid ook gemeenteraadslid, in 41% bekleedt een bestuurslid een schepenenambt, in 4% zetelt de burgemeester in de raad van bestuur. Dit verklaart zich ook door de gewoonte (of verplichting, b.v. in ruil voor subsidies of steun) om een lid van het gemeentebestuur op te nemen in het bestuur van de vereniging. Sommige leden van de 21% raden van bestuur

waarin politici zetelen, zijn provincieraadslid (7%) of parlementslicd (4%). Er is geen vergelijkingsmateriaal om na te gaan in welke mate deze cijfers afwijken van andere cijfers binnen b.v. het sociaal-cultureel verenigingsleven. De tendens om politici op te nemen in de raad van bestuur is wel relatief sterker in Oost-Vlaanderen en zwakker in Limburg.

3.3.6.2.2 Lokale netwerken

Dat de verenigingen volkscultuur niet geïsoleerd staan in het lokale leven, kan ook blijken uit de mate waarin bestuursleden lid of beheerder zijn van andere organisaties en verenigingen in hun gemeente: hier speelt het belang van informele, sociale netwerken mee als niet onbelangrijke (machts)factor in het lokale gemeenschapsleven. In het kader van dit onderzoek hebben we deze aspecten niet in detail kunnen bestuderen; we kunnen hier enkel een aanzet geven tot een vorm van sociale netwerkanalyse, door te attenderen op een aantal resultaten.

Er werd aan de respondenten gevraagd aan te duiden of ze momenteel (gewoon) lid, actief lid of beheerder (bestuurslid) zijn van een aantal verenigingen of organisatieverbanden in hun gemeente, buiten hun eigen vereniging en buiten de sector volkscultuur (Q 63, N = 380). We hebben in de opdeling in categorieën rekening gehouden met de verdeling zoals die wordt aangehouden in het onderzoek naar participatie in Vlaanderen van de TOR-groep (TOR 98)²⁰. We hebben wel enige categorieën toegevoegd. De cijfers van dit onderzoek voor 'gewone leden' en voor 'actieve leden of bestuursleden' samen worden ter vergelijking opgenomen in onderstaande tabel.

²⁰ TOR groep, *Participatie in Vlaanderen* (TOR 98), p. 19-20

Tabel 8: lidmaatschappen bij verenigingen

omschrijving vereniging, organisatie of instelling	geen lid (%)	gewoon lid (%)	TOR 98 (%)	actief lid (%)	beheerder (%)	TOR 98 (%)
serviceclub (mecenaat)	95,5	1,1	-	2,1	1,3	-
politieke-partijafdeling	83,7	7,4	3,5	5,8	3,1	1,9
groepering verbonden aan een café	95,0	2,1	1,8	2,4	0,5	4,3
landbouwvereniging (lokale afdeling)	96,3	3,2	-	0,5	0,0	-
oudercomité van de plaatselijke school	92,6	3,7	-	2,6	1,1	-
lokale (amateur-)kunstenvereniging	90,4	2,6	2,2	3,1	3,9	6,3
lokale sportvereniging of club	89,7	4,5	2,6	3,7	2,1	22,2
beschermcomité (zieken, gehandicapten, kansarmen, enz.)	91,3	4,0	5,0	2,6	2,1	2,8
socio-culturele vereniging (KWB, KAV, LV, KVLV, SVV, culturele fondsen, enz.)	46,0	30,5	3,7	8,1	15,4	4,1
plaatselijk middenstandsverbond	96,5	1,8	-	0,8	0,8	-
parochieraad, andere kerkelijke vereniging	83,4	3,7	1,2	7,6	5,3	2,8
natuur- of milieuvereniging (lokale afdeling)	75,0	18,4	4,3	5,0	1,6	1,9
seniorenvereniging	89,2	7,6	3,1	1,6	1,6	3,2
wijk- of buurtcomité	87,9	4,7	1,7	5,3	2,1	3,7
gezinsvereniging (lokale afdeling)	88,4	9,2	12,1	1,1	1,3	2,0
vereniging van verzamelaars	85,8	8,4	-	3,7	2,1	-
feestcomité (carnaval, historische stoet, enz.)	91,3	1,6	-	4,7	2,4	-

Al deze respondenten zijn al bestuurslid van hun eigen vereniging, en bekleden daarnaast soms ook mandaten in andere verenigingen in de sector volkscultuur (zie 3.3.6.2 Q 30) of in een lokale culturele instelling zoals een plaatselijk museum of archief (zie 3.3.6.2 Q 64). Blijkbaar vinden ze, zoals blijkt uit bovenstaande cijfers, ook nog tijd om zich in te zetten bij andere verenigingen of groepen. Het APS-survey 2001 stelt dat ongeveer één op twee Vlamingen actief lid is van één vereniging. Uit hetzelfde onderzoek blijkt dat ca. 25% (gewoon) lid is van één vereniging, ca. 27% van twee verenigingen, ca. 15% van drie verenigingen, ca. 9% van vier verenigingen en ca. 11% van vijf of meer dan vijf verenigingen. Gemiddeld is de Vlaming van 2,4 verenigingen (gewoon) lid. Hierin zijn evenwel ook verenigingen en organisaties opgenomen die niet in de checklist van dit onderzoek stonden, zoals ziekenfondsen en mutualiteiten (waar bijna iedereen lid van is), beroepsorganisaties, jeugdverenigingen, vakbonden, vrouwenverenigingen, hobbyclubs, zelfhulpgroepen, vredes-

en ontwikkelingsverenigingen, Rode Kruis, Vlaams Kruis, enz. Een veel breder staal dan bovenstaande selectie.

Uit dit onderzoek kan worden afgeleid dat de respondenten, naast het lidmaatschap van hun eigen vereniging, gemiddeld nog een tweetal andere lidmaatschappen (gewoon of actief lidmaatschap) hebben bij de verenigingen zoals opgenomen in bovenstaande tabel. Daarnaast zullen ze ook wel een of meerdere lidmaatschappen hebben binnen de hiervoor opgesomde lijst die niet in dit onderzoek is opgenomen. We hebben hier dus te maken met een groep die zeer actief is in het verenigingsleven, en ipso facto in het plaatselijk gemeenschapsleven.

De respondenten zijn vooral lid van een andere socio-culturele vereniging, waarin ook heel wat bestuursmandaten worden opgenomen door hen. Jammer genoeg kunnen we niet specifiek zeggen welke socio-culturele verenigingen, wegens de beperkingen van de bevraging. Ook natuur- en milieuverenigingen kunnen op heel wat interesse rekenen bij de respondenten (25%). Wellicht bevinden zich daar een aantal landschapsbeschermende verenigingen bij, die vanuit een optiek van behoud van landschap als cultureel erfgoed ageren, en dus nauw aansluiten bij de visies en interessesferen van de respondenten.

Opvallend is het hoge aantal lidmaatschappen en mandaten bij politieke-partijafdelingen (ca. 16%): wellicht is hier een link met het toch noemenswaardig aantal politieke mandaten dat opgenomen wordt door bestuursleden van deze verenigingen (zie 3.3.6.2.2) en het verklaart misschien ook de vrij goede contacten met lokale mandatarissen van de gemeente?

Dat parochieraden en kerkelijke verenigingen ook goed scoren zal niet verbazen bij zij die de sector kennen: er bestaat een link tussen het traditionele verenigingsleven volkscultuur en het religieuze leven in de gemeente, wat o.a. blijkt uit de samenwerking rond processies en andere vormen van religieuze manifestaties. Aandacht voor religieuze symbolen en vormen van volksreligie in de studie van volkscultuur zal hier ook niet vreemd aan zijn.

Verder liggen de cijfers voor participatie via lidmaatschap aan diverse andere segmenten van het lokale verenigingsleven vrij dicht bij elkaar; ze schommelen tussen de 5% en de 15%.

3.3.6.2.3 Samenwerking met andere verenigingen en instellingen in de gemeent en buiten de gemeente

De contacten van de verenigingen met andere culturele actoren (verenigingen, instellingen, diensten) in de gemeente zijn vrij intensief: 76% van de verenigingen stelt in de voorbije drie jaar (1998-2000) samengewerkt te hebben met een andere vereniging buiten de sector volkscultuur, of met een instelling of dienst in de gemeente (Q 38). Zij werken het meest samen met de toeristische dienst (59%), maar ook vrij veel met scholen (45%), of met een cultureel centrum (41%), de parochie (of kerkfabriek) (41%) of de openbare bibliotheek (36%), en in wat mindere mate met een plaatselijk museum (22%). Er wordt vooral samengewerkt met diensten en instellingen. Wat het verenigingsleven betreft, liggen de cijfers globaal lager. Er bestaat samenwerking met comité's of groepen begaan met monumentenzorg (29%), gidsenkringen (23%), amateurkunstengroepen (21%), natuurverenigingen en verenigingen voor behoud van het landschap (19%), jeugdverenigingen (15%) en diverse socio-culturele en maatschappelijke verenigingen. De samenwerking blijft overigens niet beperkt tot de eigen gemeente: ca. 33% heeft ook al eens samengewerkt met een van deze partners in een andere, al dan niet aangrenzende gemeente (Q 39). De redenen voor de samenwerking zijn heel divers, en hebben meestal betrekking op het organiseren van allerlei activiteiten (Q 40): vooral tentoonstellingen, maar ook monumentendagen, uitstappen, voordrachten, lezingen of cursussen, wedstrijden, festiviteiten, beurzen en jaarmarkten, historische wandelingen, herdenkingen, en zovele andere activiteiten. Er kan evenwel samenwerking tot stand komen in het kader van diverse vormen van 'uitwisseling', o.a. van materialen of documentatie, of met het oog op het uitgeven en promoten van gezamenlijke publicaties. Ook adviesverlening kan tot vormen van samenwerking leiden.

Globaal evalueren de verenigingen deze samenwerking positief (Q 41). Slechts 4% is minder tevreden, 71% is in grote tot zeer grote mate tevreden. Gepeild naar hun motivatie werden 148 positieve opmerkingen genoteerd tegenover 41 negatieve en 16 'neutrale' opmerkingen. Positief vindt men vooral het grotere publieksbereik, de kwaliteit van het overleg, de verruiming en verbreding van de eigen blik, de verrijking van de eigen werking via het uitwisselen van ervaring, enz. Er werd ook verwezen naar een gevoel van samenhorigheid en vertrouwen, en van grotere betrokkenheid bij het 'dorpsleven': dit geeft indicaties van de effecten van samenwerking op de ontwikkeling van het gemeenschapsleven en de 'gemeenschapszin'. Daarnaast worden ook de financiële en logistieke voordelen aangehaald, maar in opvallend mindere mate. Negatieve opmerkingen hadden vooral betrekking op de 'eenzijdigheid' van de samenwerking, gebrekkige afsprakencultuur,

communicatieproblemen, te weinig middelen of 'incentives' voor samenwerking of te weinig ondersteuning. De meeste van deze opmerkingen hebben in essentie betrekking op het ontbreken van een professionele basis of van de nodige structuren of ervaring om samenwerking op te bouwen. Anders gesteld, aspecten waaraan gewerkt kan worden, waarop via gerichte ondersteuning positief kan worden ingespeeld.

In de bevraging werd de hypothese voorgelegd dat indien een vereniging een beroep zou kunnen doen op een degelijke financiële ondersteuning (b.v. 500.000 BEF) om een samenwerkingsverband rond een bepaalde activiteit op te zetten, met wie de vereniging dan bij voorkeur wenste samen te werken (Q 42). De meeste verenigingen kiezen voor 'het bekende', of voor een gelijkaardige 'collega'-vereniging (in dezelfde deelsector) als zijzelf in een andere gemeente (25%), of voor een andere vereniging in de sector volkscultuur in de eigen gemeente (22%). Toch wordt deze keuze onmiddellijk gevolgd door een keuze voor een gemeentelijke instelling of dienst in de eigen gemeente (21%), wat opvallend hoger scoort dan samenwerking met een andere culturele vereniging in de eigen gemeente (6%), maar wel de cijfers in vraag 42 bevestigt. In tweede instantie wil de vereniging ook wel samenwerken met haar eigen koepelorganisatie (15%), maar in veel mindere mate met een andere vereniging in de sector volkscultuur in een andere gemeente (7%) of een willekeurige vereniging in een andere gemeente (3%): de geografische afstand speelt wel degelijk mee.

Samenvattend kunnen we stellen dat er een goede basis aanwezig is voor het verder ontwikkelen en stimuleren van samenwerkingsverbanden tussen de verenigingen volkscultuur en andere culturele actoren in de eigen gemeente, in de eerste plaats binnen de eigen sector, of met bepaalde gemeentelijke instellingen of diensten (toeristische dienst, bibliotheek, museum of archief), maar ook samenwerking met het onderwijs (scholen) verdient bijzondere aandacht.

3.3.6.3 Sectoraal en thematisch profiel van de verenigingen

3.3.6.3.1 Sectorale profilering

De sector volkscultuur bestaat (ook decretaal) uit verschillende deelsectoren (zie 2). Dit survey-onderzoek heeft niet de bedoeling de respectievelijke omvang der deelsectoren te gaan bepalen: daartoe diende de inventarisatie, zoals hiervoor gerapporteerd (zie 3.2). Het VCV heeft zelf in het adressenbestand bepaald tot welke van de traditionele sectoren een vereniging behoorde, en een restcategorie voorzien, wat resulteerde in de sectorale verdeling zoals al in de responsanalyse aangegeven. Desondanks werd in de vragenlijst bij de respondent afgetoetst tot welke deelsector hij zijn vereniging rekent (Q 7), om deze

verdeling te controleren. Hieruit blijkt dat de cijfers die het VCV vooropgesteld had, bijgesteld moesten worden. Bovendien bleek dat 23 verenigingen zich niet tot één enkele categorie konden beperken en ongevraagd bijkomende categorieën aankruisten. Hierna zetten we de twee cijferreeksen tegen elkaar af.

Tabel 9: sectorale verdelingen

Deelsector	Sector: adressenlijst VCV (N = 698)	Sector: keuze respondent (N = 380)
Familiekunde	41 (6%)	36 (8,2 %)
Heemkunde	434 (62%)	232 (55,5 %)
Industriële archeologie	82 (12%)	31 (7,3 %)
Volkskunde	6 (1%)	29 (7,2 %)
Andere (1)	135 (19%)	85 (21,0 %)
TOTALEN	100%	(98.2 %) (geen antwoord: 0.8 %)

(1) lokale historische en archeologische verenigingen, gethematiseerde volkscultuurstudie.

Het blijkt dat vooral volkskunde en in mindere mate familiekunde er relatief op vooruit gaan als we vanuit de perceptie van de respondenten de sector beschouwen. Het overwicht van heemkunde blijft bevestigd, terwijl het ook het meest als bijkomende categorie wordt vermeld. Maar de belangrijkste conclusie is dat ca. een vijfde van de respondenten zich tot geen enkele van de vier traditionele 'zuilen' in het veld bekent. In vrij antwoord gaven zij domeinen op zoals 'lokale en regionale geschiedenis' (15), 'monumentenzorg' (11), 'cultuurtoerisme' (7), 'cultuurgeschiedenis' (4), 'maritiem erfgoed' (4), 'living history' (4), enzovoort. Dit weerspiegelt deels de voorafgaande selectie van het adressenbestand, maar geeft ook de noodzaak aan van bijkomende 'identificatoren' binnen de sector volkscultuur.

Uit het antwoordgedrag blijkt duidelijk dat heel wat verenigingen zich niet tot één bepaalde categorie kunnen rekenen: de grens tussen b.v. een heemkundige- en een familiekundige kring is soms moeilijk te trekken, terwijl ze beide ook een grote volkskundige interesse kunnen cultiveren. Dit blijkt o.a. zeer sterk uit het bestaan van allerlei thematische werkgroepen binnen een vereniging, waarnaar we navraag deden (Q 5.1-5.2): 38% beschikt over één of meerdere semi-permanente werkgroepen, waarvan sommige al meer dan 15 jaar bestaan, andere vrij recent opgericht werden. De werkgroepen tellen ook heel wat leden, in 27% van de gevallen zelfs meer dan 10 leden. Thematisch houden deze werkgroepen zich bezig met zeer uiteenlopende onderwerpen, maar in heel wat gevallen heeft de inhoudelijke werking van de werkgroep weinig te maken met de 'sectorale vlag' waaronder een

vereniging ressorteert. Zo hebben een twintigtal heemkundige kringen bij de respondenten een werkgroep familiekunde of genealogie. Andere thema's die algemeen voorkomen zijn werkgroepen m.b.t. tentoonstellingen, musea- of/en archiefcollecties, publicatieprojecten, evenementen, dialectologie, archeologie en (lokale) geschiedenis, monumentenzorg, aardrijkskundige thema's, technische issues (internet), enz. 20% van de werkgroepen geeft zelfs een eigen publicatie uit (Q 8).

3.3.6.3.2 De organisatorische overlap in de sector volkscultuur

Uit verschillende cijfers kan worden afgeleid dat er heel wat organisatorische dwarsverbanden of overlap bestaat tussen de deelsectoren binnen volkscultuur. Dit blijkt o.a. uit de lidmaatschappen van lokale verenigingen bij 'koepelorganisaties'. Er werd nagevraagd van welke koepelorganisaties de vereniging lid is (Q 21). In het totaal stelden 298 van de 380 verenigingen dat ze lid waren van een koepelorganisatie, dat is 78,5%.

De volgende koepelorganisaties worden vermeld:

Verbond voor Heemkunde (VVH):	52% (168)
Vlaamse Vereniging voor Familiekunde (VVF)	27% (80)
VCM, Contactforum voor erfgoedverenigingen (VCM):	25% (75)
Federatie voor Volkskunde in Vlaanderen (FVV):	13% (39)
Stichting Vlaams Erfoed (SVE):	13% (39)
Vlaamse Museumvereniging (VMV):	9% (25)
Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie (VVIA)	8% (23)
Stichting Industrieel en Wetenschappelijk Erfgoed (SIWE):	2% (7)
Andere koepelorganisaties op Vlaams niveau (landelijke werking)	26% (77)

(Bond Beter Leefmilieu (5), Federale Toeristische Gidsengroeperingen (5), Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek- Archief- en Documentatiewezenen (2), Davidsfonds (2), en diverse andere Vlaamse, maar ook – niet gevraagde – regionale en internationale organisaties)

Als we deze cijfers sectoraal bekijken, blijkt dat wat bijvoorbeeld de heemkunde betreft, een heel aantal heemkundige kringen ten tijde van de bevraging geen lid waren van het VVH (nu 'Heemkunde Vlaanderen'). Ook in de sector industriële archeologie stelt zich een representativiteitsprobleem, althans wat SIWE aangaat: slechts een minderheid van de verenigingen industriële archeologie in dit survey-onderzoek is aangesloten bij SIWE, en bijna de helft van hen is ook lid van VVIA, dat globaal meer aangesloten verenigingen telt. Opvallend is verder het aandeel van VVF, dat veel groter is dan de sectoraal geïdentificeerde groep, en van de organisaties begaan met onroerend erfgoed, VCM en SVE.

Uit de gegevens blijkt ook duidelijk dat een grote groep verenigingen lid is van meer dan één koepelorganisatie op Vlaams niveau in de sector volkscultuur en erfgoed: in het totaal tellen 298 verenigingen 536 lidmaatschappen, dat is 1,8 per vereniging. Het is dus eerder regel dan uitzondering dat een lokale vereniging bij 2 koepels aangesloten is. Van de 82 verenigingen die aangaven van geen enkele koepel lid te zijn, behoort de meerderheid tot de sectorale categorie heemkunde of tot geen enkele van de vier traditionele sectoren (andere). De overlap tussen de lidmaatschappen van de verenigingen in dit survey-onderzoek geeft een interessant beeld te zien:

- wat de industriële archeologie betreft, wezen we al op de overlap tussen SIWE en VVIA. Maar ongeveer de helft van hun leden-verenigingen bij de respondenten zijn ook lid van VCM, en een groot deel ook van het VVH (bij VVIA de helft) en in wat mindere mate VMV (een derde) en SVE;
- heemkunde is uiteraard sterk vertegenwoordigd in de populatie, zodat er heel wat overlap is tussen de andere koepels en het VVH. In de omgekeerde richting kunnen we vaststellen dat heel wat heemkundige kringen die lid zijn van VVH ook lid zijn van de VVF (30%), VCM (24%) en FVV (19%), en in mindere mate van SVE (11%) en VMV (10%);
- een lidmaatschap bij de familiekundige koepel VVF gaat in heel wat gevallen samen met een lidmaatschap van VVH (65%), VCM (29%) en FVV (23%);
- ook het FVV (volkskunde) telt een sterke overlap met andere organisaties, en dan vooral met VVH (82%), en in mindere mate met VVF (42%), VCM (36%) en VMV (28%).

Er moet voorzichtig omgesprongen worden met de cijfers: zij geven uiteraard enkel de verhoudingen binnen de populatie van respondenten-verenigingen die participeerden aan dit onderzoek.

Een andere indicator voor de overlap kan worden afgeleid uit de bestuursfuncties in verenigingen in verschillende deelsectoren die leden van raden van bestuur combineren. Er werd aan de respondenten gevraagd aan te duiden hoeveel leden van de raad van bestuur van hun vereniging een mandaat bekleden in een raad van bestuur in een andere vereniging in de sector volkscultuur (Q 30). Dit levert indicatieve cijfers op over de mate waarin sectoren al dan niet dwarsverbanden of vormen van 'cross-over' vertonen. Als we de cijfers globaal bekijken, wordt het eigen mandaat vooral gecombineerd met andere mandaten in heemkundige verenigingen (56%) en historische en archeologische verenigingen (55%), in wat mindere mate met mandaten in de deelsectoren familiekunde (41%), 'folklore' (volkskunsten, ambachten en andere vormen van beleving en creatie, zie 2.3.1) (37%), volkskunde (31%), en industriële archeologie (27%). (Ook de volkssporten waren in het lijstje opgenomen, maar laten we met 15% verder buiten beschouwing.) Dat heemkundige verenigingen sterk scoren heeft ook te maken met hun louter kwantitatief overwicht in de

globale kernsector, en aangezien zij vooral mandaten in andere historische verenigingen combineren met het eigen mandaat, verklaart dit de hoge score van de sector van historische en archeologische verenigingen.

Maar als we de cijfers meer in detail bestuderen blijkt dat leden uit raden van bestuur uiteraard in de eerste plaats ook lid zijn van een raad van bestuur van een andere vereniging in dezelfde deelsector (b.v. een mandaat in twee verschillende heemkundekringen). Maar er worden ook heel wat mandaten gecombineerd buiten de eigen deelsector:

- één of meerdere leden van raden van bestuur van 44% van de 36 familiekundige verenigingen die meededen aan het onderzoek bekleden mandaten in andere heemkundige verenigingen, en voor 22% in andere 'folkloreverenigingen', voor 17% in andere historische en archeologische verenigingen. Er worden nauwelijks mandaten in volkskundige (2 vermeldingen) of industrieel-archeologische verenigingen (1 vermelding) bekleed;
- één of meerdere leden van raden van bestuur van 27% van de 232 heemkundige verenigingen die meededen aan het onderzoek bekleden mandaten in andere historische verenigingen, 22% in familiekundige verenigingen, 16% in folkloreverenigingen, 13% in volkskundige verenigingen en ten slotte 10% in industrieel-archeologische verenigingen;
- wat de volkskundige verenigingen in het onderzoek betreft (29), is de situatie als volgt: er worden vooral mandaten in folkloregroepen (31%) en historische verenigingen (27%) bekleed, en in iets mindere mate in heemkundige verenigingen (19%), terwijl ook hier familiekundige en industrieel-archeologische verenigingen slechts in zeer beperkte mate vermeld worden;
- de leden van raden van bestuur van industrieel-archeologische verenigingen die meededen aan het onderzoek, bekleden het minst mandaten in andere verenigingen in de sector: voor 19% in historische en (wellicht vooral) archeologische verenigingen, voor ongeveer 10% in volks- en heemkundige kringen, en nauwelijks in familiekunde- of folkloreverenigingen.

Concluderend kunnen we stellen dat er zeker heel wat 'persoonsgebonden' dwarsverbanden bestaan tussen verenigingen in verschillende deelsectoren, wat kan wijzen op het bestaan van een sterk informeel netwerk van contacten, of, in bredere zin geformuleerd: een community of gemeenschap rond het thema volkscultuur. De sector van de industriële archeologie lijkt minder geïntegreerd in dit informele netwerk dan de andere vermelde sectoren. Het lijkt van het grootste belang dit bestaande 'netwerk' zoveel mogelijk te valoriseren en te activeren. Daartoe kan het VCV een platform voor discussie en uitwisseling aanbieden met het oog op het opzetten van b.v. een on line community (discussiegroep,

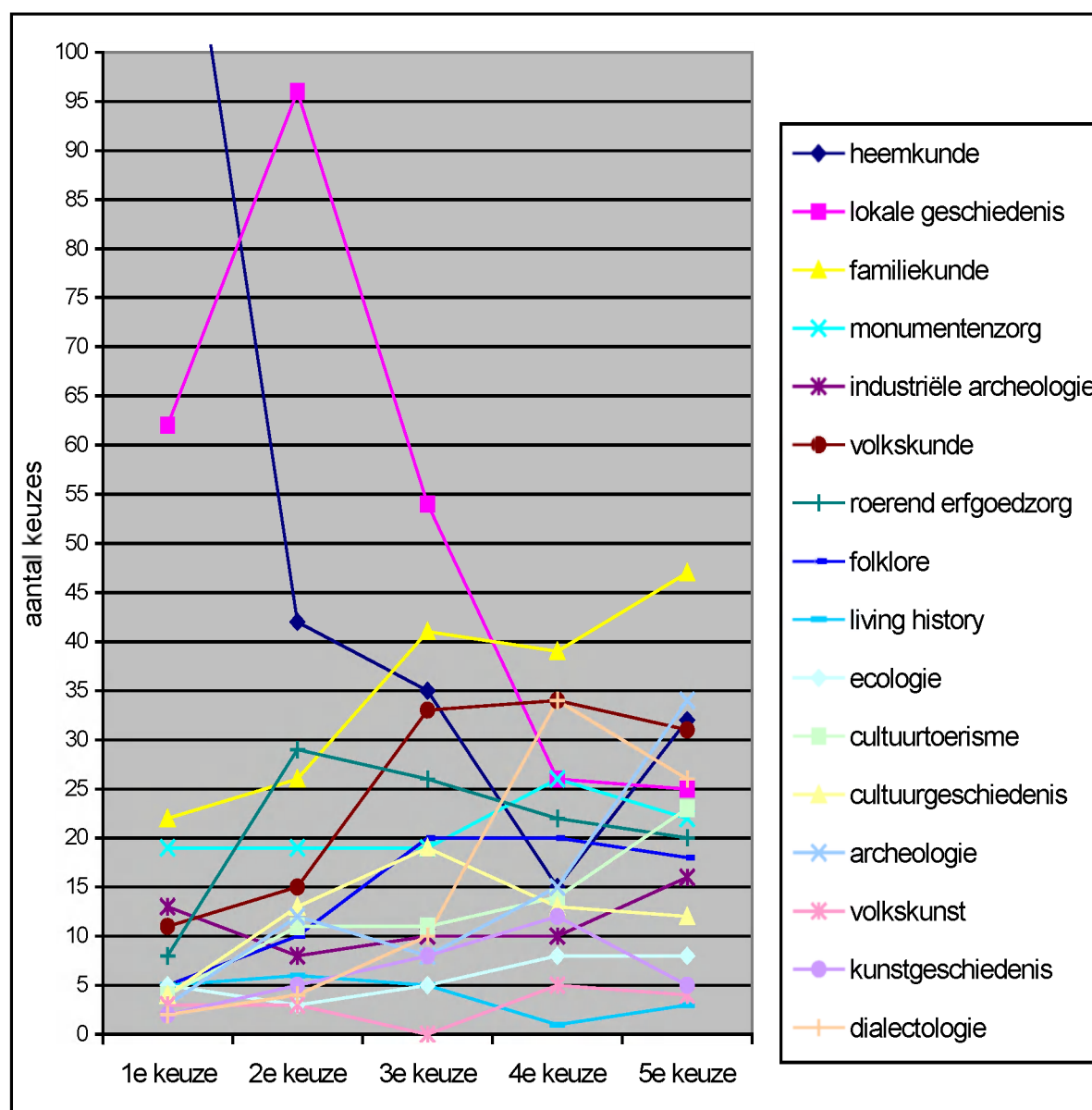
expertennetwerk), waarbij dan wel zal moeten blijken of dit platform een meerwaarde kan bieden t.o.v. de bestaande kanalen en ontmoetingsfora in de sector, en vooral t.o.v. het informele netwerk.

Het hoeft dan ook niet te verbazen dat de lokale verenigingen in de kernsector volkscultuur vrij intensief samenwerken met andere verenigingen binnen de brede sector volkscultuur: 63% van de verenigingen heeft in de voorbije drie jaar (1998 – 2000) samengewerkt met een andere lokale vereniging in de sector in de eigen gemeente (Q 36) en 39% met een andere lokale vereniging in een andere gemeente (Q 37). De percentages zijn gelijkmatig verspreid over alle deelsectoren. Er wordt vooral samengewerkt met andere heemkundige- of lokale historische verenigingen (57%) en met plaatselijke feestcomité's en andere groepen (36%) die lokale evenementen organiseren zoals historische stoeten en evocaties; meer in het bijzonder wordt er ook samengewerkt met carnavalscomités en –groepen (5%). 30% van de verenigingen heeft samengewerkt met een vereniging genealogie en familiekunde en 21% met een vereniging actief rond industrieel erfgoed of industriële archeologie. Er bestaan ook diverse andere samenwerkingsverbanden met andere lokale verenigingen en groepen rond folklore, volkssporten (6%) of gethematiseerde volkskunde (6%).

3.3.6.3.3 Thematisch profiel van de verenigingen

Het sectorale profiel gaan we verder verfijnen, door na te gaan rond welke thema's de verenigingen hun werking (onderzoek, activiteiten) feitelijk opbouwen (Q 5) en wat hun belang is. De respondenten konden tot max. 5 keuzes (in volgorde van belang van 1 tot 5) maken uit een lijst, en eventueel ook andere thema's opgeven. Dit geeft een veel genuanceerder beeld van de thematische werking van de verenigingen dan enkel de sectorale categorie.

Figuur 2: themagebieden gerangschikt op frequentie van 'keuze'

Het bovenstaande plaatje kan ingewikkeld lijken, maar in hoofdzaak betekent het dat een vereniging in de kernsector met heel wat uiteenlopende thema's bezig is: deze thema's

(rechts opgelijnd in de figuur) staan in hun gemeten volgorde van belang, in dit geval in volgorde van de eerste keuze. De curve per thema geeft aan hoeveel keer het thema scoort per keuze, waarbij de eerste keuze de belangrijkste is. Hier wordt dus de populariteit of het voorkomen (frequentie) van een thema nagegaan. Twee thema's schieten er bovenuit, nl. 'heemkunde' (130 keer als eerste keuze aangekruist) en 'lokale geschiedenis' (62 keer aangekruist als eerste keuze). (Om de curve leesbaar te houden werd de score van 'heemkunde' niet weergegeven in de hogerstaande figuur.) Het belang van het aanbieden van meerdere keuzes blijkt o.a. uit het feit dat heel wat themagebieden hoger scoren in de tweede of/en volgende keuzes dan in de eerste. Zo scoort 'lokale geschiedenis' als tweede keuze (96 keer) hoger dan 'heemkunde' (42 keer) en wordt het ook in totaliteit (voor alle keuzes samen) iets meer aangekruist dan 'heemkunde' (263 vs. 254 keer). De andere themagebieden blijven ruim onder de scores van de twee hoger vermelde themagebieden, enkel 'familiekunde' en 'volkskunde' komen nog enigszins in de buurt.

We geven in de volgende tabel per themagebied aan hoeveel percent van de respondenten voor een bepaald themagebied heeft gekozen, ongeacht de volgorde van belang van de keuzes (dus cumulatief voor alle keuzes 1-5 per thema). De volgorde van de thema's t.o.v. de grafiek wijzigt hier en daar grondig. Slechts twee thema's worden door meer dan helft van de respondenten gekozen. Het gemiddelde voor alle themagebieden samen is ca. 20%. Ca. 7% van de respondenten gaf uiteenlopende, andere thema's op, zoals b.v. ambachten, toerisme, religie, theater, enz.

Tabel 10: cumulatief belang per themagebied

themagebied	% respondenten (N = 380)	themagebied	% respondenten (N = 380)
Lokale geschiedenis (A)	69% (263)	Cultuurgeschiedenis (C)	
Heemkunde (A)	4)	Industriële archeologie (C)	
Familiekunde (B)	46% (175)	Kunstgeschiedenis (D)	8% (32)
Volkskunde (B)	33% (124)	Ecologie, natuurbehoud (D)	8% (29)
Monumentenzorg (B)	28% (105)	'Living history' (D)	5% (20)
Roerend erfgoedzorg (B)	28% (105)	Volkskunst (D)	4% (15)
Dialectologie (C)	20% (76)	Culturele studies (E)	2% (9)
Folklore (C)	19% (73)	Cultuursociologie (E)	1% (5)
Archeologie (algemeen) (C)	19% (72)	Culturele antropologie (E)	1% (3)
Cultuurtoerisme (C)	17% (63)	etnologie (E)	1% (3)

Er zijn interessante conclusies te trekken uit de combinatie van enerzijds de loop van de curves in bovenstaande figuur, en anderzijds het cumulatief belang (voor keuze 1-5 samen) van elk thema. Er zijn nl. een aantal subgroepen te onderscheiden in de thema's:

- de topgroep (A) 'lokale en regionale geschiedenis', 'heemkunde': zij worden in grote mate als eerste of tweede, primair thema aangeduid, en verliezen dan als bijkomend, secundair thema (keuze 3-5) wat terrein ten voordele van andere thema's, maar blijven globaal zeer hoog scoren. De dominantie van deze thema's verklaart zich wellicht enerzijds vanuit het overwicht van heemkundige kringen in de populatie, anderzijds vanuit het lokale karakter van de verenigingen: 'lokale geschiedenis' is als semantische categorie ook zeer breed;
- de subtop (B) 'familiekunde', 'volkskunde', 'erfgoedzorg (roerend en onroerend)': scoren globaal boven het gemiddelde. Het handelt hier over thema's die ook als belangrijkste thema redelijk (maar niet hoog) scoren. De curve vertoont daarna meestal nog een stijgend verloop, d.w.z. dat de thema's ook als secundair thema belangrijk zijn, en in hun meest secundaire vorm (vierde en vijfde keuze) zelfs belangrijker dan de thema's in de topgroep, wat kan wijzen op een bredere algemene verspreiding in alle deelsectoren. 'Roerend erfgoedzorg' heeft een iets ander verloop, die eerder aanleunt bij groep (C), maar globaal scoort het thema wel hoger, en zeker boven het gemiddelde. Voor 'erfgoedzorg' geldt ten dele ook wat voor 'lokale geschiedenis' geldt: het is een brede categorie. Als we beide deelaspecten van erfgoedzorg (roerend en onroerend) samennemen, is dit zelfs een zeer belangrijk thema;
- de middengroep (C) 'dialectologie', 'folklore', 'archeologie (algemeen)', 'cultuurtoerisme', 'cultuurgeschiedenis', 'industriële archeologie': globaal scoren ze onder het gemiddelde. Deze thema's worden minder als primaire thema's gekozen, en eerder als secundair thema. 'Industriële archeologie' vormt evenwel een uitzondering op deze regel, in die zin dat het hoger scoort als primair thema, en zich wat dit betreft in groep (B) bevindt, maar als secundair thema komt het minder aan bod en scoort het bijgevolg globaal lager en onder het gemiddelde, zodat het niet tot groep (B) kan worden gerekend. Dialectologie is het meest spectaculaire voorbeeld: dit thema komt primair nauwelijks voor, maar is als secundair thema vrij belangrijk.
- groep (D) 'kunstgeschiedenis', 'ecologie', 'living history', 'volkskunst': globaal scoren ze vrij laag, tussen 10%-5%. Als primair thema komen ze eerder weinig aan bod, maar ook als secundair thema scoren ze laag;
- groep (E) 'culturele studies', 'cultuursociologie', 'culturele antropologie' en 'etnologie' (niet opgenomen in de grafiek): deze restcategorie van thema's is wellicht te academisch van karakter om veel te scoren. Ze worden wellicht ook als semantisch overlappende

categorieën beschouwd door veel respondenten, die er evenwel globaal weinig affiniteit mee lijken te betonen. Als primair thema worden ze nauwelijks aangeduid.

3.3.6.3.4 Conclusies

Concluderend kunnen we stellen dat een unieke keuze voor een bepaald thema duidelijk niet voldoende zou geweest zijn om het belang ervan in te schatten, gezien de diversiteit van de interessesferen van de verenigingen. Toch blijkt duidelijk dat de eerder traditionele thema's op meer interesse kunnen rekenen dan meer op vernieuwing duidende thema's (ethnologie, culturele studies, living history, enz.).

Uit al deze gegevens blijkt verder dat er onderlinge samenhang bestaat m.b.t. de thematische en organisatorische aspecten van de werking tussen verenigingen die tot een andere 'zuil' behoren in het volkscultuurlandschap. In die zin kan men zich de vraag stellen in welke mate de verzuilde bovenbouw van regionale en Vlaamse koepels per deelsector wel de realiteit op het lokale vlak weergeeft, waar de overlap groot is.

3.3.6.3.5 De beeldvormende functie van de verenigingswijzer

Om de sector volkscultuur in beeld te brengen en te monitoren zal de verenigingswijzer (zie 2.6.1) als instrument nuttige diensten verlenen. Tijdens de registratieprocedure zullen de verenigingen zelf hun sectorale categorieën en subcategorieën mogen kiezen, evenals zelf trefwoorden aanduiden die de aard en inhoud van hun werking omschrijven. Dit zal op termijn ongetwijfeld een meer genuanceerd en actueler beeld opleveren van de sector, waarbij ook de randsectoren beter in beeld zullen komen dan via het survey-onderzoek het geval was.

3.3.6.4 De leden van de vereniging

In het onderzoek wordt getracht zicht te krijgen enerzijds op ledenaantallen anderzijds op het profiel van de 'gewone' leden in de verenigingen, waarbij ook dieper wordt ingegaan op het profiel van de bestuursleden. Aangezien de respondenten die deze enquête ingevuld hebben zo goed als allemaal bestuursleden zijn, kunnen we hier het profiel van de respondenten aan koppelen.

3.3.6.4.1 Hoeveel leden tellen de verenigingen?

De cijfers zijn representatief voor de sectoren die in dit onderzoek werden betrokken: dit zijn in de eerste plaats de verenigingen in de kernsector, in de tweede plaats andere studieverenigingen die aspecten van volkscultuur bestuderen, zoals historische en

archeologische verenigingen, de verenigingen historische taalkunde, enz., die ook aan het onderzoek deelnamen. In het totaal gaat het hier over ca. 750 verenigingen (zie 3.2).

3.3.6.4.1.1 Aantal gewone leden

Tabel 11: aantal (gewone) leden

Gemiddeld ledenaantal, volgens de verenigingsenquête (N = 318)	277
Extrapolatie naar reëel aantal in de sector (N = ca. 750)	ca. 200.000

Vele tienduizenden Vlamingen, wellicht ca. 200.000, zijn lid van een lokale vereniging die volkscultuur of (lokale) geschiedenis bestudeert. Het aantal leden kan sterk schommelen van vereniging tot vereniging (Q 32): gebaseerd op de ledentellingen van 318 verenigingen in het jaar 2000 stelt 19% minder dan 50 leden te tellen, 22% tussen 50 en 150 leden, 15% tussen 150 en 250 leden, 23% tussen 250 en 400 leden en 22% stelt meer dan 400 leden te tellen. Een beperkt aantal verenigingen telt ook andere verenigingen in het ledenbestand. Verenigingen in Oost-Vlaanderen en Antwerpen tellen gemiddeld meer leden dan in andere provincies.

Globaal is het ledenaantal in de voorbije 10 jaar eerder vooruitgegaan dan teruggelopen. Op de vraag (Q 32.1) hoe het ledenbestand sinds 1990 geëvolueerd is moet een genuanceerd antwoord worden gegeven: slechts 6% zou een echte terugval gekend hebben in het ledenaantal, terwijl 17% spreekt van een lichte daling. Bij 32% is het ledenaantal stabiel gebleven of licht gestegen (23%). Bij 12% is een reële stijging in het ledenaantal vast te stellen, en bij 11% van de verenigingen is er een spectaculaire aangroei met meer dan de helft bijkomende leden sinds 1990. 27% van de verenigingen stelt dat 25% of meer leden nieuw aangesloten zijn sinds 1998 (Q 33). Dit heeft ook te maken met het feit dat 13% van de verenigingen pas sinds 1995 opgericht werden. Er zijn geen significante verschillen tussen de traditionele deelsectoren vast te stellen. Het lijkt er dus op dat de sector volkscultuur een groeisector is, alhoewel er opgemerkt moet worden dat niet bepaald is wanneer de stijging in het ledenaantal precies optrad in de periode 1990-2000. Bijkomende tellingen zullen de trend moeten bevestigen. De redenen voor de stijging van de ledenaantallen kunnen, gezien het profiel van de leden (zie 3.3.6.4.2), o.a. wellicht gevonden worden in de toename van het aantal 'jong gepensioneerden', die het gros uitmaken van de leden. Maar alhoewel vooral oudere personen (vanaf 50 jaar) trouwe leden zijn, is bij een vijfde van de verenigingen 25% of meer van de leden minder dan 30 jaar. De stijging van het aantal leden is niet in tegenspraak met studies terzake, die stellen dat het ledenaantal van pluralistische, niet-verzuilde verenigingen - wat de verenigingen in dit onderzoek zijn - er niet op achteruit is gegaan in de voorbije jaren, in tegenstelling tot dat van verzuilde

verenigingen²¹. Het ledenbestand van deze pluralistische verenigingen is wel duidelijk hoger opgeleid dan bij verzuilde verenigingen: de cijfers in dit onderzoek bevestigen dit (zie 3.3.6.5).

Ledencampagnes zijn geen ingeburgerde praktijk bij de verenigingen: 76% heeft blijkbaar nog nooit een ledencampagne gevoerd (of heeft er geen gegevens over); van de gevoerde campagnes dateren de meeste van 1999 of van recentere datum (Q 34). Zo te zien zouden de ledenaantallen nog kunnen stijgen indien verenigingen meer gerichte campagnes zouden voeren.

3.3.6.4.1.2 Aantal actieve (gewone) leden

Binnen de ledengroep zijn er leden die een meer actieve rol opnemen in de vereniging, en als vrijwilliger onbezoldigd een aantal taken op zich nemen. Deze groep onderscheiden we van de eigenlijke bestuursleden (zie lager), die ook een eindverantwoordelijkheid dragen.

Tabel 12: aantal actieve (gewone) leden

Gemiddeld aantal actieve leden volgens de verenigingsenquête (N= 279)	18
Extrapolatie naar reëel aantal in de sector (N = ca. 750)	ca. 13.500

Een grote groep van duizenden actieve (gewone) leden, uitgezonderd de leden van de raden van bestuur, ondersteunt de werking (Q 35): 41% van de verenigingen telt max. 10 vrijwilligers, 33% tussen 10 en 20 vrijwilligers en 27% zelfs meer dan 20. Dit lijken hoge cijfers, waaruit een vrij hoge 'activiteitsgraad' van de leden blijkt. Deze actievelingen besteden gemiddeld 11 uur per maand of ca. 3 uur per week aan hun engagement (Q 35.1). 20% besteedt zelfs 20 uur per maand of meer aan zijn engagement!

3.3.6.4.1.3 Aantal bestuursleden

Bestuursleden zijn leden die een zetje hebben in de raad van bestuur van de vereniging, ook als het statutair een feitelijke vereniging betreft.

Tabel 13: aantal bestuursleden

Gemiddeld aantal bestuursleden volgens de verenigingsenquête (N = 350)	9
Extrapolatie naar reëel aantal in de sector (N = ca. 750)	ca. 6.700

Duizenden leden nemen bestuursverantwoordelijkheden op in een lokale vereniging, ze maken deel uit van de raad van bestuur van een vzw, of nemen verantwoordelijkheid op in het bestuur van een feitelijke vereniging (Q 27): 23% van de verenigingen heeft 5 of minder

²¹ TOR-groep, *Oorzaken en gevolgen van de middenveldparticipatie*, 2000, p. 12

bestuursleden, 38% heeft tussen 5 en 10 bestuursleden, 25% tussen 10 en 15 bestuursleden en 13% 15 of meer bestuursleden. Grote verenigingen (met veel leden) hebben over het algemeen grotere raden van bestuur. Een aantal van deze bestuursleden zijn niet actief, en het aantal actieve bestuursleden ligt dus globaal wat lager, maar de verschillen zijn niet spectaculair (Q 27.1). De actieve bestuursleden besteden gemiddeld 14,5 uren per maand of ca. 3,75 uur per week aan hun engagement (Q 27.2): 30% minder dan 10 uren per maand, ongeveer de helft tussen 10 en 25 uren per maand, 8% tussen 25 en 40 uren per maand en 12% meer dan 40 uren per maand. We merken op dat deze en voorgaande cijfers niet gebaseerd zijn op tellingen per individueel lid of bestuurslid, maar op gemiddelden voor deze deelgroepen ons verstrekt door de vereniging via de enquête. We beschikken wel over primaire cijfers over de 'prestaties' van respondenten-bestuursleden (Q 60): het handelt hier voor over de voorzitters (63%) en de secretarissen/penningmeesters (31%) (Q 59). Uit de antwoorden blijkt dat de top van de verenigingen gemiddeld 32,91 uur per maand of 8,25 uur per week besteedt aan zijn activiteiten in de vereniging (Q 60, N = 346): 51% van de respondenten presteert tot 25 uur per maand, 22% presteert tussen 25 en 50 uur per maand, 8% tussen 50 en 75 uur per maand en 10% tussen 75 en 100 uren per maand. Bij een aantal bestuursleden neemt het engagement dus bijna de omvang aan van een halftijdse baan.

Als we deze resultaten vergelijken met de studie van de TOR-groep, 'Participatie in Vlaanderen' (1999), met cijfers uit 1998 m.b.t. het aantal gepresteerde uren van actieve leden en bestuursleden per week, blijkt dat een bestuurs- of actief lid volgens de TOR-studie gemiddeld 6,63 uur per week besteedt aan zijn engagement, en dat ouderen, net als jongeren, meer tijd besteden aan hun vereniging.²² Dat zou dus betekenen dat een bestuurslid met verantwoordelijkheid in de sector volkscultuur gemiddeld meer tijd (8,25 uur) besteedt aan zijn 'hobby' dan het gemiddelde actieve lid in de globale sector van het verenigingsleven.

3.3.6.4.2 *Profiel van de gewone leden*

Het is via een verenigingsenquête moeilijk zicht te krijgen op de samenstelling van de ledengroep, aangezien de leden niet zelf rechtstreeks bevraagd worden. Desondanks trachtten we gebruik te maken van de expertise van het bestuur (en het respondent-bestuurslid) om een globaal inzicht te verwerven, door het voorkomen van een aantal subgroepen te bevragen (Q 33). Zowat twee derde tot een derde van de respondenten verstrekten de gevraagde gegevens: zo blijkt uit de cijfers dat er veel minder vrouwen lid zijn

²² TOR-groep, *Participatie in Vlaanderen*, 1999, p. 46

dan mannen, en veel meer ouderen (60-plussers) dan jongeren (minder dan 30 jaar). In 67% van de gevallen maken 60-plussers 50% of meer van het totale aantal leden uit. Het gros van de leden zijn dus wat oudere mannen, waarvan de meesten afkomstig zijn uit de gemeente waarin de vereniging gevestigd is: het lokale karakter van de vereniging blijkt dus ook uit de samenstelling van de ledengroep.

Ten slotte werd er ook gepeild naar de aanwezigheid van allochtonen in het ledenbestand. Zowat 28% van de respondenten gaf een antwoord op de vraag naar de aanwezigheid van allochtonen (gedefinieerd als Belgen of niet-Belgen van buitenlandse origine) in het ledenbestand: bij 91% van de verenigingen was dit minder dan 5%, terwijl 9% tussen 5% en 25% allochtonen zouden tellen (wat ons zeer veel lijkt te zijn). Aangezien er geen exacte cijfers opgevraagd werden (mochten die al bestaan), en aangezien meer dan twee derde geen antwoord geeft op de vraag, zeggen deze cijfers eerder weinig over de mate waarin allochtonen participeren aan het verenigingsleven in de sector volkscultuur. Het blijkt wel dat er indicaties zijn die er op wijzen dat ze er in een aantal gevallen wel degelijk via een lidmaatschap bij betrokken zijn. Deze indicatieve cijfers zeggen helemaal niets over welke groepen allochtonen (naar afkomst of nationaliteit) het dan zou kunnen handelen. Dit is stof voor verder sociaal-wetenschappelijk onderzoek m.b.t. participatie van minderheidsgroepen in het sociaal-cultureel verenigingsleven. Het lijkt ons van belang dat ook de sector volkscultuur in dit soort sectoroverschrijdend onderzoek wordt opgenomen.

3.3.6.4.3 *Profiel van de bestuursleden*

Ook hier trachten we gebruik te maken van de expertise van het bestuur (en het respondent-bestuurslid) om een globaal inzicht te verwerven, door het voorkomen van een aantal subgroepen in de raad van bestuur te bevragen (Q 29). De gegevens zijn hier evenwel exacter dan het algemene ledenprofiel, omdat we er vanuit kunnen gaan dat de respondent zijn collega-bestuursleden wel goed zal kennen. Desondanks zijn ook deze cijfers eerder indicatief op te vatten. Uit de cijfers blijkt dat vrouwen en jongeren ook in bestuursfuncties ondervertegenwoordigd zijn t.o.v. mannen en oudere leeftijdscategorieën. De structuur van het ledenbestand weerspiegelt zich dus, zoals te verwachten viel, in dat van het modale bestuur. In 67% van de gevallen zetelen er geen personen jonger dan dertig jaar in de raad van bestuur, in de helft van de gevallen zetelt er geen of slechts één vrouw in het bestuur, in 37% van de gevallen zetelen er wel vrouwen, maar vormen ze een minderheid in het bestuur. Zestigplussers vormen dan weer een meerderheid (de helft of meer) in 32% van de raden van bestuur. Ook nieuwe leden of leden met een beperkte anciënniteit in de vereniging (minder dan 5 jaar) vormen een kleine minderheid in de meeste raden van bestuur. In de meerderheid van de raden van bestuur worden de zitjes bezet door leden die al meer dan

twee keer verkozen werden, in de helft van de gevallen zetelt er niemand voor de eerste keer.

Op de vraag hoelang de respondenten-bestuursleden al een mandaat bekleden in de raad van bestuur van hun vereniging blijkt dat de 'gemiddelde' duur van een mandaat 14,8 jaar bedraagt (Q 61, N = 352): bij 34% bedraagt de duur minder dan 10 jaar, bij 35% tussen 10 en 20 jaar, bij 17% tussen 20 en 30 jaar, bij 5% meer dan 30 jaar. Het bestuurslid met de oudste anciënniteit bekleedt zijn mandaat al 43 jaar! Het hoeft dan ook niet te verbazen dat slechts in 2% van de verenigingen een beperking is gesteld op het aantal keren dat een beheerder kan worden herverkozen (Q 28). Meestal ligt de beperking op 2 maal. Raden van bestuur worden overigens niet steeds volgens de regels van de kunst (en de vzw-wetgeving) herverkozen: zo waren 13% van de bestuursraden op datum van de enquête (2001) al meer dan 10 jaar in functie zonder herverkiezing, 11% was tussen 10 en 6 jaar geleden verkozen, 22% tussen 5 en 3 jaar geleden (Q 26, N = 327). Dit zijn signalen die wijzen op een probleem van verjonging en vernieuwing op bestuursniveau in de verenigingen.

3.3.6.5 Profiel van de respondenten-bestuursleden

3.3.6.5.1 *Personalia*

Er werden via de enquête een aantal zogenaamde 'personalia' gegevens opgevraagd van de respondenten: dit zijn gegevens over het persoonlijk profiel van de respondent, zoals leeftijd, geslacht, enz. Aangezien deze respondenten allemaal bestuursverantwoordelijkheid dragen in de vereniging kan hun profiel als representatief beschouwd worden voor het profiel van het actieve bestuurslid. Bijna alle respondenten verstrekten de gevraagde gegevens (N = 354). Het profiel is samengevat als volgt te beschrijven (we vergelijken de cijfers met de cijfers 2001 van het NIS m.b.t. de structuur van de bevolking in Vlaanderen):

- Leeftijd (Q 54): gemiddeld 57 jaar, de oudste is 82, de jongste 27 jaar. Slechts 16% is jonger dan 44 jaar, 42,3% is tussen 45 en 59 jaar, 41,7% is 60 jaar of ouder (23% is ouder dan 65 jaar). De Vlaamse bevolkingspyramide in 2001 (NIS 2001) geeft slechts ca. 17% 65-plussers en ca. 9% mensen tussen 45 en 64 jaar, de rest (64%) is jonger dan 44 jaar (met vooral een overwicht van 30- tot 45-jarigen);
- Geslacht (Q 55): 92% zijn mannen, t.o.v. 49,3% in de Vlaamse bevolking (NIS 2001);
- Activiteitscategorie (Q 56): 53% oefent een beroep uit (te vergelijken met ca. 50% actieve mannelijke beroepsbevolking), 43% is (brug)gepensioneerd (ruim het dubbele van het procentueel aantal gepensioneerden in Vlaanderen, NIS 2001);
- Opleidingsniveau (Q 57):
 - basisonderwijs: 1% (Vlaanderen 27,3%) (NIS 1999)

- secundair onderwijs: 25% (Vlaanderen 54%) (NIS 1999)
- hoger onderwijs (alle types): 39% (Vlaanderen 13,4%) (NIS 1999)
- (post)universitair onderwijs: 35% (Vlaanderen 5,3%) (NIS 1999)

Het gemiddelde bestuurslid is dus een hoog opgeleide man (4% is doctor) van gevorderde leeftijd, in veel gevallen is hij gepensioneerd of staat hij niet ver van pensionering af. Het betreft hier in alle opzichten een vrij precies afgebakende groep in de samenleving met een vrij specifiek socio-demografisch profiel, dat behoorlijk afwijkt van de indeling van de bevolking op het vlak van geslacht, leeftijdscategorie, activiteitscategorie en opleidingsniveau in de samenleving.

De resultaten bevestigen evenwel de algemene tendens, zoals door de TOR-groep vastgesteld, dat hoger geschoolden en mannen meer bestuursfuncties bekleden in het verenigingsleven, en dat in de groep van de hoogst geschoolden het aantal bestuursfuncties toeneemt met de leeftijd.²³ Het profiel is in deze steekproef evenwel zeer uitgesproken.

3.3.6.5.2 *Participatie van de respondenten aan het ‘culturele leven’*

Om verder het profiel van de respondenten-bestuursleden te vervolledigen of te verrijken, werd ook gepeild naar de mate waarin de respondenten als actief bestuurslid tijdens hun vrije tijd participeren aan diverse vormen van het culturele aanbod (Q 62). We trachten hierbij na te gaan in welke mate het modale bestuurslid al dan niet een ‘exclusieve’ interesse cultiveert voor de eigen activiteiten of voor gelijkaardige of verwante activiteiten of, integendeel, ook interesse betoont voor andere vormen van cultuurparticipatie. Het betreft hier evenwel geen grondige analyse. Maar de bevraging geeft wel indicaties over het participatiegedrag van de respondenten met het profiel zoals eerder toegelicht. Deze gegevens kunnen we vervolgens, in de mate van het mogelijke, afzetten tegen de gegevens die in andere participatieonderzoeken werden gerapporteerd.

We presenteren de cijfers van het geteste culturele aanbod volgens een aantal ‘types’ van aanbod. Per type cultureel aanbod presenteren we de frequentie van de gemeten participatie, zoals die voorkwam bij de respondent in de twaalf maanden voorafgaand aan de bevraging, wat grotendeels overeenstemt met de periode eind 2000 - 2001. Deze referentieperiode is vrij lang, de cijfers doen een beroep op het langetermijngeheugen van de respondenten, en geven dus vooral een indicatie.

²³ TOR-groep, *Participatie in Vlaanderen*, 1999, p. 16

3.3.6.5.2.1 Bibliotheken, archieven en musea

Aan de respondenten werd gevraagd hoeveel keer zij in de voorbije twaalf maanden tijdens hun vrije tijd (dus niet om professionele beweegredenen) gebruik maakten van een van de vermelde vormen van cultureel aanbod. Zij konden in het antwoordformulier een frequentie aankruisen:

Kolom 1: nooit

Kolom 2: 1 tot 2 keer per jaar

Kolom 3: 3 tot 6 keer per jaar

Kolom 4: 7 tot 10 keer per jaar

Kolom 5: ongeveer maandelijks

Kolom 6: zeker meer dan 1 keer per maand

Tabel 14: participatie respondenten bibliotheken, musea, archieven

type aanbod	Nooit	1 – 2 jaar	3 – 6 jaar	7 – 10 jaar	1 maand	> 1 maand	Weet niet
bibliotheek (openbare en andere) (N=338)	3,7%	15,0%	18,9%	9,2%	12,6%	29,5%	11,0%
archief(dienst) (N = 335)	10,0%	21,3%	19,2%	7,9%	8,7%	21,0%	11,9%
museum of tentoonstelling (N = 336)	0,8%	14,5%	38,4%	19,5%	7,6%	10,3%	16,0%

Globaal is het minste dat van deze cijfers kan worden gezegd dat ze boven de bekende participatiecijfers liggen: uit het Vlaamse APS-survey²⁴ 2001, een jaarlijkse enquête uitgevoerd door de Vlaamse overheid, blijkt dat ca. 32%-35% meermaals per jaar een (openbare) bibliotheek bezoekt, bij deze respondenten is dat meer dan het dubbele. Uit hetzelfde survey blijkt dat ca. 53% wel eens een museum of galerij bezoekt (23% 1 keer per jaar), terwijl bijna alle respondenten in dit onderzoek museumbezoekers zijn, en ca. 70% meermaals per jaar een museum of een tentoonstelling bezoekt. Maar de cijfers zijn wellicht niet klakkeloos te vergelijken, omwille van een andere vraagstelling. Het APS-survey geeft bijkomende cijfers voor enkel hogeschoolden (universitair en hoger onderwijs) en hun museumbezoek. Deze cijfers zijn globaal vergelijkbaar, maar liggen toch nog lager dan de cijfers bij de groep respondenten in dit onderzoek, die voor 75% bestaat uit hogeschoolden:

frequentie museumbezoek	APS-survey	respondenten
Nooit	19,5%	0,8%
1 keer per jaar	24,0%	14,5%
meerdere keren per jaar	47,9%	57,9%
1 keer per maand	5,8%	7,6%
meerdere keren per maand	2,6%	10,3%

Over archiefbezoek beschikken we niet over vergelijkingsmateriaal.

²⁴ Administratie Planning en Statistiek (Vlaamse Gemeenschap), VRIND 2001. (www.vlaanderen.be/aps)

Het minste dat ons inziens gesteld kan worden is dat de ruim geponeerde stelling dat volks-, heem- en familiekundigen zeer intensieve gebruikers zijn van bibliotheken, musea en archieven door dit onderzoek zeker niet wordt ontkracht, maar dat een ruimer 'participatie-onderzoek' nodig is om de stelling verder te onderbouwen. Bij publieksonderzoeken in deze instellingen zou meer aandacht kunnen gaan naar doelgroepenomschrijvingen die het toelaten deze types van specifieke gebruikersgroepen te identificeren. Er zou ook een breder onderzoek nodig zijn bij de brede lagen van in volkscultuur geïnteresseerden (of bij leden van verenigingen volkscultuur) om meer gefundeerde conclusies te trekken.

3.3.6.5.2.2 Podiumkunsten en bioscoopbezoek

Tabel 15: participatie respondenten podiumkunsten en bioscoop

type aanbod	nooit	1 – 2 jaar	3 – 6 jaar	7 – 10 jaar	1 maand	> 1 maand	weet niet
theater- en dansvoorstelling (N = 319)	17,1%	40,0%	18,9%	4,7%	2,1%	2,1%	15%
concert (alle genres) (N = 337)	14,7%	35,5%	23,7%	9,2%	3,7%	1,8%	11,3%
Bioscoop (N = 323)	37,6%	27,9%	13,15%	3,2%	1,3%	1,6%	15%

Als we deze cijfers naast de cijfers uit het APS-survey van 2001 leggen, blijken ook hier hogere participatiegraden bij de respondenten, maar de verschillen nemen af als we enkel de APS-cijfers voor hogergeschoolden in aanmerking nemen: 35%-45% van de hoger geschoolden in Vlaanderen bezoekt meermaals per jaar een theatervoorstelling, terwijl de cijfers voor dans uiteraard veel lager liggen (rond 10%). (Deze genres werden in dit onderzoek, helaas, niet opgesplitst.) Wat concerten betreft, zijn de cijfers nog moeilijker te vergelijken.

Wat bioscoopbezoek betreft, lijkt de frequentie van het 'naar de film gaan' bij de respondenten lager te liggen dan het algemeen gemiddelde in de Vlaamse bevolking. Het TOR-vrijtijdssurvey²⁵ van 1998 geeft aan dat oudere personen (ouder dan 56 jaar) eerder weinig naar de bioscoop gaan, en dat de scholingsgraad daar weinig invloed op heeft. Aangezien de respondenten vooral in de oudere bevolkingsgroepen te situeren zijn, is de verklaring voor de lagere participatie snel gevonden.

²⁵ Vakgroep sociologie VUB, onderzoeksgroep TOR (www.vub.ac.be/TOR)

3.3.6.5.2.3 Educatieve en socio-culturele activiteiten

Tabel 16: participatie respondenten educatieve en socio-culturele activiteiten

type aanbod	nooit	1 – 2 jaar	3 – 6 jaar	7 – 10 jaar	1 maand	> 1 maand	weet niet
lezing of voordracht (N = 338)	2,9%	18,2%	34,5%	19,5%	6,6%	7,4%	11,0%
vormingscursus (N = 318)	20,0%	42,4%	13,9%	4,2%	1,3%	1,8%	16,3%
crea- of ambachtenatelier (N = 291)	69,7%	4,5%	1,3%	0,0%	0,3%	0,8%	23,4%
begeleide wandeling (N = 332)	10,8%	44,5%	21,6%	6,6%	2,4%	1,6%	12,7%

Uit de gegevens kunnen we afleiden dat de respondenten vooral in lezingen en voordrachten geïnteresseerd zijn, eerder dan heuse cursussen, desondanks lijken de cijfers toch globaal vrij hoog. Dit heeft er wellicht mee te maken dat een deel van hun vrijwilligersengagement (en dus hun vrije tijd) er juist in bestaat aan dit soort activiteiten deel te nemen en ze ook zelf te organiseren. Hun interesses zijn vooral intellectueel, het zijn minder 'creatieve doeners', zoveel is duidelijk. Dat begeleide wandelingen op relatief veel succes kunnen rekenen is ook geen verrassing voor zij die de sector kennen: de verenigingen organiseren dit soort activiteiten vaak zelf. Er is niet onmiddellijk relevant cijfermateriaal voorhanden om deze gegevens mee te vergelijken.

3.3.6.5.2.4 Activiteiten in de sfeer van volkscultuur

Tabel 17: participatie respondenten activiteiten 'volksculturele' inslag

type aanbod	nooit	1 – 2 jaar	3 – 6 jaar	7 – 10 jaar	1 maand	> 1 maand	weet niet
stoet, optocht, processie (N = 319)	19,5%	49,5%	12,9%	1,3%	0,5%	0,3%	16%
circus (N = 306)	69,5%	10,8%	0,0%	0,0%	0,3%	0,0%	19,5%
kermis, pretpark (N = 316)	49,5%	27,9%	5,3%	0,3%	0,0%	0,3%	16,8%

We vonden het een interessant idee bij de respondenten na te vragen in welke mate zij zelf participeren aan dit type evenementen in de sfeer van volkscultuur (in veel gevallen met toeristische inslag) of aan bepaalde vormen van 'volks vermaak'. Deze cijfers kunnen we evenwel ook niet tegen andere Vlaamse cijfers afzetten, dus in deze zin 'zweven' ze, aangezien er geen ijkpunten zijn. Dat de eerste categorie van stoeten en processies vrij goed lijkt te scoren is te verklaren vanuit de activiteiten van de verenigingen volkscultuur zelf, en vanuit de betrokkenheid van de respondenten op het lokale culturele leven (zie 3.3.6.2). De verenigingen volkscultuur werken bovendien regelmatig samen met groepen die stoeten en optochten en andere vormen van 'publieke feestcultuur' organiseren (zie 3.3.6.2.3).

Het wekt enige (aangename) verbazing dat ca. 11% van de respondenten stelt 1 of 2 keer per jaar naar een circusvoorstelling te gaan, of een circus te bezoeken. Dit lijkt ons, intuïtief, toch meer dan de gemiddelde Vlaming? (Cijfers over circusbezoek in Vlaanderen zijn ons evenwel niet bekend.) Hiermee wordt toch een indicatie gegeven van een objectief, niet verklaard verband tussen de interesse voor het circusleven en de interesse in aspecten van volkscultuur. Het VCV beschouwt circussen als een vorm van cultuurbeleving die in het kader van de studie van en reflectie over volkscultuur zeker een plaats verdient²⁶. In welke mate deze interesse bij de respondenten gelinkt is met hun interesse voor kermissen (en pretparken) is niet duidelijk, maar er zijn wellicht een aantal gemeenschappelijke noemers te identificeren. Deze fenomenen zijn expressievormen van ‘populair volksvermaak’ of ‘populaire cultuur’, meer bepaald publieke vormen van feestcultuur die een plaats hebben verworven in de culturele ervaringswereld van heel wat mensen. Deze fenomenen zijn evenwel sterk onderhevig aan commercialisering en ‘vermarkting’. Het lijkt ons in dit verband van belang op te merken dat over deze en andere traditionele en niet-traditionele vormen van publieke feestcultuur in Vlaanderen (zie 3.2.2) weinig holistisch onderzoek is gebeurd en geen actuele overzichten bestaan. Het handelt hier in essentie over immaterieel erfgoed dat zou moeten worden geïnventariseerd en bestudeerd. Een opdracht die ook de UNESCO ter harte wenst te nemen, en waarrond een nieuwe conventie wordt voorbereid.

3.3.6.6 Publicaties van de vereniging

Publiceren is een kerntaak bij de verenigingen: zij geven meestal een regelmatig verschijnende, periodieke publicatie uit, zijnde een volwaardig tijdschrift, een ledenblad of een jaarboek, waarin ze verslag uitbrengen van de activiteiten, maar waarin ook artikels worden gepubliceerd m.b.t. hun studieterrein.

3.3.6.6.1 *Uitgave van periodieke publicaties*

3.3.6.6.1.1 Aantal periodieke publicaties

76,6% van de verenigingen, dat zijn er 291 op 380, geeft een periodieke publicatie uit (Q 8). Sectoraal bekeken geeft 85% van de heemkundige sector een tijdschrift uit (N=182), gevolgd door de familiekundige verenigingen met 78% (N=28), andere historische verenigingen met 73% (N=57), volkskundige en gethematiseerde volkskundige verenigingen met 62% (N=13), en industriële archeologie ten slotte met ‘slechts’ 32% (N=8). Deze cijfers zeggen natuurlijk niets over de kwaliteit of de impact van de bladen van de betrokken verenigingen. Een aantal belangrijke bladen uit de sector bevindt zich overigens niet in dit plaatje, aangezien het hier

²⁶ Zie, Marc Jacobs, *Circussen in Vlaanderen*, Brussel, VCV, 2002 (zie ook www.vlaamscircus.be) (gratis te verkrijgen bij het VCV)

enkel handelt over publicaties van lokale of regionale verenigingen, en niet van de Vlaamse koepelorganisaties. Evenmin handelt het hier over onafhankelijke, niet verenigingsgebonden tijdschriften.

Wetende dat er ca. 600 verenigingen in de kernsector zijn en nog vele tientallen historische studieverenigingen in de randsectoren (zie 3.2.1), kunnen we stellen dat er nog veel meer periodieke publicaties zijn. Het VCV beschikt zelf over een lijst van ca. 600 titels van tijdschriften en jaarboeken in de brede sector (kernsector en randsectoren). Enkele honderden periodieke publicaties bevinden zich in de bibliotheek van het VCV, daarbij zijn ca. 200 lopende abonnementen.

Het handelt hier dus over tijdschriften, nieuwsbrieven en jaarboeken samen. Een vereniging kan meer dan één type publicatie uitgeven. Per type publicatie verstrekken we hier een aantal gegevens, die via het enquêteformulier door de 291 verenigingen werden verstrekt (Q 8.1).

3.3.6.6.1.2 Productievorm en productiecijfers periodieke publicaties

Tabel 18: productievorm en productiecijfers periodieke publicaties

type publicatie	productievorm procentueel			productiecijfers gemiddeld nominaal aantal		
	kopie	druk	bits	pagina's	oplage	abonnees
nieuwsbrief (N = 67)	62%	29%	7%	38	355	89
tijdschrift (N = 202)	37%	59%	0%	111	433	282
jaarboek (N = 82)	29%	66%	0%	149	449	237

Verenigingen geven dus vooral tijdschriften uit, hiermee bedoelen we een blad met substantiële, inhoudelijk gestoffeerde artikels en bijdragen in functie van studie en kennisverspreiding, waarbij het louter informatieve aspect ondergeschikt is. Bij jaarboeken is dit studieuze aspect nog explicieter. Een nieuwsbrief daarentegen is in hoofdzaak een kanaal om feitelijke informatie bij de leden te verspreiden (agenda, verslagen van activiteiten, planning, verenigingsnieuws, enz.) en bevat in hoofdzaak informatieve, korte bijdragen. Een (beperkt) aantal verenigingen beschikt over twee verschillende types publicaties. Vooral een nieuwsbrief wordt bijkomend aangeboden.

Wat de productievorm betreft is een nieuwsbrief overwegend van mindere kwaliteit, terwijl jaarboeken meer in volwaardige druk verschijnen, net als tijdschriften overigens. Er zijn al elektronische nieuwsbrieven, alhoewel klein in aantal (een vijftal), die toch wijzen op de

bescheiden opmars van nieuwe en hedendaagse vormen van informatieverbreiding in de sector.

De productiecijfers wijzen op een toch zeer substantiële productie:

- het aantal pagina's per jaar (voor alle nummers per jaar samen, geteld als redactionele pagina's, exclusief advertenties) schommelt sterk en ligt bij nieuwsbrieven evident lager (tot maximaal 280). Bij tijdschriften loopt het aantal pagina's op tot maximaal 480, jaarboeken tellen tussen de 40 en 475 pagina's;
- de oplage (d.w.z. het aantal exemplaren waarop één nummer wordt verspreid) kan bij nieuwsbrieven oplopen tot 4.000, bij tijdschriften tot 4.500 en bij jaarboeken tot 5.000 exemplaren;
- het aantal betalende abonnees schommelt bij nieuwsbrieven tussen 70 en 860, bij tijdschriften tussen 40 en 1.750 en bij jaarboeken tussen 50 en 4.000. De cijfers wijzen er op dat aangezien de oplagecijfers hoger liggen dan het aantal geabonneerden, er dus wellicht een aantal exemplaren (bij nieuwsbrieven de grote meerderheid, bij tijdschriften en jaarboeken zowat 40%) via losse verkoop aan de man worden gebracht, of gratis worden verspreid (vooral bij nieuwsbrieven zal dat het geval zijn).

We verzamelden nog gegevens over de ouderdom en de jaarlijkse frequentie van verschijning van de periodieke publicaties.

3.3.6.6.1.3 Ouderdom en frequentie van verschijning van de periodieke publicaties

Tabel 19: ouderdom van de periodieke publicaties

type publicatie	ouderdom van het tijdschrift (dd. 2001)				
	in jaren				
	onbekend	> 25	25 - 15	15 - 5	< 5
nieuwsbrief (N = 67)	15%	13%	25%	29%	19%
tijdschrift (N = 202)	7%	27%	32%	24%	9%
jaarboek (N = 82)	12%	29%	23%	19%	17%

Nieuwsbrieven zijn overwegend recenter en niet ouder dan 1949, terwijl het oudste tijdschrift in het staal van 1839 dateert, het oudste jaarboek van 1862. Uit de gegevens blijkt verder dat er nog heel wat publicaties recent werden opgestart.

Tabel 20: frequentie van verschijning van periodieke publicaties

type publicatie	frequentie van verschijnen per jaar ⁽¹⁾				
	onbekend	(1) - 2	3	4 - (5)	>= 6
nieuwsbrief (N = 67)	8%	16%	34%	25%	16%
tijdschrift (N = 202)	3%	14%	66%	12%	5%

(1) een jaarboek verschijnt per definitie slechts 1 keer per jaar.

De frequentie ligt evident hoger bij nieuwsbrieven dan bij tijdschriften. De meeste tijdschriften zijn viermaandelijks, en pas in tweede instantie zesmaandelijks of driemaandelijks of frequenter. Er zijn dus weinig echte maandbladen in deze sector, wat niet hoeft te verbazen gezien de werkdruk dat dit meebrengt. Er zijn weinig vergelijkingscijfers binnen het socio-culturele veld om mee te vergelijken.

3.3.6.6.2 *Financiering van periodieke publicaties*

We vonden het ook interessant te weten hoe de verenigingen hun periodieke publicaties financieren: voor 73% van de verenigingen (N = 271) handelt het hier immers over een van hun belangrijkste uitgaven (Q 17). Daarmee is de uitgave van publicaties de belangrijkste uitgavepost van de verenigingen. Lidgelden, waaronder abonnementen zijn overigens ook de belangrijkste inkomstenbron voor de verenigingen (Q 15). Als we de financiële inkomsten in detail bekijken (Q 8.2) dan blijkt dat van de 286 verenigingen (van de 291 die aangaven een publicatie uit te geven, Q 8) die hierover gegevens verstrekten, voor 71% (204 verenigingen) de inkomsten uit abonnementen en losse verkoop belangrijk tot heel belangrijk zijn, gevolgd door eigen middelen van de vereniging (27%, 78 verenigingen) en publiciteit (13%, 37 verenigingen). Subsidies spelen een minder belangrijke rol: gemeentelijke subsidies zijn voor 16% (46) van de verenigingen belangrijk, provinciale voor 10,5% (30) en subsidies van de Vlaamse Gemeenschap zijn voor 9,8% (28 verenigingen) belangrijk tot heel belangrijk. Het lijkt er dus op dat slechts een minderheid van de verenigingen de weg hebben gevonden naar subsidiekanalen voor periodieke publicaties. Er bestaan geen significante verschillen tussen nieuwsbrieven, tijdschriften of jaarboeken. Het blijkt wel dat tijdschriften overwegend iets meer inkomsten genereren dan jaarboeken of nieuwsbrieven, en dat er iets meer een beroep gedaan wordt op subsidies voor tijdschriften dan voor jaarboeken of nieuwsbrieven. Voor tijdschriften en nieuwsbrieven tellen vooral gemeentelijke en provinciale subsidies, bij jaarboeken wegen de Vlaamse subsidies relatief zwaarder door.

In het eindrapport van project Alpha wordt m.b.t. de problematiek van het subsidiëren van publicaties volkscultuur door de Vlaamse Gemeenschap gesteld: “*In het ‘reglement voor subsidiëring van periodieke wetenschappelijke publicaties over volkscultuur en geschiedenis’*”

werd de lat relatief hoog gelegd. Dat wordt als dusdanig gepercipieerd in de sector. Een vijftigtal van de zevenhonderd publicaties (als we de focus ruimer houden) worden gesubsidieerd, vaak al sedert vele jaren. Door het tijdschriftreglement wordt een minimum van 200 pagina's in het vooruitzicht gesteld. Hoe hoog op deze wijze de lat wordt gelegd, blijkt uit het feit dat in deze sector een tijdschrift gemiddeld 111 pagina's per jaargang telt en een jaarboek 149 pagina's. De oplage ligt gemiddeld tussen 433 en 449 exemplaren voor tijdschriften en jaarboeken. Het gaat dan telkens om tussen 236 en 282 abonnees. In de Belgische boekenwereld is dit niet onbehoorlijk. (...) Het is dus duidelijk dat door de Vlaamse Gemeenschap maar een topje van de ijsberg wordt gefinancierd, maar dat daar zelfs met relatief bescheiden sommen een belangrijk effect wordt gesorteerd²⁷.

3.3.6.6.3 Uitgave van monografieën

De lokale verenigingen geven boeken uit over onderwerpen in het domein van de lokale geschiedenis, heemkunde, familiekennde, industriële archeologie of volkskunde en aanverwante onderwerpen in het domein van volkscultuur of materieel en immaterieel erfgoed. Een derde van de verenigingen (142) gaf in de periode 1999-2001 een monografie uit (Q 9.1): 15% van de verenigingen gaf 1 boek uit in deze periode, 8% 2 boeken, 6% 3 boeken, 5% 4 boeken en 3% gaf meer dan 4 boeken uit. Gemiddeld verschijnt een boek op 493 gedrukte exemplaren (Q 9.2): bij 9% van de monografieën is dat minder dan 100 exemplaren, bij 21% tussen 100 en 250 exemplaren, bij 24% tussen 250 en 500 exemplaren, bij 29% tussen 500 en 1000 exemplaren en bij 17% meer dan 1000 exemplaren (globaal schommelt het aantal exemplaren tussen 15 en 3200 gedrukte exemplaren).

Dit behelst zeker niet heel de publicatiestroom relevant voor de sector volkscultuur: heel wat leden publiceren immers ook zelf monografieën, al dan niet in eigen beheer of i.s.m. een uitgeverij of met steun van een andere (wetenschappelijke) instelling, een archief, een museum, een gemeentebestuur, enz. Globaal kan worden gesteld dat de verenigingen zelf een niet nader te bepalen deel van de relevante literatuur over volkscultuur in boekvorm publiceren.

3.3.6.6.4 Bibliografie over volkscultuur

Binnen deze enquête werd ook gepolst naar de interesse bij de respondenten voor een jaarlijkse bibliografie met titelbeschrijvingen op artikelniveau van tijdschriften over volkscultuur en (lokale) geschiedenis (Q 10). Deze vraag werd geïnspireerd door de behoefte van het VCV om te weten in welke mate de aanvulling die het VCV aanmaakt op de reeks van jaarboeken met bibliografie van de Koninklijke Belgische Commissie voor

²⁷ M. Jacobs, J. Walterus, *Eindrapport project Alpha*, 2002, p. 26-27

Volkskunde (KBCV) (1939-1993) op interesse kan rekenen. Het VCV zal immers de zes aanvullende delen (1994-1999) in 2003 publiceren. (Zie voor meer informatie de website van het VCV.) Welnu, het blijkt dat 38% van de respondenten een zeer grote interesse heeft voor deze bibliografie, en 26% een eerder grote interesse, samen 64%. Hierbij moeten we er uiteraard rekening mee houden dat het hier handelt over de 'toplaag' van de verenigingen, een in hoofdzaak gemiddeld ouder publiek (zie profiel respondenten, 3.3.6.5) dat zich nog sterk kan herkennen in de bewuste 'gele boekjes' van het KBCV. De cijfers zeggen dus niets over de interesse bij een ruimer publiek, waar het VCV toch op mikt. De meeste respondenten (36%) wensen de bibliografie bij voorkeur in boekvorm te consulteren, maar 30% ziet ook een on line databank wel zitten, en 12% geeft de voorkeur aan een cd-rom of DVD. 22% zou graag de bibliografie aan een hogere frequentie zien verschijnen, bijvoorbeeld als een driemaandelijks bijlage bij een tijdschrift.

3.3.6.7 Activiteiten van de vereniging

Naast het uitgeven van publicaties vormen de activiteiten de kern van het verenigingsleven. We maken een onderscheid tussen publieksactiviteiten en interne ledenactiviteiten.

3.3.6.7.1 *Aantal en aard van de publieksactiviteiten*

De verenigingen organiseren jaarlijks allerlei activiteiten voor het ruime publiek, d.w.z. voor iedereen toegankelijke activiteiten. Soms doen ze dit alleen, soms i.s.m. een andere organisatie of instelling in de gemeente (zie 3.3.6.2.3), soms naar aanleiding van grote evenementen zoals de Open Monumentendag of, recenter, het Erfgoedweekend.

Via de enquête werd gevraagd naar het aantal en de aard van de 'serieuze' publieksactiviteiten die de studieverenigingen jaarlijks organiseren: gemiddeld organiseert een vereniging twee grote publieksactiviteiten per jaar, dus jaarlijks zijn er in Vlaanderen vele honderden publieksevenementen in de sfeer van volkscultuur en lokale geschiedenis. Het gaat hierbij dus over de activiteiten van de studieverenigingen in de kernsector volkscultuur (familiekunde, heemkunde, industriële archeologie, volkskunde) en van de historische studieverenigingen in de randsectoren die hebben deelgenomen aan deze enquêtering. De activiteiten van honderden andere verenigingen in de randsectoren waar niet de studie, maar de 'beleving' centraal staat (zie 2.3) worden hier dus buiten beschouwing gelaten, omdat deze verenigingen niet werden bevraagd. Deze sector (o.a. volkssporten, 'volkskunsten' en folkloristische verenigingen, ambachtenverenigingen, carnavalsverenigingen, enz.) organiseert jaarlijks natuurlijk ook honderden publieksactiviteiten van diverse aard (zie 3.2.2).

Kolom (1): procentueel aantal verenigingen dat dit type publieksactiviteit heeft georganiseerd tussen 1998 en 2000

Kolom (2): nominaal gemiddeld aantal publieksactiviteiten dat, in de periode 1998 – 2000, jaarlijks wordt georganiseerd door een vereniging

Tabel 21: aantal publieksactiviteiten

omschrijving publieksactiviteit	(1) % (N=380)	(2) aantal
tentoonstellingen	66%	ca. 1/jaar
studiedagen en lezingen	44%	ca. 2/jaar
cursussen (met externe lesgever)	23%	ca. 2/jaar
beurzen of markten	24%	ca. 1/jaar
historische wandelingen of rondleidingen	54%	ca. 4/jaar
historische stoeten en/of evocaties	12%	ca. 1/jaar
processies	4%	ca. 1/jaar
(openbare) feesten, wedstrijden	17%	ca. 1/jaar
opendeurdagen	30%	ca. 2/jaar
[andere publieksactiviteiten ⁽¹⁾]	[16%]	[ca. 8/jaar]

(1) andere publieksactiviteiten: het handelt hier in hoofdzaak over 'uitstappen' (ook voor niet-leden) of culturele reizen, demonstraties, 'plechtigheden', optredens of concerten en zogenaamde 'themadagen'. Hun frequentie van organiseren ligt blijkbaar hoog. Deze cijfers zijn eerder indicatief, gezien hun niet expliciet opgevraagd, dus facultatief karakter.

De opgestelde lijst van publieksactiviteiten is gebaseerd op een voorafgaande 'prospectie' van het veld, op basis van de analyse van aankondigingen in verenigingsbladen en op websites. Om het beeld verder te verfijnen werd gevraagd aan te geven wat de **belangrijkste publieksactiviteit** was die in de periode 1998 – 2000 door de vereniging werd georganiseerd (Q 44.1, N = 324). Dit geeft het volgende overzicht:

- 112 verenigingen vermelden een tentoonstelling;
- 40 verenigingen vermelden studiedagen, lezingen of debatavonden;
- 37 verenigingen vonden een publieke festiviteit (een 'schieting', een wedstrijd, een demonstratie,...) het belangrijkste;
- 38 houden het bij een opendeurdag, meestal op datum van de 'Open Monumentendag' of het 'Erfgoedweekend';
- 26 verenigingen presenteren een historische wandeling of rondleiding als belangrijkste activiteit;
- 11 verenigingen organiseerden een beurs of een markt als hoofdactiviteit van het jaar.

- Verder worden vermeld: historische stoeten, ontmoetingsdagen, optredens/concerten, persconferenties (aankondiging van een publicatie), plechtigheden, diverse themadagen, projectevenementen, tochten, geleide uitstappen,...

Het is duidelijk dat tentoonstellingen op alle vlakken (frequentie, belang) als belangrijkste activiteit naar voren komen, samen met typische activiteiten als studiedagen en lezingen. Historische wandelingen komen veel voor en worden frequent georganiseerd, maar worden duidelijk als minder belangrijk ingeschat. Voor een beperkt aantal verenigingen is de jaarlijkse opendeurdag ook de belangrijkste publieksactiviteit. (In de vragenlijst, Q 44.1. en Q 44.1.1, werd ook gevraagd naar de tweede belangrijkste activiteit: dit geeft hetzelfde beeld te zien.)

Wat de opkomst bij publieksactiviteiten betreft, schommelt het cijfer tussen 100 en 85.000 deelnemers. Bij 16% van de verenigingen komen minder dan 100 personen opdagen op de belangrijkste publieksactiviteit, bij 19% tussen 100 en 250, bij 17% tussen 250 en 500, bij 28% tussen 500 en 2.000 en bij 20% meer dan 2.000 personen (Q 44.1.1, N = 324). We kunnen dus stellen dat jaarlijks enkele honderduizenden Vlamingen deelnemen aan activiteiten georganiseerd door de lokale studieverenigingen in de sector volkscultuur en door diverse geschiedkundige verenigingen.

3.3.6.7.1.1 Cursussen georganiseerd door de studieverenigingen

Een bijzondere vorm van activiteiten zijn cursussen: vormingsmomenten voor iedereen met interesse in een bepaald thema m.b.t. geschiedenis, volkscultuur en erfgoed. Ca. 25% van de verenigingen organiseert twee keer per jaar cursussen met externe ingehuurde lesgevers (Q 44.2, N = 290). De sector organiseert dus enkele honderden cursussen per jaar, en is, als onderdeel van de socio-culturele sector, ook op educatief vlak vrij actief.

De cursussen die verenigingen voor geïnteresseerden organiseren behandelen diverse onderwerpen. Op de open vraag welke thema's tijdens cursussen aan bod komen (Q44.2), blijkt dat vooral genealogie (stambomen) zeer populair is, gevolgd door paleografie, algemene en lokale geschiedenisonderwerpen, archeologie, muziek- en kunstgeschiedenis, dialectologie, antroponymie, heraldiek, kantklossen, boekbinden, streekgastronomie, enzovoort, tot zelfs molenaaropleidingen of het verzorgen van trekpaarden ('levend erfgoed'). Dat familiegeschiedenis en genealogie in de lift zitten blijkt dus ook uit het grote aantal cursussen dat rond dit thema wordt aangeboden.

Gemiddeld woonden ca. 35 personen een cursus bij (Q 44.2.1) (het cijfer schommelt tussen de 8 en de 600 deelnemers). Daarnaast organiseren de verenigingen ook regelmatig interne vormingsmomenten voor de eigen leden.

3.3.6.7.1.2 Tussendoor: interesse voor bijscholing bij bestuurders gepeild

Het VCV vond het nuttig om in het kader van dit onderzoek ook na te gaan in welke mate de respondenten-bestuurders interesse hebben voor cursussen die door het VCV of door andere vormingsinstellingen kunnen worden aangeboden (Q 53, N = 380).

kolom (1): aantal respondenten die interesse hebben voor dit type cursus

Binnen de in kolom (1) aangegeven groep:

kolom (2): procentueel aantal respondenten met een beperkte interesse voor dit type cursus

kolom (3): procentueel aantal respondenten met een redelijke interesse voor dit type cursus

kolom (4): procentueel aantal respondenten met veel interesse voor dit type cursus

Tabel 22: interesse voor cursussen georganiseerd door VCV

omschrijving cursus	(1) aantal	(2) klein	(3) neutraal	(4) groot
(historische) onderzoeksmethoden	250 (66%)	9%	17%	75%
documentbeheer en preserveringstechnieken	241 (63%)	14%	19%	68%
internet, websites, ICT	242 (64%)	23%	24%	53%
erfgoedzorg en erfgoedmanagement	237 (62%)	13%	22%	66%
publiekswerking	216 (57%)	21%	28%	51%
beleid en subsidiëring (algemeen)	202 (53%)	28%	28%	44%
lokaal, gemeentelijk (cultuur)beleid	207 (54%)	27%	30%	43%
projectmanagement	193 (51%)	27%	26%	47%
vrijwilligerswerk	200 (53%)	39%	28%	35%
integrale kwaliteitszorg (organisatiemanagement)	176 (46%)	50%	23%	27%
culturele diversiteit, niet-westerse culturen	160 (42%)	57%	26%	17%

Globaal kunnen de meeste cursusthema's op de belangstelling rekenen van een meerderheid van de respondenten, behalve cursussen integrale kwaliteitszorg of culturele diversiteit, die slechts op lauwe interesse kunnen rekenen. Het VCV zal in de mate van het mogelijke met de cijfers rekening houden. Zo zal het VCV in 2003 starten met vorming rond mondelinge geschiedenis, als specifieke historische onderzoeksmethode.

3.3.6.7.1.3 Tevredenheid met opkomst publieksactiviteiten

De verenigingen zijn overwegend tevreden met de gemiddelde opkomst bij publieksactiviteiten die zij organiseren: 44% is redelijk tevreden, 50% is in eerder grote mate

of in zeer grote mate tevreden; slechts 6% is weinig tevreden of helemaal niet tevreden met de opkomst (Q 45, N = 315). De cijfers laten vermoeden dat de sector vindt dat het toch nog beter kan.

3.3.6.7.2 Aantal en aard van de interne ledenactiviteiten

De respondenten konden ook aangeven welke en hoeveel interne ledenactiviteiten (die dus enkel voor leden, en dus niet voor het ruime publiek toegankelijk zijn) de vereniging in het jaar 2000 organiseerde (Q 46).

Kolom (1): procentueel aantal verenigingen dat dit type ledenactiviteit heeft georganiseerd in het jaar 2000

Kolom (2): nominaal gemiddeld aantal ledenactiviteiten van dit type dat werd georganiseerd in het jaar 2000

Tabel 23: aantal interne ledenactiviteiten

omschrijving interne ledenactiviteit	(1) % (N=380)	(2) jaar 2000
interne vormingscursussen	18%	ca. 6
didactische uitstappen	46%	ca. 3
werkateliers (restauratie, verzorging)	9%	ca. 16
gezelligheidsactiviteiten	47%	2
verbroederingen met andere verenigingen	26%	2
redactieraden (tijdschrift, jaarboek)	49%	5
(gewone) werkingsvergaderingen	49%	10

We moeten er rekening mee houden dat ongeveer de helft van de respondenten de vraag niet heeft beantwoord, wat kan verklaren waarom op het eerste zicht 50% van de verenigingen geen interne werkingsvergaderingen zou houden, wat eerder onwaarschijnlijk is. Wat de frequentie van voorkomen betreft, gaan we er wel vanuit dat de cijfers representatief kunnen worden ingeschat. Wat de twee laatste onderdelen betreft, werkingsvergaderingen en redactieraden, die vooral bijgewoond worden door de 'echt' actieve leden die een rol vervullen in het organisatorische geheel van de vereniging, kunnen we stellen dat een gemiddelde vereniging een normaal werkingsritme vertoont, nl. een quasi maandelijkse vergadering en vijf redactieraden per jaar. Opvallend zijn het aantal werkateliers dat een beperkt aantal verenigingen inricht. Sommige verenigingen lijken dus zeer actief op dit vlak: het kan hierbij gaan over documentatieverzorging, maar ook over 'restauratie' van museale objecten of over de zorg die aan een gebouw (monument) wordt besteed. Dat zowat een vijfde van de verenigingen interne vormingsmomenten aanbiedt, wijst op de aandacht en het professionalisme waarmee een aantal verenigingen tewerk

gaan. De andere activiteiten maken deel uit van de normale werking van een vereniging in de socio-culturele sector: men gaat eens op uitstap (met een didactisch doel), men verbreedt met collega-verenigingen, men feest: dit alles wijst op een 'bruisend' verenigingsleven waarbij de sociale functie een niet te verwaarlozen rol speelt. De meeste respondenten (overwegend voorzitters) zijn tevreden (45%) tot heel tevreden (46%) over de ledenwerking van hun vereniging (Q 47, N = 324).

3.3.6.7.3 *Participatie aan culturele evenementen: Erfgoedweekend en Open Monumentendag*

Het Erfgoedweekend (www.erfgoedweekend.be) en de Open Monumentendag zijn de twee belangrijkste grootschalige publieksevenementen die het cultureel erfgoed onder de aandacht van het grote publiek brengen. Al 14,4% van de lokale verenigingen volkscultuur en van andere historische verenigingen heeft meegewerkt aan het erfgoedweekend in 2001 (Q 48, N = 355). Dat waren er al meer dan in 2000, toen de sector volkscultuur niet direct werd betrokken bij dit publieksevenement. In 2002 liep volgens tellingen van het VCV het aantal deelnames al op tot ca. een derde van de verenigingen in de betrokken sectoren volkscultuur en geschiedenis. De participatie aan dit evenement kan zeker verder opgedreven worden, mits deze sectoren verder actief betrokken kunnen worden, en hiervoor de nodige 'aandacht' en middelen worden voorzien.

De Open Monumentendag (OMD), die al op meer traditie kan rekenen, kan op de medewerking rekenen van zomaar eventjes 73% van de verenigingen, 63% heeft al meerdere keren meegewerkt aan OMD (Q 49, N = 365). Het is opvallend dat er een verband bestaat in de participatie aan beide evenementen: een vereniging die meewerkt aan de Open Monumentendag werkt doorgaans ook mee aan het Erfgoedweekend.

Deelname aan deze evenementen is voor de sector volkscultuur en geschiedenis van groot belang: het geeft deze sectoren de kans 'in beeld' te komen en hun activiteiten aan een groot publiek te presenteren, wat kan bijdragen aan de verdere valorisering van hun werking.

3.3.6.7.4 *Projectwerking*

De projectwerking is een bijzondere vorm van activiteiten en is steeds tijdelijk van aard. Het geeft de kans aan een vereniging om, bij voorkeur op basis van extra externe fondsen (subsidies), bijzondere aandacht te geven aan een aspect van haar werking, maar ook om aandacht te besteden aan aspecten die buiten de normale werking vallen, en die zonder deze extra middelen nooit zouden kunnen worden gerealiseerd. Projecten kunnen rond diverse relevante thema's en in verschillende organisatievormen worden opgezet, en

omvatten meestal een publieksgerichte component. De subsidiëring kan uit diverse hoeken komen. Projecten bieden ook de kans aan verenigingen om voorzichtig te professionaliseren, door b.v. tijdelijk een projectmedewerker aan te werven, of met steun van een professionele organisatie een activiteit op te zetten. Daarom zijn er in de voorbije jaren vanuit zowel de overheid als vanuit andere organisaties stimulansen gegeven om projectwerking te bevorderen. Zo is het sinds 2002 mogelijk om projecten in te dienen bij de Vlaamse Gemeenschap rond erfgoedwerking (tentoonstellingen, archiefwerking, experimentele vormen van ontsluiting van erfgoed, zie www.vlaanderen.be/erfgoed). Maar lokale verenigingen zullen wellicht vooral een beroep trachten te doen op provinciale of gemeentelijke subsidies.

3.3.6.7.4.1 Campagne actuele volkscultuur

Een bijzondere actie uit de voorbije jaren was de ‘Campagne actuele volkscultuur’ van de Koning Boudewijn Stichting (KBS), die liep in de jaren 2000 en 2001. De campagne werd in 2002 afgesloten met de publicatie van een rapport, *Alledaags is niet gewoon: reflecties over volkscultuur en samenleven*²⁸, van prof. Eric Corijn en de onderzoeksgroep ‘de Hondsjaren’. De campagne had de bedoeling om via gerichte financiële ondersteuning projecten mogelijk te maken die een vernieuwende of ‘actualiserende’ impact konden hebben op de activiteiten (‘vernieuwende praktijk’) en het imago van de traditionele volkscultuur in Vlaanderen, kortom bij te dragen tot “een dynamische inzet van volkscultuur in de maatschappelijke ontwikkeling”.²⁹ We gaan inhoudelijk niet verder in op de aard en doelstellingen van deze campagne (zie publicatie en website KBS). De campagne was niet enkel gericht op het ‘traditionele’ verenigingsleven in de sector volkscultuur, maar ook op culturele actoren daarbuiten. Er werden heel wat projecten ingediend, waaruit een jury dan de meest waardevolle initiatieven honoreerde (in 2000 20 van de 89 ingediende projecten).

In het kader van dit onderzoek, afgenomen eind 2001, begin 2002, vonden we het zinvol te checken in welke mate de sector volkscultuur deze campagne kent: uit de bevraging bleek dat 31% van de respondenten op de hoogte was van het bestaan van deze campagne sinds de eerste lancering in 2000, en daar kwam bij de tweede lancering nog 10% bij (Q 50, N = 359). Dit wil zeggen dat 59% van de respondenten deze campagne ten tijde van het onderzoek helemaal niet kende. Bovendien gingen we via een meningsvraag (Q 52, N = 253) ook na hoe de respondenten deze campagne inschatten (zie 3.3.6.10): blijkt dat de meeste respondenten (63%) de effecten van de campagne gunstig inschatten, maar dat een

²⁸ E. Corijn, e.a., *Alledaags is niet gewoon: reflecties over volkscultuur en samenleven*, Brussel, KBS, 2002 (ISBN 90-5130-405-6), dit boek is te verkrijgen bij de KBS (www.kbs-frb.be).

²⁹ *Alledaags is niet gewoon*, p. 7

derde van hen deze campagne niet echt konden appreciëren. Het hoeft dan ook niet echt te verbazen dat een meerderheid van de projecten werd ingediend door spelers buiten het 'traditionele' veld.

3.3.6.7.4.2 Haalbaarheid en belang van projecten

Via diverse signalen uit het veld kon het VCV de voorbije jaren opvangen hoe moeilijk het voor lokale verenigingen is om projecten op te starten. We wensten via dit onderzoek dit signaal van de sector te valideren, door na te gaan in welke mate de respondenten - voorzitters van lokale verenigingen - projecten haalbaar en belangrijk vinden. Uit de bevraging (Q 51) blijkt dat de meeste respondenten wel degelijk het belang (het nut, effect) van projectwerking inzien, maar de haalbaarheid (beschikbare tijd en middelen, m.a.w. de resources) in vraag stellen: 44% vindt projecten heel belangrijk, 41% vindt ze redelijk belangrijk, slechts 16% vindt projecten onbelangrijk (N = 323). Daartegenover staat dat 45% van de respondenten projecten nauwelijks haalbaar vindt, 41% vindt ze 'redelijk' haalbaar en slechts 16% vindt ze zeer haalbaar. Als motivatie gaven de meeste respondenten aan dat er te weinig werkingsmiddelen beschikbaar zijn en er slechts beperkt een beroep gedaan kan worden op gemeente of provincie en dat in het algemeen het materieel, logistiek of financieel kader ontbreekt; vervolgens dat het moeilijk is om vrijwilligers extra te motiveren voor projecten, en dat de meeste vrijwilligers 'te oud' zijn om hen nog te motiveren voor projecten; en ten slotte dat het bestuur van de vereniging gewoon te weinig tijd heeft om nieuwe projecten op te starten.

Globaal kunnen we dus stellen dat lokale verenigingen in veel gevallen geconfronteerd worden met de limieten van het vrijwilligerswerk, die botsen met de tendens tot professionalisering die het opstarten van projecten met extra financiering impliceert. In het Delphi-beleidsonderzoek³⁰ werd de problematiek van de verhouding tussen professionalisering en vrijwilligerswerk ten gronde behandeld. Om het deficit of de achterstand van het vrijwilligerswerk op het vlak van projectmanagement of 'erfgoedmanagement' op te vangen zal evenwel meer nodig zijn dan enkele studies. Hier ligt een uitdaging voor de betrokken ondersteunende organisaties in het middenveld. Een formule waarbij (regionale) erfgoedconsulenten (naar Nederlands voorbeeld) een rol spelen in de begeleiding van verenigingen, gestimuleerd via door de Vlaamse Gemeenschap ter beschikking gestelde projectmiddelen, zou een antwoord kunnen bieden op de verzuchtingen.

³⁰ E. Corijn en D. Kenis, Delphi beleidsonderzoek "*een toekomst maken voor volkscultuur*", Brussel, VCV, 2002 (een samenvatting van het rapport kan via het VCV worden aangevraagd, zie www.vcv.be)

3.3.6.7.5 *Internationale activiteiten en uitwisselingen*

Het pleit voor de sector van lokale verenigingen volkscultuur en geschiedenis dat zij er niet voor terugschrikt om internationale samenwerkingen aan te gaan met andere collegagroepen in het buitenland, of met andere instellingen. Ongeveer 26% van de verenigingen heeft in de periode 1998-2000 samengewerkt met een andere vereniging of instelling in het buitenland of een uitwisseling georganiseerd (Q 43, N = 364). Het gaat hierbij expliciet niet over uitstappen (bezoeken) aan buitenlandse organisaties, maar over daadwerkelijke (maar ook occasionele) vormen van internationale samenwerking. Een aantal verenigingen heeft een zgn. 'zustervereniging' in het buitenland waarmee zij uitwisselingen organiseert of 'verbreedt', of participeert aan internationale ontmoetingsdagen of andere internationale evenementen. Maar er gebeurt ook samenwerking op basis van specifieke projecten of onderzoeksvragen: het grootste aantal internationale contacten lijkt te gebeuren in het kader van stamboomonderzoek en in het kader van tentoonstellingen of in een andere 'museale context' (b.v. uitleen van objecten). Een aantal contacten zijn te plaatsen in het kader van archiefonderzoek. De meeste internationale contacten gebeuren met Nederlandse collega-organisaties, gevolgd door Duitse, Franse, Engelse, Amerikaanse en Deense contacten.

3.3.6.8 Beheer en beleid

3.3.6.8.1 *Middelenbesteding van de verenigingen*

Koken kost geld, ook in deze sector. Globaal kunnen we stellen dat de werking meestal gefinancierd wordt met eigen middelen (ledengelden, inkomsten van verkoop en publicaties, inkomgelden, enz.). De lokale sector geniet over het algemeen van eerder weinig subsidies van de lokale of provinciale overheden. De resultaten die hier worden gerapporteerd zijn gebaseerd op de antwoorden in de enquête. Aangezien het hierbij handelt over meer delicate aspecten (financiering) moeten we voorzichtig zijn met de interpretatie. We kunnen er enkel goedschiks vanuit gaan dat de resultaten een representatief beeld geven dat geldt voor de gehele sector.

3.3.6.8.1.1 Globale jaarlijkse inkomsten van de verenigingen

In de eerste plaats werd gevraagd op te geven hoeveel inkomsten de vereniging in het jaar 2000 had (Q 16). 246 verenigingen gaven een bedrag op dat schommelt tussen de 0,00 EUR en de 225.000 EUR. Er is dus een enorme 'inkomstenkloof' tussen de verenigingen onderling, die als volgt kan worden onderverdeeld:

- 35% van de verenigingen heeft minder dan 1.250 EUR inkomsten per jaar;
- 13% van de verenigingen heeft tussen 1.250 EUR en 2.500 EUR inkomsten per jaar;
- 34% van de verenigingen heeft tussen 2.500 EUR en 12.500 EUR inkomsten per jaar;

- 18% van de verenigingen heeft meer dan 12.500 EUR inkomsten per jaar.

Het gros van de verenigingen heeft dus bescheiden inkomsten: 72% blijft onder een 'omzet' van 12.500 EUR per jaar.

3.3.6.8.1.2 Jaarlijkse subsidies aan de verenigingen

De antwoorden op de vraag hoeveel overheidssubsidies (gemeente, provincie, Vlaamse Gemeenschap/Gewest) de vereniging in het jaar 2000 ontving (Q 16.1, N = 288), geven het volgende beeld:

- 34% van de verenigingen ontvangt geen subsidies;
- 44% van de verenigingen ontvangt minder dan 1.250 EUR subsidies;
- 8% van de verenigingen ontvangt tussen 1.250 EUR en 2.500 EUR subsidies;
- 10% van de verenigingen ontvangt tussen 2.500 EUR en 12.500 EUR subsidies;
- 4% van de verenigingen ontvangt meer dan 12.500 EUR subsidies.

Het mag duidelijk zijn dat de subsidies in de meeste gevallen slechts een beperkt, maar niet onbelangrijk deel van de inkomsten uitmaken (zie onder).

3.3.6.8.1.3 Inkomstenbronnen van de verenigingen

De respondenten konden via een scoresysteem aangeven in welke mate een financieringsbron voor de inkomsten van hun vereniging in het jaar 2000 belangrijk was (Q 15). Hier worden dus geen reële cijfers gegeven, maar appreciaties m.b.t. de grootorde van een bepaalde inkomstenbron voor de vereniging.

kolom (1): aantal verenigingen die in 2000 een beroep konden doen op deze inkomstenbron

Binnen de in kolom (1) aangegeven groep:

kolom (2): procentueel aantal verenigingen waarvoor de inkomstenbron van klein belang was in het jaar 2000

kolom (3): procentueel aantal verenigingen waarvoor de inkomstenbron van redelijk belang was in het jaar 2000

kolom (4): procentueel aantal verenigingen waarvoor de inkomstenbron van groot belang was in het jaar 2000

Tabel 24: inkomstenbronnen van de verenigingen

omschrijving financieringsbron	(1) aantal	(2) klein	(3) redelijk	(4) groot
lidgelden en abonnementen op publicaties	79% (302)	11%	6%	83%
subsidies van de gemeente	63% (240)	39%	25%	36%
inkomsten uit publieksactiviteiten	44% (167)	36%	21%	34%
subsidies van de provincie	36% (135)	46%	19%	35%
sponsoring	29% (112)	51%	20%	29%
giften en legaten	26% (97)	61%	13%	25%
subsidies Vlaamse Gemeenschap	17% (65)	48%	11%	41%
steun, subsidies nationale sectororganisaties	14% (53)	57%	17%	26%
steun, subsidies regionale sectororganisaties	10% (37)	79%	3%	19%
toelagen van niet-commerciële stichtingen, fondsen, NGO of van een andere instelling	8% (32)	75%	13%	11%
subsidies Vlaams Gewest	8% (30)	70%	10%	20%

Uit de cijfers blijkt vooral het overwicht van inkomstenverwerving via lidgelden, abonnementen en publieksactiviteiten (inkomgelden, enz.) Subsidies bekleden een niet onbelangrijke plaats, maar gezien wellicht de over het algemeen kleine subsidiebedragen worden ze wat minder hoog ingeschat: hierbij valt wel op dat voor een relatief kleine groep van ca. 30 verenigingen de subsidies van de Vlaamse Gemeenschap wel heel belangrijk blijken te zijn. De rol van het Vlaams Gewest lijkt in deze minder doorslaggevend. Verenigingen kunnen blijkbaar op vrij grote schaal genieten van sponsoring en giften/legaten, die soms zeer substantieel kunnen zijn. De inbreng van de regionale of nationale sectororganisaties blijft ook beperkt.

Ca. een vijfde van de verenigingen organiseerde in het jaar 2000 een bijzondere actie met het oog op fondswerving (Q 15.1, N = 373). Dit betekent dat, zoals dat ook elders in het verenigingsleven de gewoonte is, regelmatig beurzen, markten, etentjes, opendeurdagen,

optredens, spelavonden, enzovoort worden georganiseerd om geld in het laatje te krijgen: business as usual!

3.3.6.8.1.4 Globale jaarlijkse uitgaven van de verenigingen

Bijna twee derde van de verenigingen noteerden hoeveel uitgaven zij in het jaar 2000 maakten (Q 18, N = 226), wat leidt tot volgende onderverdeling:

- 35% van de verenigingen heeft minder dan 1.250 EUR uitgegeven in het jaar 2000;
- 11% van de verenigingen heeft tussen 1.250 EUR en 2.500 EUR uitgegeven in 2000;
- 35% van de verenigingen heeft tussen 2.500 EUR en 12.500 EUR uitgegeven in 2000;
- 18% van de verenigingen heeft meer dan 12.500 EUR uitgegeven in het jaar 2000.

3.3.6.8.1.5 Uitgavenposten van de verenigingen

De respondenten konden via een scoresysteem (zelfde systeem als hierboven) aangeven welke uitgavenposten voor de vereniging in het jaar 2000 belangrijk waren (Q 17). Hier worden dus evenmin reële cijfers gegeven, maar appreciaties m.b.t. de grootorde van een bepaalde inkomstenbron voor de vereniging.

kolom (1): aantal verenigingen die in 2000 een beroep konden doen op deze inkomstenbron

Binnen de in kolom (1) aangegeven groep:

kolom (2): procentueel aantal verenigingen waarvoor de inkomstenbron van klein belang was in het jaar 2000

kolom (3): procentueel aantal verenigingen waarvoor de inkomstenbron van redelijk belang was in het jaar 2000

kolom (4): procentueel aantal verenigingen waarvoor de inkomstenbron van groot belang was in het jaar 2000

Tabel 25: uitgaveposten van de verenigingen

omschrijving uitgavepost	(1) aantal	(2) klein	(3) redelijk	(4) groot
administratieve kosten (kantoormateriaal, enz.)	74% (282)	42%	32%	26%
publicaties (tijdschrift, jaarboek, monografieën)	71% (271)	10%	7%	83%
organiseren van publieksactiviteiten	57% (217)	35%	30%	36%
verzekeringen	46% (173)	65%	17%	18%
organiseren van interne ledenactiviteiten	43% (165)	53%	24%	24%
collecties: verwerving, aanwinsten	39% (150)	39%	32%	29%
kantoorinrichting (meubels, bureautica)	37% (139)	51%	25%	21%
huisvesting	31% (118)	46%	19%	35%
onkosten van bestuursleden	26% (97)	82%	8%	10%
deelnemen aan vormingscursussen, studiedagen	24% (93)	74%	14%	12%
collecties: conservering, ontsluiting, verzorging	18% (70)	53%	19%	28%
bouwkundig onderhoud of restauratie	18% (68)	44%	15%	42%
tewerkstelling (personeel, onkosten vrijwilligers)	15% (58)	50%	14%	36%
bijzondere projecten	12% (46)	30%	9%	61%
schuldaflissingen (leningen, enz.)	8% (31)	75%	10%	17%

Uitgaven kunnen per vereniging zeer sterk verschillen. Administratieve kosten komen bijna steeds voor, maar nemen niet de grote hap uit het budget. Bepaalde kosten zullen enkel bij verenigingen terugkomen die beschikken over eigen lokalen, wat leidt tot allerlei kosten op het vlak van huisvesting, verzekeringen en kantoorinrichting. Uit de antwoorden op vraag vier weten we dat slechts 2% van de verenigingen eigenaar is van een pand (en dus misschien nog schulden moet aflossen), en 19% op een of andere wijze een pand huurt, terwijl 49% gratis over een pand of lokalen kan beschikken, toegekend door de gemeente of in bruikleen gegeven door een privé-persoon (Q 4.1). 32% beschikt niet over een pand of lokalen (Q 4, N = 375). Dus slechts een beperkt deel van de verenigingen zal kosten hebben m.b.t.

huisvesting en dergelijke. 18% heeft wel kosten aan het renoveren of restaureren van een pand, waarvoor ze allicht ook steun krijgen.

De meeste uitgaven gaan duidelijk in de eerste plaats naar het uitgeven van eigen (periodieke) publicaties, vervolgens naar het organiseren van publieks- en ledenactiviteiten (inclusief vormingscursussen), maar ook naar alles wat met de collecties in het bezit van de verenigingen te maken heeft: het verwerven, het verzorgen en bewaren ervan. Een klein aantal verenigingen besteedt veel middelen aan bijzondere projecten, wellicht met externe financiële steun.

Het is opvallend hoe weinig verenigingen geld besteden aan tewerkstelling, het meeste geld gaat eerder naar onkostenvergoedingen van vrijwilligers. Dit is te verklaren vanuit de zeer lage tewerkstellingsgraad in deze vrijwilligerssector.

3.3.6.8.1.6 De vraag van één miljoen

Bij wijze van uitsmijter werd aan de respondenten gevraagd wat ze zouden doen met een eenmalige subsidie van één miljoen BEF (25.000 EUR) (Q 19). De bedoeling van deze vraag was via een andere, minder formalistische weg te weten te komen wat de grootste noden zijn van de verenigingen. De antwoorden waren niet bijzonder talrijk (een zeventigtal), maar de tendens was toch wel vrij duidelijk bij de meeste verenigingen om het geld in de eerste plaats aan de eigen collecties te spenderen, dus aan het documentatiecentrum of het museum. Hier liggen blijkbaar de meest acute noden. Wat documentatiecentra betreft, werd een probleem- en behoefteanalyse gemaakt (zie 4.1). Ten tweede werden publicaties vermeld en ten derde 'multimedia' (aankoop IT-materiaal). Verder werden vermeld: projecten, tentoonstellingen, herstellingen en restauratie, sensibiliseringscampagnes, promotie, enz. Vreemd genoeg kwam tewerkstelling nauwelijks aan bod (wellicht vanwege het eenmalige karakter). Eén respondent dacht het geld te besteden aan 'een uitstapje'.

3.3.6.8.2 Aanzetten tot een professionaliserende aanpak

Gezien de omvang en diversiteit van de vragen, waarbij het de bedoeling was om een breed inzicht te verwerven in het landschap van de lokale verenigingen in de betrokken sectoren, werden niet zoveel vragen gesteld naar managementaspecten, of beheer- en beleidsaspecten. Het handelt hier ten slotte toch in hoofdzaak over vrijwilligersorganisaties. Toch blijkt dat een verrassend groot aantal van de verenigingen gebruik maakt van bepaalde 'beleidsinstrumenten': zo stelt 23% van de verenigingen te werken met een meerjarenplanning en 42% met een jaarlijks stappenplan, en 69% van de verenigingen brengt daarover jaarlijks verslag uit. Ook informatie en consultatie wordt bij een aantal

verenigingen ernstig genomen: 52% werkt met open ledenvergaderingen (naast de raden van bestuur) en 12% organiseert ook infovergaderingen voor niet-leden. 15% van de verenigingen heeft al eens een ledenenquête uitgevoerd en 18% van de verenigingen heeft al eens een beroep gedaan op een externe expert (Q 20, N = 338). Deze resultaten geven aan dat de verenigingen wel experimenteren met beleidsmethoden en er wel open voor staan; dit laat verhopen dat er wel een basis bestaat voor eventuele stimulerende acties in dit verband.

3.3.6.8.2.1 Tewerkstelling in de lokale verenigingen

Een veertigtal verenigingen (ca. 11%) heeft in de voorbije drie jaar betaald personeel in dienst gehad (Q 14, N = 380). Slechts in 17 gevallen ging het om volwaardige voltijdse (14 contracten) of deeltijdse (12 contracten) bediendecontracten van onbepaalde duur. In de andere gevallen ging het om tijdelijke contracten zoals voltijdse of deeltijdse bediendecontracten (14 contracten), 'nepstatuten' zoals DAC of GESCO, 'w-plus-5' (40 contracten), jobstudenten (5 contracten), PWA (1 contract), startbanen of 'Smetbanen' (14 contracten), gedetacheerden (7 contracten), enz. Globaal gaat het over een minderheid van de verenigingen die personeel tewerk stellen. Zij vormen een soort semi-geprofessionaliseerd contingent in deze sector, dat meer middelen kan genereren (wellicht de 18% met meer dan 12.500 EUR per jaar aan inkomsten) en toegang heeft tot bepaalde subsidies. We gaan hierna dieper in op aspecten van professionalisering.

3.3.6.9 Een globaal beeld van de werking van de verenigingen

Het is moeilijk om op basis van de massa gegevens die we via dit onderzoek vanuit diverse invalshoeken hebben verzameld een globaal beeld te schetsen van de werking van de verenigingen in de sector(en) volkscultuur en geschiedenis. Toch trachten we een aantal tendensen samen te vatten door een aantal variabelen die gelijkaardige aspecten 'meten' samen te nemen in zogenaamde algemene 'graden': de activiteitsgraad, de graad van professionalisering en de graad van samenwerking.

3.3.6.9.1 Algemene activiteitsgraad

De algemene activiteitsgraad is een zgn. samengestelde variabele, d.w.z. dat deze graad wordt samengesteld uit andere variabelen, waarvan de waarden worden 'opgeteld'. Deze waarden worden toegekend op basis van de resultaten, waarbij een hogere score wordt toegekend aan een goed resultaat en een lagere score aan een minder goed resultaat. Bijvoorbeeld: indien voor de variabele 'aantal actieve bestuursleden' een laag cijfer of lage waarde staat (er zijn weinig actieve bestuursleden), wordt de score '1' toegekend, indien er veel actieve bestuursleden zijn wordt een hogere score toegekend. De toegekende scores

worden evenwichtig verdeeld over de bestaande spreiding van de waarden per variabele (de hoge en lage scores worden dus afgeleid uit de bestaande waarden). Deze variabele 'algemene activiteitsgraad' wordt geconstrueerd om na te gaan hoe de verenigingen zich verdelen m.b.t. de waarde 'activiteitsgraad'. Anders gesteld, hoeveel actieve en minder actieve verenigingen zijn er binnen de geënquêteerde groep, en hoe verdelen ze zich. Om deze variabele te 'construeren' werden de waarden gecumuleerd voor de variabelen voor vraag 5.1 (thematische werkgroepen), vraag 8 (periodieke publicaties), vraag 9 (monografieën), vraag 27.1 (aantal actieve bestuursleden), vraag 32.1 (evolutie ledenaantal), vraag 35 (aantal actieve leden), vraag 44 (aantal publieksactiviteiten) en vraag 46 (aantal ledenactiviteiten). Dit geeft de volgende verdeling:

Tabel 26: activiteitsgraad van de verenigingen

algemene activiteitsgraad	aantal verenigingen % (N = 380)
zeer lage activiteitsgraad (score 0-9)	13%
eerder lager activiteitsgraad (score 10-18)	36%
gemiddelde activiteitsgraad (score 19-27)	35%
eerder hoge activiteitsgraad (score 28-36)	15%
zeer hoge activiteitsgraad (score 37-45)	1%

We leggen er de nadruk op dat het hier om een 'composiete' variabele gaat, die slechts een indicatie geeft, op basis van de observaties van verschillende variabelen samen, van de mate waarin de verenigingen zich verdelen en onderling verhouden m.b.t. hun activiteitsgraad. Het is dus in feite een soort afgeleide, zeer veralgemenende performantie-indicator. We zien evenwel duidelijk dat een vrij substantieel deel van de verenigingen zich onder de gemiddelde activiteitsgraad bevindt. Er is dus voor hen 'verbetering' mogelijk, d.w.z. dat er bijvoorbeeld gewerkt moet worden aan de werving van actieve leden, dat de dalende evolutie van het ledenaantal positief moet worden omgebogen, dat er wat meer activiteiten moeten worden georganiseerd, dat het uitgeven van een publicatie een goed idee zou zijn, enz. Globaal kan ons inziens gesteld worden dat, alhoewel de sector van de studieverenigingen volkscultuur en geschiedenis in haar totaliteit heel wat activiteiten organiseert en aanbiedt, een groot deel hiervan te danken is aan een minderheid van de verenigingen, en dat een niet onbelangrijke groep van de verenigingen 'achterop hinkt'; hun activiteiten dreigen op termijn uit te doven.

3.3.6.9.2 *Algemene graad van professionalisering*

Op dezelfde wijze als hierboven beschreven voor de activiteitsgraad hebben we ook een graad voor 'professionalisering' geconstrueerd, die is samengesteld uit de waarden voor de

variabelen voor vraag 3 (statuut), vraag 14 (betaalde werkrachten), vraag 16 en 16.1 (inkomsten), vraag 18 (uitgaven), vraag 20 (beleidsinstrumenten), vraag 21 (lidmaatschappen), vraag 25 (ondersteuning vanuit gemeente) en vraag 34 (ledencampagne).

Tabel 27: graad van professionalisering van de verenigingen

algemene graad van professionalisering	aantal verenigingen % (N = 380)
zwakke graad van professionalisering (score 0-12)	
redelijk zwakke graad van professionalisering (score 13-24)	46%
gemiddelde graad van professionalisering (score 25-36)	11%
redelijk sterke graad van professionalisering (score 37-48)	2%
zeer sterke graad van professionalisering (score 49-60)	0%

De resultaten zijn niet opzienbarend, gezien het feit dat de sector een vrijwilligerssector is en ipso facto niet gericht is op professionalisering. De 13% verenigingen (ca. 50) die meer geprofessionaliseerd zijn vormen evenwel een goede vertrekbasis voor vernieuwing en versterking van de werking van de sector: zij kunnen het platform zijn waar vrijwilliger en professional elkaar ontmoeten en wederzijdse win-winsituaties creëren, naar de geest van de aanbevelingen in het Delphi-beleidsonderzoek³¹. Stilaan kan zo op verantwoorde wijze een stuk van de sector dat meer achterop blijft, gestimuleerd worden via gerichte acties, zoals projectfinanciering, b.v. in de context van het lokaal cultuurbeleid. Er kan ook geleidelijk aan meer vorming aangeboden worden met het oog op de deskundigheidsbevordering van de vrijwilligers (en de tijdelijke medewerkers), vooral (in dit verband) op het vlak van (erfgoed)management, medewerkersbeleid, en dergelijke meer. Dit beleid is evenzeer gericht op de regionale en nationale Vlaamse koepelorganisaties, eerder nog dan (direct) naar het lokale niveau. De koepelorganisaties hebben hier immers ook zelf een rol te vervullen.

3.3.6.9.3 Algemene graad van samenwerking

Ten slotte construeerden we volgens dezelfde methode ook nog een graad(meter) van samenwerking die uitdrukt in welke mate verenigingen samenwerken binnen en buiten het eigen veld. Deze graadmeter werd samengesteld uit de waarden voor de variabelen voor vraag 13 (samenwerking met bibliotheek of archief), vraag 36 (samenwerking binnen eigen

³¹ We verwijzen naar het Delphi beleidsonderzoek "*Een toekomst maken voor volkscultuur*", waar dieper ingegaan wordt op de verhouding vrijwilliger-professional, en de acties die kunnen worden ondernomen om de sector te professionaliseren. Het gaat hierbij evenwel ook (en vooral) over de koepelorganisaties. (Zie ook bijlage: samenvatting Delphi-onderzoek)

sector in de eigen gemeente), vraag 37 (samenwerking binnen eigen sector buiten de eigen gemeente), vraag 38 (samenwerking buiten de eigen sector in de eigen gemeente), vraag 39 (samenwerking buiten de eigen sector buiten de eigen gemeente), vraag 43 (samenwerking met buitenland), vraag 48 (deelname aan het Erfgoedweekend), vraag 49 (deelname aan de OMD), wat de volgende verdeling oplevert:

Tabel 28: graad van samenwerking van de verenigingen

algemene graad van samenwerking	aantal verenigingen % (N = 380)
lage graad van samenwerking (score 0-10)	22%
redelijk lage graad van samenwerking (score 11-20)	35%
gemiddelde graad van samenwerking (score 21-30)	30%
redelijk sterke graad van samenwerking (score 31-40)	11%
zeer sterke graad van samenwerking (score 41-50)	3%

Zoals al eerder opgemerkt is de sector van de lokale verenigingen verrassend samenwerkingsbereid, en dit wordt door deze cijfers bevestigd. De verenigingen kijken zeker over het muurtje en staan open voor het brede veld van culturele actoren binnen en buiten de erfgoedsector. Net als bij de activiteitsgraad valt nog een groot deel van de sector evenwel onder het verwachte gemiddelde: men werkt wel (graag) samen, de bereidheid is er zeker, maar de intensiteit of de frequentie van samenwerking ligt nog vrij laag. Dit kan verder worden gestimuleerd in het kader van de hierboven vermelde strategieën, rekening houdende met de aanbevelingen van het Delphi-beleidsonderzoek (zie bijlage 6.5).

3.3.6.9.4 Verbanden tussen de algemene graden

Er bestaan significante verbanden tussen de activiteitsgraad, de graad van professionalisering en de graad van samenwerking. Organisaties met een hogere graad van professionalisering scoren ook duidelijk beter op het vlak van samenwerking en activiteitsgraad. Misschien is dit verband evident te noemen, maar het toont wel degelijk aan dat het opdrijven van de professionalisering, te verstaan als deskundigheidsbevordering van vrijwilligers, vruchten kan afwerpen: organisaties worden sterker en actiever, en staan meer open voor samenwerking met andere actoren in het brede culturele veld of het erfgoedveld. De graad van samenwerking en de activiteitsgraad vertonen ook een (meer evident) verband, in die zin dat meer actieve verenigingen ook meer en intensiever samenwerken.

3.3.6.10 Uitsmijter: enkele meningsvragen

Het VCV wenste via dit onderzoek ook na te gaan welke 'ideeën', meningen of opinies er leven bij de respondenten, zijnde de bestuurders van lokale verenigingen volkscultuur en

geschiedenis, over een aantal thema's die het debat in de sector al enige tijd animeren. Gezien hun profiel (zie 3.3.6.5) geven de resultaten van deze bevraging enkel een indicatie van de meningen die leven bij de 'toplaag' van de sector (voorzitters van verenigingen), hoofdzakelijk samengesteld uit eerder 'oudere heren', hoger geschoold en dikwijls al gepensioneerd. Het gaat hier in essentie om, wat provocatief gesteld, de leidinggevende 'kaste' van het verenigingsleven van de in dit onderzoek bestudeerde sectoren. Op quasi speelse wijze werden de respondenten geconfronteerd met een reeks stellingen, waarop zij hun goed- of afkeuring konden laten blijken door een score toe te kennen die hun mate van akkoord uitdrukt op een schaal van 1 tot 5 (Q 52). De stellingen worden hierna in volgorde van akkoord opgelijst.

kolom 1: helemaal niet akkoord

kolom 4: in eerder grote mate akkoord

kolom 2: in eerder kleine mate akkoord

kolom 5: volledig akkoord

kolom 3: in redelijke mate akkoord (twijfel)

kolom 6: geen mening

Tabel 29: meningen van de respondenten

stellingen	(1) --	(2) -	(3) +/-	(4) +	(5) ++	(6) GM
1. Volkscultuur is ook cultureel erfgoed.	1%	1%	6%	19%	66%	7%
2. Driekoningen maakt volwaardig deel uit van volkscultuur in Vlaanderen.	1%	6%	11%	21%	53%	8%
3. Computers en multimedia horen thuis in het volkskundemuseum.	5%	5%	13%	20%	46%	11%
4. Volkskunde en heemkunde zijn onlosmakelijk verbonden met traditionele waarden die we van onze voorouders erven.	7%	11%	16%	20%	38%	8%
5. De snelle verspreiding van Halloween moet betreurd worden.	10%	17%	11%	17%	34%	11%
6. De term 'Vlaamse volkscultuur' kan anno 2001 niet meer gebruikt worden en wordt beter vervangen door 'volkscultuur in Vlaanderen'.	20%	9%	18%	17%	22%	14%
7. Er is meer professionalisering nodig in de studie van volkscultuur.	4%	12%	35%	22%	14%	13%
8. De 'campagne actuele volkscultuur' (KBS) heeft een gunstig effect op de werking van de verenigingen in de sector.	7%	18%	26%	11%	5%	33%
9. Echte volkscultuur wortelt in voorchristelijke, Germaanse tradities.	25%	23%	20%	10%	7%	15%
10. (Kans)armoedebestrijding zou een prioritair aandachtspunt voor de sector van volkskunde en heemkunde moeten worden.	32%	19%	18%	9%	7%	15%
11. Cybercultuur is ook volkscultuur.	26%	22%	17%	7%	6%	22%
12. Televisie en internet maken volkscultuur kapot.	22%	26%	24%	11%	6%	11%
13. Samson en kabouter Plop maken volwaardig deel uit van volkscultuur.	40%	24%	14%	7%	4%	11%
14. Recent onderzoek heeft mijn visie op volkscultuur grondig gewijzigd.	33%	21%	16%	4%	3%	23%
15. Het ramadanfeest maakt volwaardig deel uit van volkscultuur in Vlaanderen.	45%	21%	12%	3%	6%	13%
16. Sinterklaas mag voor 1 november in het publiek verschijnen.	77%	5%	3%	1%	5%	9%

De eerste vijf stellingen kunnen nog rekenen op het volmondig akkoord van meer dan de helft van de respondenten, de rest niet. De cijfers zakken heel snel: de meerderheid van de

respondenten is met de meeste stellingen niet akkoord, of twijfelt. Enkele opvallende meningen en tendensen:

- ‘cultureel erfgoed’ wordt als nieuw paradigma algemeen aanvaard, wat een opsteker is voor het beleid, dat stelt dat volkscultuur een volwaardige plaats krijgt in het erfgoedbeleid;
- uit de reactie op stellingen vier en zes kan een voorkeur voor een traditionele visie op volkscultuur worden afgelezen, maar de extremere versie van stelling vier, nl. stelling negen, wordt afgewezen;
- uit de antwoorden op stellingen vijf, elf, dertien en vijftien spreekt een zekere vrees of afwijzing voor nieuwe fenomenen die men niet zomaar als onderdelen van de ‘Vlaamse volkscultuur’ wenst te aanvaarden. Stelling veertien en zestien bevestigen deze eerder traditionele visie;
- scherp gesteld spreekt uit de afwijzing van stelling vijftien een afwijzing van bepaalde fenomenen die deel uitmaken van de multiculturele samenleving in Vlaanderen. Gekoppeld aan de afwijzing van stelling tien blijkt hieruit ook een zekere miskenning of ontkenning van de maatschappelijke rol van de sector, of een zeker onbegrip ten opzichte van de rol die de sector in dit verband zou kunnen spelen;
- ten slotte kan Sinterklaas het maar beter niet riskeren zijn neus buiten te steken voor 1 november.

Deze cijfers hebben vooral een ‘intuïtief’ karakter: er wordt aan de respondenten gevraagd vanuit ‘de buik’ snel een aantal bondige en bewust ongenueanceerde stellingen te beoordelen over een reeks ‘hot issues’ of twistpunten in het intellectuele debat die soms al decennia meegaan. Het is niet onze bedoeling aan de vermelde resultaten belangrijke conclusies te verbinden of het debat hiermee te sluiten: dit is een momentopname. De resultaten geven een indicatie van de huidige stand van zaken van het debat. Ze hebben in essentie een signaalfunctie, niet meer (en ze dienen natuurlijk ook om onze nieuwsgierigheid te bevredigen).

3.3.7 Conclusies

De kerncijfers van de sector leveren het beeld op van een vrij dynamische sector. Ongeveer 20.000 Vlamingen (overwegend ouder dan 55 jaar) zijn als actief lid of bestuurder betrokken in een van de ca. 750 lokale verenigingen (meestal vzw's) die volkscultuur bestuderen op het vlak van familiekunde, heemkunde, industriële archeologie en volkskunde, of die actief zijn op het terrein van de (lokale) geschiedenis, archeologie, historische taalkunde, enzovoort. (Daarnaast zijn er een duizendtal verenigingen en groepen die allerlei activiteiten en evenementen in de sfeer van ‘volkscultuur’ organiseren.) Deze lokale verenigingen geven honderden tijdschriften uit en publiceren duizenden boeken en jaarboeken. Zij organiseren

een heel gamma aan publieksactiviteiten, die jaarlijks door duizenden geïnteresseerden worden bezocht, en nemen volop deel aan nationale publieksevenementen zoals het Erfgoedweekend en de Open Monumentendag. Deze verenigingen beheren ook lokale musea (ca. 150), archieven en documentatiecentra (ca. 300) en zij onderhouden monumenten en ander onroerend patrimonium: het zijn ware erfgoed(ver)zorgers. Zij werken graag en veel samen met instellingen (archieven, bibliotheken, musea) en andere socio-culturele verenigingen in hun gemeente en daarbuiten, tot in het buitenland toe. Kortom, het zijn 'beoefenaars' van integrale erfgoedzorg 'avant la lettre'. Zij financieren dit allemaal grotendeels zelf, uit eigen middelen, met bescheiden subsidies. Deze sector is overigens een groeisector, het aantal leden neemt toe: vandaag ongeveer tweehonderdduizend Vlamingen.

De sector betekent dus wel wat, ook in termen van 'sociaal kapitaal': de actieve (bestuurs-) leden en hun verenigingen staan zeker niet geïsoleerd in het culturele landschap. Zij participeren actief aan het maatschappelijke, culturele en politieke leven. Het zijn geen 'erudiete kluizenaars' met een louter exclusieve belangstelling voor archiefstukken en andere expressies van het verleden, op zoek naar de unieke 'historische sensatie', vanuit een sentiment van pure nostalgie. Niet dat daar noodzakelijkerwijze iets mis mee is, maar het engagement van de sector volkscultuur reikt, terecht, verder. Deze verenigingen vervullen hun rol in onze democratische maatschappij, zij zijn één van de talloze schakels in het middenveld dat als oefengrond dienst doet voor het aanleren van sociale vaardigheden en democratische overlegcultuur. De sector levert dus haar bijdrage aan het 'sociaal kapitaal' in de samenleving: "*Sociaal kapitaal, (...) de mate waarin een groep door engagement en vertrouwen tot vormen van samenwerking kan komen.*"³² De enige 'kluizenaars'-connotatie die er te vinden is heeft betrekking op de leeftijd van de meeste (bestuurs)leden, die eerder gevorderd is, en op het feit dat het overwegend mannen zijn. Senioren bevolken dus in hoofdzaak de rangen van de verenigingen. De vraag stelt zich: waarom? Wat is hun motivatie? In dit onderzoek is er ten gronde geen onderzoek gevoerd naar aspecten van persoonlijke motivatie. Er zijn geen diepte-interviews afgenomen van een representatief staal van leden, wat – achteraf gezien – misschien jammer is. Bijkomend onderzoek lijkt in dit verband zeker aanbevolen. Wat we wel weten uit ander onderzoek is dat senioren meer vrije tijd hebben: gepensioneerde mannen hebben ca. 40 uren vrije tijd per week (gepensioneerde vrouwen 10 uren minder: zij moeten het huishouden doen), werkende mannen ca. 24 uren, niet-werkende mannen ca. 45 uren. Bijna de helft daarvan wordt voor televisie doorgebracht. Aan sociale participatie aan het verenigingsleven besteedt 'de Vlaming' gemiddeld 1.30 uur

³² J. Billiet, Woord vooraf, in: M. Hooghe (red.), *Sociaal kapitaal en democratie. Verenigingsleven, sociaal kapitaal en politieke cultuur*, Leuven, ACCO, 2000

per week, maar een senior bijna het dubbele (2.35 uur)³³! Hierin ligt één van de objectieve verklaringen waarom er meer senioren tijd hebben voor het verenigingsleven, maar dit verklaart niet de persoonlijke motivatie om zich met het verleden, of met ‘historische cultuur’ bezig te houden. Volgens K. Ribbens moeten we de oorzaak niet te ver zoeken: “*Dat het vooral senioren zijn die belangstelling tonen voor het lokale verleden is niet verwonderlijk, omdat zij immers die veranderingen waarnemen nu ze (kunnen) terugkijken.*”³⁴ Ook jongeren hebben immers meer vrije tijd blijkt uit het eerder geciteerde ‘TOR 99 tijdsbudgetonderzoek’, maar zij zijn ondervetegenwoordigd in de verenigingen die in dit onderzoek werden bestudeerd. Jongeren zijn immers meer bij jeugd- en sportverenigingen terug te vinden. Zij ervaren blijkbaar in veel mindere mate een soort ‘historisch besef’, dat hen tot studie en onderzoek van het verleden drijft, volgens K. Ribbens simpelweg omdat ze nog niet oud genoeg geworden zijn. De generatie ertussen (26-55 jaar) heeft het te druk met arbeid en gezin om evenveel tijd in het verenigingsleven te steken als de jongeren en de senioren.³⁵ De vergrijzing is dus voor de sector volkscultuur wellicht meer een zegen dan een vloek, en opent ‘perspectieven’. Desondanks moet er naar ‘verjonging’ worden gestreefd, al is die wellicht relatief (de generatie 45-55 plussers). Voor een meer synthetische reflectie over deze en andere uitdagingen voor de sector volkscultuur en geschiedenis verwijzen we naar de geciteerde auteurs, en meer specifiek naar het rapport van het Delphi-beleidsonderzoek en naar het eindrapport van project Alpha³⁶.

³³ I. Glorieux, e.a., *Vlaanderen de klok rond: enkele resultaten van het Vlaamse tijdsbudgetonderzoek* (TOR 99), TOR rapport 2001/17, 2001

³⁴ K. Ribbens, *Een eigentijds verleden*, p. 114

³⁵ Zie voor meer info: ³⁵ M. Hooghe, e.a., *Wie participeert er (nog)?*, in: Mark Elchardus, Luc Huyse en Marc Hooghe (red.), *Het maatschappelijk middenveld in Vlaanderen. Een onderzoek naar de sociale constructie van democratisch burgerschap*, Brussel, VUBPRESS, 2000

³⁶ Deze rapporten zijn beschikbaar op de site van het VCV, of op eenvoudige aanvraag bij het VCV.

4 De sector volkscultuur als documentair erfgoedbeheerder

De sector volkscultuur is een sector van erfgoedverzorgers: de duizenden vrijwilligers verzamelen, ontsluiten en bewaren zowel documenten (documentair erfgoed), als museale objecten (roerend erfgoed) als beeld- en geluidsmateriaal over allerlei aspecten van het alledaagse of minder alledaagse leven (feestmomenten, scharniermomenten in het leven, enz.) maar ook mondelinge overlevering, verhalen, enz. (immaterieel erfgoed). Het materiële erfgoed wordt opgeslagen in honderden lokale documentatiecentra en archieven, en in lokale musea die door de verenigingen worden beheerd, soms i.s.m. andere erfgoedbeheerders of instellingen in de gemeente.

4.1 De documentatiecentra: het papieren erfgoedbeheer

Het VCV maakte in het kader van project Alpha een bijzondere deelstudie op basis van een aantal cases over de toestand van de documentatiecentra in de sector volkscultuur.

4.1.1 Inleiding

4.1.1.1 Probleemstelling

Binnen de sector volkscultuur (VC) bestaan verschillende documentaire collecties, veelal van gemengde aard (boeken, naslagwerken, seriële publicaties, losbladige informatie, grijze literatuur, antiquarische boeken, affiches, foto's, prenten, kaarten en plannen, archivalia, curiosa, en dergelijke meer). Deze collecties bevinden zich in documentatiecentra en bibliotheken bij instellingen, lokale verenigingen (vzw's, feitelijke verenigingen) of bij privé-personen (bij gebrek aan een eigen lokaal). De meeste documentatiecentra en bibliotheken bij de verenigingen kampen met beheersproblemen, deels te wijten aan een gebrek aan geldelijke en personele middelen, deels te wijten aan een gebrek aan interne professionele expertise of/en externe begeleiding.

4.1.1.2 Doelstelling en definiëring

De studie heeft tot doel een analyse te maken van de behoeften en problemen op het vlak van de documentaire informatievoorziening en conservering in de sector VC, meer bepaald bij de verenigingen die een documentatiecentrum (een bibliotheek) beheren.

4.1.1.2.1 Wat is een documentatiecentrum?

Fatima Ualgasi stelt terecht in haar uitstekende studie *Het opzetten van een documentatiecentrum: een handleiding*³⁷ dat er geen pasklare definities bestaan om een documentatiecentrum te omschrijven, ook niet in het buitenland. Wel kan op basis van een aantal kenmerken de aard nader worden bepaald, en waarin documentatiecentra verschillen van andere bibliotheken:

- meestal een zeer specifiek onderwerpsgebied;
- de collectie eerder beperkt van omvang;
- veel diverse materiaaltypes, veel zgn. 'grijze literatuur' (rapporten, niet gepubliceerd materiaal, lokaal materiaal, enz.);
- in veel gevallen hoge actualiteitswaarde;
- intensieve, uitgebreide ontsluiting, met specifieke onderwerp- of classificatiesystemen;
- meestal zeer afhankelijk van de (financiering en beleid van de) moederorganisatie: m.a.w. het documentatiecentrum is niet autonoom;
- gericht op een specifieke doelgroep;
- meestal beperkte toegang (op afspraak, beperkt aantal openingsuren);
- beperkingen op de toegang tot de collectie (enkel op aanvraag, geen ontlenen);
- accent op actieve informatiedienstverlening en begeleiding van de gebruikers.

Een aantal van deze kenmerken zijn in hun algemeenheid zeker van toepassing op de documentatiecentra in de sector VC, een aantal ook niet. Via de enquête hebben we al deze aspecten systematisch afgecheckt.

In onze werkdefinitie binnen dit onderzoek wordt een documentatiecentrum beschouwd als een resultante van de werking van de verenigingen, nl. op het vlak van collectiebeheer of (documentair) erfgoedbeheer. De werking resulteert in een collectie documenten die opgesteld staat in de lokalen van de vereniging, en door deze wordt beheerd als een documentatiecentrum: d.w.z. dat de collectie bewaard, verzorgd, ontsloten en (minimaal) ter beschikking gesteld wordt door de beheerders. Het documentatiecentrum is dus een 'veruitwendiging' of de resultante van het (documentair) erfgoedbeheer van de verenigingen. Niet alle verenigingen beheren evenwel een documentatiecentrum, wat niet wil zeggen dat ze helemaal geen collecties bezitten of geen aandacht hebben voor (documentair) erfgoedbeheer:

- het is mogelijk dat een vereniging haar roerend patrimonium opslaat bij b.v. de voorzitter, ook (museale) objecten omvat en als een soort 'verenigingsarchief' wordt bewaard en doorgegeven aan de volgende voorzitter;

³⁷ Fatima Ualgasi, *Het opzetten van een documentatiecentrum*, Leuven, LINC, 1998

- het is ook mogelijk dat een vereniging haar documenten in depot heeft gegeven of afgestaan heeft aan b.v. een archief of een bibliotheek. In dit geval is er ook geen sprake van een documentatiecentrum in eigen beheer;
- sommige verenigingen ten slotte beheren een collectie die niet in hun bezit is, b.v. het archief van de gemeente, van een kerkfabriek, enz.: documentair erfgoedbeheer is dan wel degelijk een belangrijk aspect van de werking, maar de vereniging beheert als dusdanig geen eigen documentatiecentrum.

Onze aandacht ging dus in de eerste plaats uit naar verenigingen met een eigen documentatiecentrum.

Ten slotte werden (kunst)objecten, of voorwerpen met museale waarde niet in aanmerking genomen in deze studie. Zij vallen buiten het zuiver documentaire erfgoed.

4.1.2 Onderzoeksontwerp

Het betreft een kwalitatieve en een kwantitatieve studie van een aantal casussen, aangevuld met cijfergegevens verzameld via een grootschalig survey-onderzoek uitgevoerd binnen het project Alpha bij de verenigingen in de loop van 2001 (zie 3.3). Het veldwerk van de studie werd door Carlo Jengember, projectmedewerker, uitgevoerd, in samenwerking met en onder wetenschappelijke begeleiding van dr. Jeroen Walterus. Het VCV deed voor deze opdracht een beroep op de aanwezige interne expertise. Het onderzoek verliep in verschillende etappes.

4.1.2.1 Informatieronde, verzamelen van literatuur

Er werd voorafgaandelijk door Carola Oreye (stagiaire bibliotheekschool van Genk) een gerichte literatuurstudie uitgevoerd naar kwalitatief en kwantitatief onderzoek van documentatiecentra (zie bibliografie). In functie van selectie werd bijkomende informatie verzameld over bestaande documentatiecentra in de sector VC, en over documentaire centra buiten de sector VC, die veel informatie en documentatie m.b.t. volkscultuur verzamelen/bezitten.

4.1.2.2 Selectie cases

Er werd een lijst opgesteld van documentatiecentra. In het voorjaar en de zomer van 2001 werden een twintigtal documentatiecentra door Carlo Jengember bezocht, en werden zgn. intakegesprekken gehouden met vertegenwoordigers van de verenigingen of de documentatiecentra. Deze voorbereidende gesprekken bestonden voornamelijk uit een voorstelling van project Alpha en de plaats van deze bevraging in het grotere geheel van het onderzoek. Iedereen kreeg vooraf een overzicht van de te bevragen topics uit de vragenlijst

zodat men op voorhand een zicht kreeg op de inhoud van het onderzoek. De intakegesprekken hadden vooral de bedoeling de bereidwilligheid te peilen van de respondenten om zich te engageren voor dit onderzoek. De 'intake' was evenzeer een eerste kennismaking met het documentatiecentrum. Gewoonlijk kreeg de onderzoeker een rondleiding in het documentatiecentrum waardoor hij zich een eerste indruk kon vormen van de staat van het centrum.

Uiteindelijk werden 17 documentatiecentra geselecteerd op basis van verschillende criteria:

- sectoraal: de decretale sectoren familiekunde, heemkunde, volkskunde en industriële archeologie zijn vertegenwoordigd;
- geografisch: er werd getracht een evenwicht te bewaren tussen de vijf provincies en Brussel.

Er werden ook drie instellingsbibliotheken (*AMVB, Provinciaal documentatiecentrum Vlaams-Brabant, Provinciaal documentatiecentrum Limburgensia*) geselecteerd, die niet aan een vereniging of aan de sector volkscultuur verbonden zijn, maar professionele documentaire erfgoedbeheerders zijn. Het leek ons een goed idee om hun gegevens af te zetten tegen de andere, niet-geprofessionaliseerde documentatiecentra. De geselecteerde casussen vormen geen 'representatieve steekproef' uit de honderden documentatiecentra in de sector VC. Het is enkel de bedoeling een beeld op te hangen van de documentatiecentra en van het documentair erfgoedbeheer in de sector volkscultuur anno 2001. Dit beeld is zeer divers, zoals zal blijken uit de resultaten. Evenmin wensen we de situatie rooskleuriger voor te stellen door b.v. enkel goedwerkende documentatiecentra te onderzoeken. Het is evenwel zo dat enkel centra of verenigingen met de nodige tijd en interesse bereid waren mee te werken aan het onderzoek. Dit betekent ipso facto dat het genomen 'staal' zeker de beter werkende centra omvat, maar niet uitsluitend. Ook werd getracht om de centra van de decretaal erkende koepels of verenigingen die een documentatiecentrum beheren allemaal te betrekken in het onderzoek, wat niet steeds is gelukt.

4.1.2.2.1 *Lijst geselecteerde documentatiecentra*

4.1.2.2.1.1 Instellingen buiten de sector volkscultuur

Archief en museum van het Vlaams leven te Brussel (AMVB)

Visverkopersstraat 13 – 1000 Brussel

Respondent: mevr. Patricia Quintens

Provinciaal documentatiecentrum Vlaams-Brabant

Gemeentelijke Openbare Bibliotheek 'Twee Bronnen'

Rijschoolstraat 4 – 3000 Leuven

Respondent: mevr. Iris Steen

Provinciaal documentatiecentrum Limburgensia

Centrale Openbare Bibliotheek

Martelarenlaan 17 – 3500 Hasselt

Respondent: dhr. Raf Van Laere

4.1.2.2.1.2 Documentatiecentra sector volkscultuur

Ecomuseum en archief van de Boomse Baksteen (EMABB)

Noeveren 67 – 2850 Boom

Respondent: dhr. Paul De Niel

Sector: industriële archeologie

Koninklijke Kring voor Heemkunde Kontich

Duivenstraat 22 – 2550 Kontich

Respondent: dhr. Guido Thijs en dhr. Paul Catteeuw

Sector: heemkunde

Stichting Industrieel en Wetenschappelijk Erfgoed (SIWE)

Stapelhuisstraat 15 – 3000 Leuven

Respondent: dhr. André Cresens

Sector: industriële archeologie

Archief en documentatiecentrum – Vlaamse Vereniging voor Familiekunde Melle

Brusselsesteenweg 393 – 9090 Melle

Respondent: dhr. Jan Olsen

Sector: familiekunde

Volksmuziekgilde

Dorpsstraat 67 – 1755 Gooik

Respondent: mevr. Tine Dewit en mevr. Hilde Kindt

Sector: volkskunde

Hertogelijke Aarschotse Kring voor Heemkunde

Museum voor Heemkunde en Folklore, Begijnhof 25 – 3200 Aarschot

Respondent: dhr. Paul Francken

Sector : heemkunde

Vlaamse Vereniging voor Familiekunde – Oostende

Dokter Coolstraat 6 – 8400 Oostende

Respondent: dhr. E. Van Haverbeke

Sector: familiekunde

Vlaams Centrum voor Genealogie en Heraldiek

Kronevoordestraat 2A – 8610 Handzame

Respondent: mevr. Denis Cool en dhr. Edgard Seynaeve

Sector: familiekunde

Museum Kempenland en Provinciale koepel 'Heemkunde Limburg'

Dorp 16 – 3920 Lommel

Respondent: mevr. Veerle Leysen

Sector: heemkunde

Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen (KBOV)

Huis van Alijn, Kraanlei 65 – 9000 Gent

Respondent: dhr. Luc Beyens en dhr. Arnold Eloy

Sector: volkskunde

Stichting Erfgoed Eisden

Marie-Joséstraat 3 – 3630 Eisen-Maasmechelen

Respondent: dhr. Paul Kohlbacher

Sector : industriële archeologie/heem- en volkskunde

Vlaamse Volkssport Centrale en Sportmuseum Vlaanderen

Tervuursevest 62 – 3000 Leuven

Respondent: dhr. Erik De Vroede

Sector: volkskunde

Seminarie Volkskunde

Blijde Inkomststraat 21 – 3000 Leuven

Respondent: prof. dr. Stefaan Top

Sector: volkskunde

Vlaamse Vereniging voor Familiekunde – Nationaal

Van Heybeeckstraat 3 – 2170 Merksem

Respondent: dhr. Jan Van der Haeghe

Sector: familiekunde

4.1.2.3 Opstellen van een vragenlijst (enquête)

Er werd een enquêteformulier opgesteld, dat enerzijds als formulier schriftelijk kon worden ingevuld, en anderzijds ook als leidraad diende tijdens het interview.

4.1.2.4 Testen vragenlijst

In juli en augustus deed Helga Schallenbergh, studente Cultuurstudies (KULeuven), haar stage bij het VCV. Haar opdracht bestond in een doorlichting van de werking van de heemkring Erf en Heem uit Sint-Katelijne-Waver. Een onderdeel van haar taak was meewerken aan de doorlichting van het gemeentelijk documentatiecentrum en het schoolarchief dat beheerd wordt door Erf en Heem. Bij wijze van test werd de vragenlijst voor het eerst gehanteerd in dit documentatiecentrum.

Eind september, begin oktober werd de vragenlijst nogmaals uitgetest bij de KBOV, waarna de laatste aanpassingen werden doorgevoerd, vooraleer de vragenlijst breed werd verspreid bij de deelnemende partners/respondenten.

4.1.2.5 Onderzoeksfase: interviews en inventarisatie

Einde 2001 werd de vragenlijst aan de respondenten bezorgd, en in de loop van begin 2002 werden de interviews ter plaatse afgenomen. De bevraging verliep in twee stappen:

- in een eerste fase vult de respondent de vragenlijst zoveel mogelijk zelf in, en verzamelt hij de gevraagde gegevens op basis van een checklist. Sommige vragen kunnen evenwel beter tijdens het interview worden beantwoord. De respondent kan er zich eventueel op voorbereiden door informatie te verzamelen om zijn antwoord te documenteren;
- interview: tijdens de tweede fase werd de vragenlijst samen met de onderzoeker overlopen om vragen aan te vullen en toelichting te geven waar nodig. Afhankelijk van de benodigde tijd werd een tweede sessie ingelast. De interviews werden opgenomen op tape.

De inventarisatie bestond uit een studie ter plaatse door de onderzoeker: verzamelen van documenten, een beschrijving maken van een aantal aspecten m.b.t. het documentatiecentrum, en ook - mits toestemming gegeven werd - foto's nemen van elementen die van belang kunnen zijn voor het onderzoek. Er werden ter plaatse ook de nodige gegevens verzameld om een beschrijvend overzicht te verwerven van de aanwezige collecties en de publiekswerking. Inventarisatie van de aanwezige databestanden, soft- en hardware-configuraties, communicatiemiddelen, enz.

4.1.3 Kwantitatieve (statistische) analyse, behoeften- en probleemanalyse

Via de face-to-face-interviews met de betrokken actoren kwamen allerlei problemen en knelpunten naar boven. Daarnaast werd een pak cijfermateriaal verzameld. Deze gegevens werden verwerkt met behulp van het statistisch softwarepakket 'Statistica'. Kwalitatieve analyse gebeurde op basis van de opgenomen interviews, en de beschikbare documentatie. Er was evenwel onvoldoende tijd om een grondige analyse te maken van alle aspecten die aan bod kwamen tijdens de interviews. Veel opmerkingen van de respondenten hadden een louter lokaal belang, of konden achteraf moeilijk geplaatst worden in het algemene 'verhaal'.

4.1.4 Valorisatie: deliverables

In de hierna volgende pagina's worden een aantal resultaten gepresenteerd:

- een basisinventaris met een overzicht van het 'collectieve bezit' in de sector VC, opgemaakt aan de hand van de resultaten verzameld via de algemene enquête;
- een syntheserapport i.v.m. de huidige toestand van de bestudeerde documentatiecentra, gebaseerd op de enquête bij 17 documentatiecentra;
- een proeve van toekomstplan met enkele pistes om op middellange termijn concrete initiatieven te ontwikkelen om de informatie- en documentatiefunctie van de sector VC te ondersteunen en om binnen- en buitensectorale documentaire samenwerkingsverbanden op te zetten of te stimuleren.

4.1.5 Basisinventaris documentatiecentra sector volkscultuur

4.1.5.1 Het aantal documentatiecentra en musea in de sector VC

Sinds zijn oprichting is het VCV bezig met het verzamelen van informatie over de verenigingen in de sector VC. In het kader van project Alpha werd deze inspanning opgevoerd, en werden alle mogelijke kanalen gevolgd om aan informatie te geraken. De basis vormde een enquête die het VCV begin 2000 al naar alle Vlaamse gemeentebesturen stuurde met de vraag alle gekende gegevens van verenigingen in de sector VC te noteren. Via publicaties, het internet (websites verenigingen) en allerlei directe contacten (telefonisch, face-to-face, b.v. op boekenbeurzen) werd het beeld vervolledigd.

Momenteel beschikken we over de gegevens van ca. 200 verenigingen in de kernsector volkscultuur (d.w.z. bij de verenigingen die ressorteren onder de decretale sectoren familiekunde, heemkunde, industriële archeologie, volkskunde en gethematiseerde volkskunde) die een eigen documentatiecentrum of bibliotheek beheren. De meeste zijn

helemaal niet bekend in het 'officiële circuit' en dito repertoria, zoals b.v. de 'Vlabidoc'³⁸, waar we slechts ca. 5% terugvinden.

Maar wellicht zijn er meer documentatiecentra. Uit de resultaten van het survey-onderzoek dat door het VCV i.s.m. het marktonderzoeksbureau Significant in de loop van 2001 werd afgenomen bij een zevenhonderdtal lokale verenigingen in de kernsector (zie 3.3) bleek dat van de 380 verenigingen die de identificatiefiche invulden er 199 stelden te beschikken over een documentatiecentrum, dat is ca. 52%, de helft dus. Dus zouden er louter rekenkundig gezien (uitgaande van ca. 700 verenigingen in de kernsector) ca. 350 documentatiecentra in de sector kunnen zijn, maar meer dan waarschijnlijk is dit een overtrokken cijfer. We gaan ervan uit dat vooral de beter georganiseerde en grotere verenigingen hebben gereageerd op de enquête (een aantal verenigingen bestaat wellicht enkel op papier, of is zeer klein), de kans dat zij over een documentatiecentrum beschikken lijkt ons groter dan in de categorie van de non-respondenten. Ook bevonden zich in de steekproef een aantal verenigingen die volkscultuur beoefenen, maar niet bestuderen; de kans dat zij een documentatiecentrum beheren lijkt eveneens klein. **We gaan op basis van een voorzichtige en voorwaardelijke extrapolatie uit van een cijfer van 300 lokale documentatiecentra bij de verenigingen in de kern- en randsectoren binnen volkscultuur.**

4.1.5.1.1 *Andere documentaire erfgoedbeheerders*

Naast de documentatiecentra van de sector zelf, zijn er natuurlijk tientallen bibliotheken, archieven en andere instellingen en centra in Vlaanderen die documentair materiaal bezitten dat rechtstreeks van belang is voor de thematiek 'volkscultuur' en lokale geschiedenis, of 'immaterieel erfgoed', zoals o.a.:

- een aantal universiteitsbibliotheken (Ufsia, K.U.Leuven, Universiteit Gent);
- de bibliotheek van het voormalige Gemeentekrediet (met vooral veel back issues van lokale bladen);
- de Stadsbibliotheek van Antwerpen (SBA) (die momenteel een zeer actieve aanwinstenpolitiek voert in het domein 'volkscultuur' en zich op termijn wenst te profileren als 'Vlaamse erfgoedbibliotheek');
- de Koninklijke Bibliotheek Albert I (met het Wettelijk Depot, of het Prentenkabinet) en het Algemeen Rijksarchief en de rijksarchieven in de provincies;
- enkele belangrijke privaatrechterlijke archieven (KADOC, AMSAB, AMVC, enz.);
- een aantal provinciale documentatiecentra en bibliotheken;
- enkele bibliotheken van musea in het domein van de geschiedenis (vooral de KMKG, Brussel), volkskunde en volkscultuur (Volkskundemuseum Antwerpen,...), industrieel

³⁸ *Vlaamse archief-, bibliotheek- en documentatiegids*, Antwerpen, VVBAD, 1999-2000

erfgoed (MOT, MIAT, EMABB, ...), enz. (De problematiek van museumbibliotheken is evenwel een verhaal apart);

- overheidsbibliotheken en –diensten (de openbare bibliotheken, OCMW's, ...);
- en ten slotte ongetwijfeld een groot aantal privé-instellingen en –diensten, met als bijzondere categorie de religieuze instellingen (kerkfabrieken, kloosters).

Een overzicht maken van deze collecties of zelfs maar van de betrokken instellingen vanuit het oogpunt van 'volkscultuur' en 'immaterieel erfgoed' lijkt ons onbegonnen werk, en ligt ver buiten de optiek van dit onderzoek. De coördinaten van de honderden documentatiecentra, verbonden aan verenigingen in de sector VC, zullen op termijn on line aangeboden worden via de 'verenigingswijzer' van de sector VC, een webdatabank die werd ontwikkeld binnen project Alpha, en die gelanceerd wordt begin 2003. De webdatabank bevat allerlei gegevens van de verenigingen, waaronder ook de aanwezige documentatiecentra (zie 2.6.1).

4.1.5.2 De omvang van de collecties van de documentatiecentra in de sector VC

Het is onbegonnen werk om een inventaris te maken van de documentaire collecties van de verenigingen in de sector VC. Om toch een globaal zicht te verkrijgen op de omvang en een ruwe kwantitatieve inschatting te maken van de collecties, hebben we via de verenigingsenquête (identificatiefiche) – die door het VCV i.s.m. het marktonderzoeksbureau Significant werd afgenomen bij een zeventhonderdtal lokale verenigingen in de loop van 2001 – basisgegevens opgevraagd over de collecties en de faciliteiten van de documentatiecentra in deze verenigingen. 362 verenigingen verstrekten de gevraagde gegevens. Hieruit bleek dat 199 centra een documentatiecentrum beheren. 176 onder hen vulden de gevraagde gegevens m.b.t. de collectie in, en 115 onder hen gaven ook cijfers over de omvang van hun collectie. Opgelet: de enquête werd niet afgenomen bij de koepelverenigingen of bij de instellingen. De collecties in de documentatiecentra van die organisaties zijn hier dus niet bij opgenomen. De bevraging leverde het volgende beeld op:

Kolom (1): nominaal aantal documentatiecentra dat deze collectiematerialen in bezit heeft

Kolom (2): procentueel aantal documentatiecentra dat deze collectiematerialen in bezit heeft

Kolom (3): totaal aantal collectiematerialen in de betrokken documentatiecentra (ruwe cijfers)

Kolom (4): gemiddeld aantal collectiematerialen per documentatiecentrum (berekend op basis van de 115 centra die cijfers over de omvang van de collectie hebben verstrekt; 61 centra deden dat niet, samen 176)

Kolom (5): extrapolatie naar totaal aantal collectiematerialen voor 300 documentatiecentra (schatting van het vermoedelijk aantal documentatiecentra in de sector)

Tabel 30: enquête documentatiecentra - lokaal collectiebezit sector volkscultuur

omschrijving van het collectieonderdeel	nominaal # centra (1)	percent # centra (2)	collectie totaal (3)	collectie gemiddeld # (115 cases) (4)	collectie totaal # (300 cases) (5)
actuele boeken (na 1950)	176	100,00 %	106.615	927	278.126
naslagwerken (1)	135	76,70 %	9.067	79	23.653
tijdschriften (titels)	165	93,75 %	8.738	76	22.795
brochures, folders (2)	130	73,86 %	3.728	32	9.725
stambomen, kwartierstaten	100	56,81 %	3.986	34	10.398
antiquarische boeken (3)	83	47,16 %	5.934	52	15.480
privé-archieffondsen (4)	135	76,70 %	484	4	1.263
foto's, dia's	157	89,20 %	268.390	2.334	700.148
filmbanden, videocassettes	107	60,79 %	1.779	15	4.641
cd-roms, cd's, dvd's	50	28,41 %	207	2	540
geluidscassettes, banden	54	30,68 %	1.031	9	2.689
affiches, prenten	129	73,29 %	22.082	192	57.605
kaarten, plannen	139	78,98 %	110.611	962	288.550
andere collectiematerialen	41	23,29 %	237.796	2068	620.337
TOTALEN		100,00 %	780.448	6.786	2.035.951

(1) woordenboeken, encyclopedieën, repertoria, bibliografieën, atlassen, enz.

(2) zogenaamde grijze literatuur (allerlei vormen van losbladige documentatie)

(3) boeken en gedrukt materiaal van vóór ca. 1950

(4) persoonlijke archieffondsen, in bewaring bij de vereniging

We kunnen stellen dat de documentatiecentra in de sector volkscultuur een documentair patrimonium beheren van ca. 2.036.000 'stuks'. Hierbij zijn de collecties van enkele (grotere) bibliotheken van koepelorganisaties (de grote documentatiecentra van de VVF in Melle, Oostende en Merksem, de bibliotheek van de KBOV in Gent, van de VCGH in Handzame, van de Vlaamse Volkssport Centrale in Leuven, van de Federatie Heemkunde in Antwerpen, SIWE in Leuven, enz.), evenals enkel instellingsbibliotheken van volkskundige musea nog

niet bijgerekend. Op basis van de (onvolledige) gegevens waarover we beschikken bevinden zich in deze bibliotheken bijkomend ettelijke honderdduizenden collectiematerialen, waaronder zeer grote collecties doodsprentjes, doodsbrieven en stambomen/kwartierstaten bij de VVF-centra van ca. twee miljoen stuks, maar ook duizenden foto's, prenten en postkaarten, zelfs enkele handschriften en kostbare drukken, enkele duizenden titels van tijdschriften en ettelijke archieffondsen en gespecialiseerd materiaal als knipsels, documentatiemappen, losbladig materiaal, thesissen, enz.).

We kunnen stellen dat het verspreid documentair, en in hoofdzaak papieren erfgoed bij de documentatiecentra van de verenigingen in de (kern)sector volkscultuur van een grote omvang en diversiteit is, en wellicht zeer veel zgn. grijze literatuur of uniek (lokaal) materiaal omvat, en bijgevolg van een zeer grote (culturele en historische) waarde is. Deze documentatiecentra zijn 'kennis- en bewaarcentra', die voor het (lokaal verweven) cultureel erfgoed en de lokale geschiedenis van zeer groot belang zijn.

4.1.5.3 Enkele faciliteiten van de documentatiecentra

Via dezelfde bevraging in de algemene verenigingsenquête (identificatiefiche) werd ook navraag gedaan naar enkele basisfaciliteiten en diensten die de documentatiecentra aanbieden.

Tabel 31: enquête documentatiecentra - faciliteiten lokale documentatiecentra

Omschrijving faciliteit	Nominaal (totaal = 199)	Procentueel
Toegang op afspraak	110	55,28 %
Toegang op vaste uren	119	59,80 %
Uitlening aan derden	86	43,22 %
Leeszaal aanwezig	144	72,36 %
Catalogus op fiche	67	33,67 %
Catalogus op PC	74	37,19 %
Fotokopieerapparaat	97	48,74 %
Internetaansluiting	40	20,10 %

Bijna alle centra zijn publiek toegankelijk, op afspraak of met vaste openingsuren (of een combinatie van beiden, vandaar de overlappende percentages). 43% van de centra is bereid werken uit te lenen, wat ons toch een serieuze dienstverlening lijkt, gezien de risico's op verlies of beschadiging van materialen die uitleen met zich mee kan brengen. De meeste centra (72%) kunnen hun bezoekers ontvangen in een ruimte die daartoe (min of meer) is

voorzien ('leeszaal'-ruimte), in de helft van de centra zelfs met de beschikking over een fotokopieerapparaat. In 20% van de gevallen is er een internetaansluiting ter beschikking.

Het probleem van de (kleinere) documentatiecentra in de sector volkscultuur is de zgn. 'ontsluiting', d.w.z. de formele, bibliografische beschrijving van het aanwezige bezit in een gestructureerde catalogus op fiche of op PC. Een derde (of meer) van de centra beschikt niet over een bibliotheekcatalogus, een derde beschikt over een catalogus op fiche, een derde over een databank op PC (ACCESS, Dbase, Biblius, CDS/ISIS, enz.); sommige centra beschikken over beide types catalogi. Ook bij de grotere documentatiecentra stellen zich problemen bij de (kwaliteit van de) ontsluiting van de collectie. De meeste catalogi zijn onvolledig, onvoldoende systematisch geordend en methodisch gestructureerd; er worden zelden bestaande modellen van boekbeschrijving gevolgd, enz. Dit gebrek aan een meer professionele ontsluiting heeft uiteraard te maken met het feit dat de centra een beroep doen op vrijwilligers.

4.1.6 Syntheseverslag enquête documentatiecentra

4.1.6.1 Inleiding

Zoals gesteld werd een kwalitatief en kwantitatief onderzoek uitgevoerd bij 17 documentatiecentra en bibliotheken, zowel bij enkele (koepel)verenigingen, als bij enkele instellingsbibliotheken. Hiertoe werd ook een enquêteformulier gebruikt.

De gegevens die via het enquêteformulier werden verstrekt, worden hier samengevat gepresenteerd. Alle cijfergegevens (rechte tellingen) staan in het tabellenboek dat als bijlage is toegevoegd. Er wordt regelmatig vanuit de tekst naar deze tabellen verwezen. Wat hierna volgt is een syntheseverslag, met de bedoeling via een aantal insteken een globaal beeld te schetsen van de toestand van documentatiebeheer en documentair erfgoed in de sector volkscultuur.

4.1.6.2 Het documentatiecentrum: huisvesting en accommodatie

Voor de in dit onderzoek bestudeerde verenigingen is het documentatiecentrum meestal het zwaartepunt in de werking van die vereniging. Dat is zeker het geval voor de VVF-bibliotheken, maar ook voor bijvoorbeeld de KBOV. Sommige documentatiecentra bestaan al sinds de jaren zestig, sommige zijn recenter (zie tabellenboek, tabel 1). De meeste centra zijn ook al een keer verhuisd (zie tabellenboek, tabellen 2 en 3). Meer dan de helft van de verenigingen kan kosteloos beschikken over de ruimtes waarin het documentatiecentrum zich bevindt, enkelen zijn zelfs eigenaar van het pand, en drie huren (zie tabellenboek, tabel 5). Men is overwegend tevreden met de lokalen, maar daarom niet enthousiast: er zijn WEL

een aantal problemen (zie tabellenboek, tabel 6.1-6.8). De hierna volgende tabel somt een aantal aspecten op m.b.t. huisvesting, en de mate van tevredenheid ermee.

A = in zeer kleine mate tevreden

B = in tamelijk kleine mate tevreden

C = in voldoende mate tevreden

D = in tamelijk grote mate tevreden

E = in zeer grote mate tevreden

(Geen mening niet opgenomen in de tabel)

Tabel 32: enquête documentatiecentra - huisvesting

Huisvesting	A	B	C	D	E
beschikbare oppervlakte	6%	41%	24%	12%	12%
accommodatie (sanitair, verwarming, verlichting, ...)	6%	12%	24%	24%	29%
staat van de bibliotheekrekken, archiefkasten, ...	6%	12%	24%	12%	41%
toegankelijkheid en comfort voor de gebruiker	12%	12%	24%	24%	24%
veiligheid (brand- en diefstalbeveiliging)	12%	6%	36%	24%	18%
bouwkundige staat van het gebouw	6%	0%	18%	41%	35%
ligging van het gebouw	6%	6%	12%	35%	29%

Problemen zijn er vooral met de beschikbare oppervlakte en de veiligheid (brand- en diefstal preventie) en in mindere mate met de toegankelijkheid en het gebruikerscomfort (o.a. toegang voor mindervaliden). M.b.t. veiligheid en verzekeringen blijken de meeste centra wel te beschikken over de nodige (ook verplichte) verzekeringen, zoals B.A. en brandverzekering, alhoewel er twee centra zijn die zeggen dit niet te hebben. 70% heeft een inboedelverzekering en 52 % zelfs een diefstalverzekering (zie tabellenboek, tabel 8.1-8.5).

De helft van de centra heeft dan ook plannen met de huisvesting, zijnde een verhuis naar een betere locatie, zijnde investeringen (zie tabellenboek, tabel 7).

De meeste centra zijn ook vrij degelijk uitgerust met allerlei materiaal (zie tabellenboek, tabel 14.1-14.10):

Tabel 33: enquête documentatiecentra - logistiek

Materiaal	Percentage materiaal in bezit / in gebruik
computer (PC, Mac, ...)	82%
scanner	58%
fotokopieerapparaat	88%
printer	88%
TV en videorecorder	41%
diaprojector	58%
filmprojector	35%
microfiche- of microfilmlezer	47%
digitale camera	41%

Ongeveer twee derde van de centra heeft een internetaansluiting, die evenwel niet steeds ter beschikking staat van de gebruikers.

4.1.6.3 De functies van het documentatiecentrum

Een documentatiecentrum kan heel wat publieksgerichte en andere functies vervullen, die in de loop der tijd kunnen veranderen. Via het onderzoek werden een aantal basisfuncties getoetst, zoals de bewaarfuncties (conservering en preserving), de informatieverlenende functie, de educatieve en de onderzoeksondersteunende functies. De overgrote meerderheid van de centra beweert al deze functies te (willen) ondersteunen (zie tabellenboek, tabel 9.1-9.4).

Samenwerking tussen documentatiecentra is belangrijk om bepaalde functies te ondersteunen, maar ook samenwerking met andere professionele instellingen. Een minderheid van de centra werkt samen met een plaatselijke openbare bibliotheek of een archief, o.a. met het oog op het ontsluiten van lokaal-historische informatie (zie tabellenboek, tabel 11). Een viertal centra draagt een verantwoordelijkheid in het (mede)beheer van andere plaatselijke bewaarinstellingen, zoals het archief of het museum van de gemeente of een ander privé-archief (zie tabellenboek, tabel 10.1-10.3). Er is ook samenwerking met andere documentatiecentra om overlap in collecties te vermijden: zeven centra zeggen een samenwerking na te streven (zie tabellenboek, tabel 20).

4.1.6.4 Collecties en aanwinstenbeleid

De kern van een documentatiecentrum is de collectie: documenten die worden verzameld (aanwinsten), verzorgd (restauratie, conservering), ontsloten (catalografie) en ter beschikking gesteld van de gebruikers (de leden, het brede gebruikerspubliek), de zogenaamde publiekswerking.

4.1.6.4.1 *Het collectief bezit*

De centra in de steekproef bezitten eerder diverse collecties, hun rekken zijn gevuld met allerlei documentair materiaal. In de hierna volgende tabel geven we aan hoeveel percent van de centra het betreffende materiaaltype in collectie heeft.

Tabel 34: enquête documentatiecentra - collectiebezit

Omschrijving	Percent centra	Omschrijving	Percent centra
actuele boeken (na 1950)	100%	foto's	65%
naslagwerken (1)	79%	filmbanden	29%
brochures, folders (2)	70%	dia's	41%
antiquarische boeken (3)	76%	videocassettes	41%
kostbare drukken (4)	53%	geluidscassettes, banden	35%
handschriften, oorkondes, akten, ... (5)	35%	cd-rom's, muziekcass, dvd's, cd-i	35%
tijdschriften (titels)	94%	partituren	41%
jaarboeken	76%	stambomen, kwartierstaten	41%
thesissen, scripties	76%	doodsbrieven	53%
knipselkranten	65%	menu's	29%
postkaarten	59%	privé-archieffondsen (6)	35%
kaarten, plannen	59%	prenten (allerlei)	47%
affiches	53%	doodsprentjes	53%

(1) woordenboeken, encyclopedieën, repertoria, bibliografieën, atlassen, enz.

(2) zogenaamde grijze literatuur (allerlei vormen van losbladige documentatie)

(3) boeken van 1800 tot 1950

(4) oude drukken: boeken van voor 1800 (preciosa), incunabelen

(5) Middeleeuwen, Nieuwe Tijd

(6) persoonlijke archieffondsen, in bewaring bij de vereniging

De aard van de collecties is zowel museaal, archivalisch als louter documentair van aard. Hedendaags en ouder materiaal bevindt zich samen. Het beeld reflecteert dat van de documentatiecentra van de sector in zijn geheel (zie 4.1.5.2). Maar het is ook duidelijk dat de collecties zwakker staan op het vlak van audiovisuele en nieuwe media en on line/off line elektronische bronnen. In die zin zijn de collecties vrij traditioneel op 'papier' gericht (papieren erfgoed). Dit heeft natuurlijk ook te maken met de klemtoon op historisch onderzoek, en als gevolg hiervan het belang van origineel bronnenmateriaal en het verzamelen van ouder materiaal van archivalische aard. Dit verklaart ook waarom bij een

heel aantal verenigingen de materialen voor het grootste deel of zelfs volledig in magazijnopstelling staan (zie tabellenboek, tabel 13.1-13.2).

De meeste verenigingen zijn volledig eigenaar van hun collecties (zie tabellenboek, tabel 12). Het is wel zo dat heel wat collecties uit privé-collecties zijn gegroeid, en soms nog onderdelen bevatten die niet het volledige eigendom zijn van de vereniging.

Op de vraag om hun collectie thematisch te beschrijven met een trefwoord klasseren de meeste verenigingen hun collectie vooral onder de noemer 'lokale en regionale geschiedenis' en in mindere mate onder de noemer 'genealogie'. Andere vakgebieden of thematische domeinen volgen ver daarna.

Tabel 35: enquête documentatiecentra - themagebieden

Omschrijving van het thema of het vakgebied	Vermeldingen belangrijkste	Vermeldingen totaal
lokale en regionale geschiedenis	5	14
genealogie	3	5
familiegeschiedenis	2	2
heemkunde, industriële archeologie	1	2
heraldiek, naamkunde, volkscultuur, volkskunde	0	2
cultuurgeschiedenis, sociale geschiedenis, Vlaams verenigingsleven, volksmuziek, volkssporten	1	1
ambachten, devotie, dialectologie, milieu, olympische spelen, streekgebonden nijverheden, textiel, Vlaamse beweging, volksdansen, wetenschap en techniek	0	1

Geschiedenis en haar hulpwetenschappen domineert het collectieprofiel, zoals te verwachten. Historisch onderzoek is de bestaansreden van de studieverenigingen in de sector volkscultuur. Toch blijft het verrassend dat als antwoord op een open vraag (er werden geen termen gesuggereerd) de keuze voor één terminologische omschrijving zo doorweegt ten opzichte van de andere.

4.1.6.4.2 Aanwinstenbeleid

Aanwinsten kunnen op verschillende manieren gebeuren. Er kan gekocht worden, maar er kunnen ook schenkingen aanvaard worden, of er kunnen dubbels of eigen publicaties worden geruild met andere centra. In de onderzochte groep liggen de verhoudingen als volgt (afgerond procentueel en nominatief aandeel) (zie tabellenboek, tabel 16.1-16.3).

Tabel 36: enquête documentatiecentra - aanwinsten

	Geen	< dan de helft	> de helft	Alles
Schenking	18% (3)	54% (9)	24% (4)	6% (1)
Ruil	24% (4)	76% (13)	0% (0)	0% (0)
Aankoop	24% (4)	30% (5)	36% (6)	12% (2)

Het aankopen van materiaal is de belangrijkste vorm van aanwinsten. Driekwart van de centra heeft een eigen aankoopbudget, specifiek voor het documentatiecentrum (zie tabellenboek, tabel 17). De grootte van dit budget schommelt tussen 250,00 € en 6.250,00 €, gemiddeld 2032,00 €. De twee provinciale documentatie-instellingen beschikken over een groter budget. Met dit aankoopbudget kunnen diverse materialen worden gekocht. De verdeling van het aankoopbudget over de materialen is als volgt (afgerond procentueel en nominatief aandeel) (zie tabellenboek, tabel 18.1-18.5) (18%, of drie centra hebben geen budget).

Tabel 37: enquête documentatiecentra - besteding aankoopbudget

	Niets	< de helft	De helft	> de helft	Alles
boeken	24% (4)	12% (2)	12% (2)	24% (4)	12% (2)
tijdschriften en jaarboeken	36% (6)	36% (6)	12% (2)	0%	0%
losbladig, brochures	64% (11)	18% (3)	0%	0%	0%
audiovisueel materiaal	70% (12)	12% (2)	0%	0%	0%
elektronische publicaties	64% (11)	18% (3)	0%	0%	0%

Niet verrassend gaat het grootste deel van het budget naar boeken en tijdschriften. Slechts enkele centra hebben ook ruimte om andere materialen aan te schaffen.

Waar komen de middelen om het budget te spekken vandaan? Meestal wordt binnen het budget van de vereniging een deel opzijgezet voor het documentatiecentrum, dat daarnaast ook eigen inkomsten genereert (inkomgelden, kopiekosten, enz.). Dit budget wordt zelden of nooit aangevuld met giften of privé-sponsoring. Voor zes centra komen de middelen helemaal niet van subsidiegelden, voor vijf centra komt een deel via subsidies en voor zes andere centra komen alle middelen van overheidssubsidies. 64% van de centra kan geen beroep doen op eigen middelen. De centra zijn dus overwegend afhankelijk van overheidssubsidies (zie tabellenboek, tabel 19.1-19.4).

4.1.6.5 De bewaarproblematiek

Aangezien de meeste centra beschikken over heel wat ouder materiaal, en het te verwachten is dat de bewaarcondities niet steeds ideaal zijn, o.a. wegens een gebrek aan middelen en professionele omkadering, stelt zich het probleem van conservering en preserving. Toch stelt een meerderheid van de centra dat de materialen zich in tamelijk goede staat (64%) bevinden (zie tabellenboek, tabel 22) en dat de omstandigheden waarin de materialen worden bewaard voldoen en de middelen om de collecties te bewaren toereikend lijken te zijn (zie tabellenboek, tabel 23 en 24). De meeste centra vertonen dan ook weinig neiging om hun collecties in een regionaal of stedelijk depot onder te brengen (zie tabellenboek, tabel 25). Dit lijkt ons een eerder verrassend resultaat, in die zin dat de meeste centra het toch eerder met weinig middelen moeten rooien, en dus geen gebruik kunnen maken van dure opslagtechnieken of accommodatie en weinig geld aan restauratie kunnen besteden (op 2 na beschikt geen enkel centrum over een restauratieatelier, zie tabel 27). Er stelt zich hier wellicht ook een probleem van behoeftedefiniëring: de behoeften worden eerder bescheiden ingeschat, men zet de tering naar de nering. Daar tegenover staat dat de centra stellen slechts in beperkte mate met conserveringsproblemen geconfronteerd te worden (zie tabellenboek, tabel 26). Toch experimenteerde de helft van hen al met scantechneken om documenten of foto's digitaal te bewaren (zie tabellenboek, tabel 28). Dit resulteerde evenwel meestal niet in een heus 'digitaliseringprogramma', waarbij systematisch kwetsbaar materiaal wordt ingescand.

4.1.6.6 Ontsluiting van de collecties

Het ontsluiten (d.w.z. het bibliografisch beschrijven en inhoudelijk 'klasseren' van de documenten) is een essentieel onderdeel van de werking in een documentatiecentrum. Slechts twee centra 'catalogiseren' niet (zie tabellenboek, tabel 29). Als men catalogiseert wordt er meestal geen erkende norm of model van beschrijvingsregels van formele ontsluiting (b.v. ISBD) gevolgd: men baseert zich op een 'zelfontworpen' model (zie tabellenboek, tabel 30). Voor de inhoudelijke ontsluiting (classificatie, trefwoorden) worden er meer bestaande systemen gevolgd (zie tabellenboek, tabel 32), dit zijn systemen als SISO, Hoffman-Krayer, UDC, AAT, enz.

De beschrijvingen van de collecties kunnen zowel op fiche (papieren catalogus) als op computer staan: negen centra hebben een steekkaartensysteem, dat meestal onvolledig is en waar nog aan wordt verdergewerkt (zie tabellenboek, tabellen 33-36). Elf centra ontsluiten op computer, en bij een meerderheid onder hen is zelfs meer dan de helft van de collectie ontsloten. Ze bezitten dan ook een eigen PC, en zes onder hen (vooral de instellingen) zelfs een local area network (LAN). De meeste centra zijn tevreden met hun hardware, het

onderhoud van de PC's gebeurt meestal intern. Qua gebruikte bibliotheekprogramma's is er een divers aanbod: bij de kleinere pakketten komen zowel CDS-ISIS, Biblius, ACCESS (Dbase) aan bod, terwijl bij de meer professionele pakketten Adlib en Dobis/Libis voorkomen. Een aantal centra maakt deel uit van een netwerk (Libis-Net, CAGE-net) (zie tabellenboek, tabellen 37-43).

In de OPAC (on line public access catalogue) kan de gebruiker via diverse zoekmethoden een document opzoeken. De meeste systemen in de centra beschikken over de courante zoekmethoden: zoeken op auteursnaam, titel, classificatie en andere veldnamen. Naargelang men over meer professionele pakketten beschikt, is er meer mogelijk (booleaans zoeken, trunceren, browsen in de indexen,...) De interface is nog niet overal Windows-gebaseerd. De OPAC van 7 centra (vooral de instellingen) is via internet te consulteren. De meeste centra doen dan ook een beroep op externe ondersteuning om hun computercatalogi te onderhouden (zie tabellenboek, tabellen 44-50).

4.1.6.7 Publiekswerking

De gebruiker staat in principe centraal in de werking van een documentatiecentrum. Dit kunnen zowel leden van de vereniging zijn als 'externen': meestal zijn dit de zgn. 'amateur- of gelegenheidsonderzoekers', zoals familiekundigen, lokale historici, lokale scholen (leerlingen), studenten enz. Naast de eigen leden kan een centrum ook diensten verlenen aan derde gebruikers, niet-leden.

Op twee centra na zijn ze alle open voor het publiek, ofwel op afspraak, ofwel met vaste openingsuren. Lidmaatschap is meestal gratis, of is inbegrepen in het lidmaatschapsgeld van de vereniging. Gemiddeld is een centrum 21 uren per week open voor het publiek, dat is heel wat. Ze ontvangen gemiddeld 1895 bezoekers per jaar. De centra verlenen een aantal diensten aan het publiek, maar niet allemaal in dezelfde mate (zie tabellenboek, tabellen 54.1 - 54.8.).

Tabel 38: enquête documentatiecentra - publieksdiensten

Omschrijving dienst	Ter beschikking
vrije inzage van publicaties (open kast)	58%
aanvraag van publicaties (magazijn, gesloten kast)	58%
uitleen aan derden	35%
informatieservice (post of telefonisch)	52%
documentleverantie, IBL	29%
bibliografische opzoeken, literatuurlijsten opstellen	52%
aanbieden on-linedatabanken en cd-rom	35%
internettoegang	41%
aanwinstenlijsten, print-outs	41%

Om een betere dienstverlening te verzekeren hebben 4 centra al een gebruikersenquête georganiseerd (zie tabellenboek, tabel 56). Tien centra vinden overigens dat hun centrum meer bekendheid zou moeten verwerven, zodat ze nog meer bezoekers kunnen aantrekken (zie tabellenboek, tabel 67).

4.1.6.8 Personeel

Om een documentatiecentrum in stand te houden is personeel nodig. In de documentatiecentra van de verenigingen zijn dat veelal uitsluitend vrijwilligers; enkel de professionele instellingen beschikken meestal over vaste, betaalde krachten. Tien van de zeventien centra zeggen te beschikken over betaald personeel (zie tabellenboek, tabel 57). Gemiddeld is er 1,63 voltijdse (FTE) per centrum, maar als we enkel de verenigingen beschouwen, is dat slechts 0,8 FTE. Slechts bij vier instellingen betreft het bedienen met een contract van onbepaalde of bepaalde duur. De rest van het personeel zit in nepstatuten (DAC, GESCO,...) of is gedetacheerd. De meeste personeelsleden kunnen zich evenwel niet voltijds met het documentatiebeheer bezighouden, maar nemen er ook nog andere taken bij, zoals secretariaatswerk, onderzoekswerk, enz., en kunnen niet voldoende tijd besteden aan de werking van het documentatiecentrum (zie tabellenboek, tabel 58.1-58.5 en 62). Ze beschikken wel over een hoger diploma, universitair (3) of HOBV (4), maar slechts een drietal zou een specifieke bibliotheekopleiding gevolgd hebben (zie tabellenboek, tabellen 59-60). Zij bevinden zich in de bevraagde professionele instellingen. Er worden wel bij de meeste instellingen en verenigingen inspanningen gedaan op het vlak van deskundigheidsbevordering (zie tabellenboek, tabel 61).

Daarnaast werken er gemiddeld ca. 9 vrijwilligers per centrum, waarvan het gros bij VVF Melle (50) en VVF Merksem (30), wat wel zeer hoge cijfers zijn. Vier centra (vooral de

professionele instellingen) werken zonder vrijwilligers. Ook de deskundigheid van de vrijwilligers wordt bevorderd, maar in mindere mate dan die van het personeel (zie tabellenboek, tabellen 64-65).

4.1.6.9 Professionalisering

Een aantal vragen werden gesteld met de bedoeling een zekere graad van professionalisering aan te kunnen geven. Om de professionalisering te verhogen kan men b.v. een beroep doen op externe expertise. Vijf centra hebben dit al gedaan, de meerderheid evenwel niet (zie tabellenboek, tabel 66). Meestal maakt men gebruik van externe expertise met het oog op het verbeteren van de IT-infrastructuur, of het beheer van de databanken. Om professioneel te werken kan het ook interessant zijn aangesloten te zijn bij een beroepsvereniging van bibliothecarissen of documentalisten (in casu: de VVBAD, Vlaamse Vereniging voor Archief-, Bibliotheek- en Documentatiewezenen): slechts zes centra zijn aangesloten (zie tabellenboek, tabel 69).

Een ander aspect dat getuigt van 'professionaliseringsdrang' is het systematisch bijhouden van statistieken: dit gebeurt bij zes centra (zie tabellenboek, tabel 68).

Ook samenwerking kan nuttig zijn om professioneler te werken. Het blijkt dat bijna alle centra op de een of andere wijze al hebben samengewerkt met een ander documentatiecentrum of bibliotheek/archief, en ook bereid zijn dit opnieuw te doen (zie tabellenboek, tabellen 71-72). Overigens vinden bijna alle centra dat het VCV op het vlak van het faciliteren van samenwerking een rol te vervullen heeft (zie tabellenboek, tabel 72).

4.1.7 Conclusies

Er is moeilijk een eenvormig beeld op te hangen van de bestudeerde documentatiecentra en bibliotheken. De stand van zaken toont een vrij divers beeld, met centra in verschillende stadia van ontwikkeling en met meer of minder professionele oplossingen en methoden. In de keuzes bij die oplossingen bestaat er weinig overeenkomst tussen de centra, zoals b.v. de keuze voor een formeel of inhoudelijk ontsluitingssysteem of voor een automatiseringspakket, een systematiek van opstelling en opslag, een beheersmethode, gebruikersregels, enz., het is allemaal zeer verschillend. Ook thematisch en qua aard van de verzamelde collecties zijn er uiteraard verschillen, te wijten aan de inhoudelijke en sectorale verschillen tussen de diverse 'zuilen' in het veld volkscultuur. Globaal staat het niveau van de professionalisering niet echt laag, maar daarom ook niet hoog. Er zijn problemen met beschikbare middelen en bijgevolg personeel. Te veel werk moet door vrijwilligers worden gedaan, met alle gevolgen van dien voor de kwaliteit: in essentie kan een degelijke catalografie moeilijk door ongeschoolde 'bibliothecarissen' uitgevoerd worden. Ook de

uitbouw van een geautomatiseerde bibliotheekcatalogus met bijhorende IT-infrastructuur vraagt veel tijd en geld. Die is er in veel gevallen niet. Sommige verenigingen hinken op dit vlak meer achterop dan anderen, zoals *Heemkunde Vlaanderen* (organisatorische problemen) en SIWE (beginstadium), terwijl de toekomst van sommige bibliotheken zoals die van het K.C. Peetersinstituut onzeker is. De vraag stelt zich overigens of het steeds nodig is om een uitgebouwde documentaire dienst binnen een koepelorganisatie te handhaven of uit te bouwen. Men kan ook een beroep doen op externe documentaire dienstverleners (wetenschappelijke en openbare bibliotheken, archieven).

Dit doet ons concluderen dat de basis voor samenwerking en afstemming momenteel wel erg smal is. Het lijkt ons noodzakelijk dat op een aantal gebieden (documentbeheer, publiekswerking, beschikbare middelen en mankracht) eerst meer evenwicht moet komen tussen de diverse centra. Omtrent de problematiek van de ontsluiting is in 2001 wel een initiatief gelanceerd door het VCV om deze alvast gemeenschappelijk te gaan organiseren binnen LibisNet maar dit plan kreeg slechts een lauw onthaal in de betrokken sectorale koepelorganisaties: men was hier duidelijk niet klaar voor, terwijl men ook - terecht - vreesde voor de eventuele financiële gevolgen van het plan op langere termijn. Er is dus nood aan een toekomstvisie die op langere termijn perspectieven biedt om de informatievoorziening en het documentbeheer in de betrokken verenigingen en koepelorganisaties te garanderen en verder uit te bouwen, en op het spoor te zetten van vernieuwing.

4.1.7.1 Toekomstvisie

Er zijn diverse pistes mogelijk om te komen tot meer samenwerking of ondersteuning van de documentatiecentra in de sector volkscultuur die op termijn andere oplossingen kunnen bieden dan de weg van de 'zelfredzaamheid'.

4.1.7.1.1 Nieuwe actoren in het erfgoedveld

Momenteel zijn in Vlaanderen heel wat interessante ontwikkelingen gaande in de erfgoedsector, meer bepaald op het vlak van roerend materieel en immaterieel erfgoed. Diverse beleidsbrieven zetten de bakens uit van een nieuw beleidsdomein. Een nieuw beleid staat in de steigers (decretale regelingen zijn voor de erfgoedsector in voorbereiding), experimenteel test men instrumenten uit via pilotprojecten op hun efficiëntie en effectiviteit zoals de erfgoedconvenanten in de steden; steunpunten richt men op die zich plaatsen tussen het werkveld en de overheid (bijvoorbeeld Culturele Biografie Vlaanderen vzw of het Vlaams Centrum voor Volkscultuur vzw). Naast deze impulsen vanuit de Vlaamse gemeenschap, bewegen ook de provinciale en gemeentelijke bestuursniveaus zich in de erfgoedsector. Denk aan de nieuwe taakstelling van de provincies of het nieuwe decreet over lokaal cultuurbeleid (zie hierna), waar erfgoed ook een rol zal gaan spelen.

Op het Vlaamse niveau zijn er plannen om een centraal erfgoedhuis op te richten, waarin o.a. de twee steunpunten Culturele Biografie Vlaanderen vzw en het Vlaams Centrum voor Volkscultuur vzw onderdak zouden krijgen. Eventueel zal er ook een erfgoedbibliotheek in dit pand worden gevestigd, maar deze zou mogelijk meer het karakter van een gespecialiseerde instellingsbibliotheek krijgen.

Er zijn evenwel instellingen die zich in het kader van dit beleid aanbieden als mogelijke partners voor het beheer van documentair erfgoed. Meer bepaald profileert de Stadsbibliotheek van Antwerpen (SBA) zich als mogelijke 'erfgoedbibliotheek voor Vlaanderen'³⁹. De bibliotheek legt zich nu al actief toe op het verwerven van publicaties (o.a. tijdschriften) uit het werkveld en de sector volkscultuur en lokale geschiedenis. De SBA zou een coördinerende en ondersteunende rol kunnen spelen om het verspreid documentair erfgoed in de sector in kaart te brengen, te helpen ontsluiten, of om als bewaardepot op te treden. Als sterke professionele partner zou de SBA begeleidingsscenario's kunnen opzetten om i.s.m. de sector het documentair erfgoed beter te gaan beheren. Het scenario is momenteel evenwel nog zuiver hypothetisch, aangezien de rol van de SBA op tafel komt in de onderhandelingen van het kerntakendebat tussen de Vlaamse overheid en de stad Antwerpen.

Verder bestaat de mogelijkheid dat gezien de verdere evolutie van het erfgoedbeleid regionale of/ en stedelijke erfgoeddepots opgericht worden: private documentatiecentra zouden hiervan onder bepaalde voorwaarden gebruik kunnen maken. In het survey-onderzoek (zie 3.3) in 2002 bij de lokale verenigingen werd aan de verenigingen de vraag gesteld in welke mate zij gebruik zouden maken van de mogelijkheid om hun museale of documentaire collecties onder te brengen in een 'erfgoeddepot', op voorwaarde dat zij eigenaar zouden blijven van hun collecties (vraag 11 van het enquêteformulier, zie bijlage 6.3). Het antwoord op deze uiteraard zeer algemene vraag was een aarzelend ja: 30% stond eerder positief, 39% twijfelde en 15% zou eerder niet of helemaal niet (16%) ingaan op deze mogelijkheid. Dit zijn indicatieve cijfers, in die zin dat zij enkel een bereidheid weergeven. Deze bereidheid lijkt overigens significant groter in de provincies Oost-Vlaanderen en Vlaams-Brabant, en lager in de provincie Antwerpen.

4.1.7.1.2 Samenwerking op lokaal vlak

Het nieuwe decreet op het 'lokaal cultuurbeleid' komt stilaan op kruissnelheid. Overal worden lokale cultuurbeleidscoördinatoren aangeworven, die op (inter)gemeentelijk vlak de schotten

³⁹ *Van stadsbibliotheek Antwerpen naar Vlaamse Erfgoedbibliotheek... Eindrapport, KPMG, Antwerpen, SBA, september 2002*

in het cultuurlandschap zouden moeten doorbreken en meer afstemming tussen de sectoren tot stand zouden brengen. (Zie o.a. www.cultuurlokaal.be)

Het VCV onderschrijft het pleidooi voor een integraal cultuurbeleid op lokaal vlak en ziet perspectieven in een (inter)gemeentelijke samenwerking tussen het (openbaar) bibliotheekwezen, het archief- en documentatiewezen, de museumsector en de sector volkscultuur op het vlak van het behoud, het ontsluiten en het ter beschikking stellen van het documentair erfgoed, bijvoorbeeld met het oog op de creatie van lokale of regionale, historische documentatiecentra of erfgoedcentra. Daarbij kan worden gezocht naar mogelijke samenwerkingsverbanden met andere 'compartimenten' in het bibliotheek- en documentatielandschap. Ook de relatie met de sector van de openbare bibliotheken kan hierbij onder de loep worden genomen. Het is immers onze overtuiging dat er interessante dwarsverbanden kunnen worden gemaakt die de traditionele segmenten in de informatiedienstverlening kunnen verrijken en versterken, en dit vooral op lokaal (gemeentelijk, provinciaal) vlak. Deze visie past zich in in een integraal lokaal cultuurbeleid, waarbij de tot nu toe eerder stiefmoederlijk behandelde sector volkscultuur beter betrokken zou worden bij het gemeentelijk cultuurbeleid.

Uit de eerder vermelde bevraging bij lokale verenigingen (zie 3.3) blijkt dat 18% van de verenigingen al samenwerkt met de openbare bibliotheek van hun gemeente en 30% met het gemeentelijk archief (vraag 13 van het enquêteformulier, zie bijlage 6.3). Deze samenwerking gebeurt soms met het oog op het ontsluiten of bewaren van lokaal-historische documentatie, soms beperkt de samenwerking zich tot het verlenen van advies aan de bibliotheek of het archief. Bij 19% van de bevroagde lokale verenigingen gaat het engagement veel verder, en draagt de vereniging een daadwerkelijke institutionele verantwoordelijkheid in het (mede)beheer van collecties van lokale bewaarinstellingen. Binnen deze groep zijn het vooral het gemeentelijk archief (32%) of het gemeentelijk/stedelijk museum (29%) waarin de verenigingen actief zijn, maar ook in andere (privé-)archieven, documentatiecentra of bibliotheken. Hierbij wordt nogmaals aangetoond hoe actief de sector is op het vlak van erfgoedzorg, en als volwaardige partner moet betrokken worden in een lokaal 'erfgoedbeleidsplan'.

In deze optiek ziet het VCV op termijn perspectieven voor samenwerking tussen het openbaar bibliotheekwezen, het archief- en documentatiewezen, de museumsector en de sector volkscultuur op gemeentelijk of op intergemeentelijk vlak. De lokale verenigingen en culturele instellingen binnen de sector volkscultuur en lokale geschiedenis zijn immers belangrijke spelers aan de basis, met een jarenlange ervaring en staat van dienst op het vlak

van het optekenen, bewaren en overdragen van het lokaal, roerend of immaterieel (oral history, verhalen, tradities) cultureel erfgoed. Zij zouden de rol van intermediairs kunnen vervullen tussen 'de beleving' op het niveau van de lokale gemeenschap en 'het behoud' op het institutionele niveau.

4.1.8 Bibliografie

Red. – *Handboek informatiewetenschap*. Houten, Diegem : Bohn Stafleu Van Loghum, 1996- (ISBN 90 6502 6347)

Dossett Patti. - *Handbook of specials libraries and information work*. London : ASLIB, 1992

Renard Ann. - *Zorg voor boeken en documenten in Vlaanderen*. Antwerpen : VVBAD, 1990

Rombouts W. - *Conservering van archieven: inleiding tot de problematiek*. Brussel : Algemeen Rijksarchief, 1997

Schneiders P., e.a. - *Bibliotheek en documentatie: handboek ten dienste van de opleidingen*. Deventer : Van Loghum Slaterus, 1984

Ualgasi Fatima. - *Het opzetten van een documentatiecentrum : een handleiding*. Leuven : Centrum voor Lezen en Informatie, 1998

Webb Sylvia P. - *Creating an information service*. London : The association for information management, 1996

4.1.9 Websites

<http://lib.ua.ac.be> (inzake bibliografische opzoekingen)

<http://www.staatsblad.be> (inzake wetgeving)

<http://www.ala.org> (inzake conservering)

<http://www.iso.ch> (inzake normen)

<http://www.bin.be> (inzake normen)

<http://www.ifla.org> (internationale bibliotheekorganisatie)

<http://www.bib.vlaanderen.be> (site openbaar bibliotheekwerk)

<http://www.vvbad.be> (Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek-, Archief- en Documentatiewezenen)

4.2 De (lokale) musea: het museaal erfgoedbeheer

Uit de resultaten van het eerder vermelde survey-onderzoek dat door het VCV i.s.m. het marktonderzoeksbureau Significant in de loop van 2001 werd afgenomen bij een zevenhonderdtal lokale verenigingen in de kernsector bleek dat van de 380 verenigingen die de identificatiefiche invulden er 98 zegden te beschikken over een museum of als een van de hoofdbeheerders op te treden, dat is ca. 24%. We gaan ervan uit dat vooral de beter georganiseerde en grotere verenigingen hebben gereageerd op de enquête, de kans dat zij over een museum beschikken lijkt ons groter dan in de categorie van de non-respondenten. Ook bevonden zich in de steekproef een aantal verenigingen die volkscultuur beoefenen, maar niet bestuderen, de kans dat zij een museum beheren lijkt eveneens klein.

In een voorzichtige extrapolatie schuiven we het cijfer van ca. 150 musea in beheer in de sector volkscultuur naar voren. Dit op basis van de eigen exploratie van het VCV in de sector volkscultuur in Vlaanderen. Buiten de georganiseerde sector volkscultuur zijn er evenwel nog honderden andere lokale of kleinschalige musea die elementen van materiële volkscultuur presenteren. Ook heel wat individuen hebben hun eigen 'schatkamer': kleine eenkamercollecties of meer, die elk een museum op zich vormen. In het kader van de inventarisatie-opdracht werden ca. 500 lokale en regionale musea en collecties in Vlaanderen en Brussel gedetecteerd die in grote mate materiaal omvatten dat relevant is voor de studie van volkscultuur in Vlaanderen.

Er werd verder geen onderzoek verricht naar de toestand van de musea's en de museale collecties in de sector volkscultuur. Er bestaan evenwel al een aantal studies over de toestand van de museumsector in Vlaanderen⁴⁰.

In het 'Erfgoeddecreet' in voorbereiding is binnen het daarin opgenomen museumdecreet een beleid voor kleinere musea voorzien, waarbij deze een beroep kunnen doen op een basisbetoelaging, mits ze erkend zijn. Ook intergemeentelijke samenwerking tussen musea wordt aangemoedigd. Dit biedt nieuwe perspectieven voor lokale musea.

(Zie voor meer informatie: www.wvc.vlaanderen.be/erfgoed/)

⁴⁰ Zie o.a.:

- *Museummakers zoeken vernieuwing: 20 inspirerende experimenten*, Brussel, KBS, 2000
- *Beheer, conservatie en restauratie van museale collecties: deel 3, Technische collecties*, Brussel, Afdeling BKM, 2000
- *Vlaamse collectiegegevens op het internet, behoefte aan een gefaseerde aanpak*, Brussel, Afdeling BKM, 2001
- *Musea en publiekswerking*, Brussel, KBS, 1998

5 Lijst van de tabellen en figuren

5.1 Tabellen

Tabel 1: sectorale categorieën.....	16
Tabel 2: lijst thema's, studiedomeinen, vakgebieden.....	19
Tabel 3: aantal lokale verenigingen in de kern- en randsectoren.....	28
Tabel 4: de verenigingen erfgoedzorg en toeristische erfgoedontsluiting	31
Tabel 5: globale respons survey-onderzoek	37
Tabel 6: respons identificatiefiche per deelsector.....	38
Tabel 7: ouderdom van de verenigingen per sector.....	41
Tabel 8: lidmaatschappen bij verenigingen.....	44
Tabel 9: sectorale verdelingen.....	48
Tabel 10: cumulatief belang per themagebied	54
Tabel 11: aantal (gewone) leden	57
Tabel 12: aantal actieve (gewone) leden	58
Tabel 13: aantal bestuursleden.....	58
Tabel 14: participatie respondenten bibliotheken, musea, archieven	63
Tabel 15: participatie respondenten podiumkunsten en bioscoop.....	64
Tabel 16: participatie respondenten educatieve en socio-culturele activiteiten.....	65
Tabel 17: participatie respondenten activiteiten 'volksculturele' inslag	65
Tabel 18: productievorm en productiecijfers periodieke publicaties.....	67
Tabel 19: ouderdom van de periodieke publicaties	68
Tabel 20: frequentie van verschijning van periodieke publicaties	69
Tabel 21: aantal publieksactiviteiten.....	72
Tabel 22: interesse voor cursussen georganiseerd door VCV	74
Tabel 23: aantal interne ledenactiviteiten	75
Tabel 24: inkomstenbronnen van de verenigingen.....	81
Tabel 25: uitgaveposten van de verenigingen.....	83
Tabel 26: activiteitsgraad van de verenigingen.....	86
Tabel 27: graad van professionalisering van de verenigingen.....	87
Tabel 28: graad van samenwerking van de verenigingen	88
Tabel 29: meningen van de respondenten.....	89
Tabel 30: enquête documentatiecentra - lokaal collectiebezit sector volkscultuur.....	103
Tabel 31: enquête documentatiecentra - faciliteiten lokale documentatiecentra	104
Tabel 32: enquête documentatiecentra - huisvesting.....	106
Tabel 33: enquête documentatiecentra - logistiek	107
Tabel 34: enquête documentatiecentra - collectiebezit	108
Tabel 35: enquête documentatiecentra - themagebieden	109
Tabel 36: enquête documentatiecentra - aanwinsten	110
Tabel 37: enquête documentatiecentra - besteding aankoopbudget.....	110
Tabel 38: enquête documentatiecentra - publieksdiensten	113

5.2 Figuren

Figuur 1: homepage verenigingswijzer (grafisch ontwerp)	22
Figuur 2: themagebieden gerangschikt op frequentie van 'keuze'	53